

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 7'2023

(видається з 1994 року)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2023.7>

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

2023 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 28.07.2023

Формат 60×84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: вул. Хрещатик, 44, м. Київ, 01001

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішні і зовнішні рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 11 від 20 липня

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2023
© "Економіка. Фінанси. Право",
2023

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

GLORY TO UKRAINE! GLORY TO THE HEROES!

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 7'2023

(issued from 1994)

ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print)

<https://doi.org/10.37634/efp.2023.7>

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

The papers must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 11 of July 20, 2023). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 28.07.2023

Format 60×84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office:

Khreshchatyk str., 44, Kyiv, 01001

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2023
© "Economics. Finances. Law",
2023

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Валентина Левченко, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВІГО «Спілка аудиторів України» (Україна)

Шеф-редактор

Володимир Головач, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"»; Заслужений юрист України (Україна)

Заступник головного редактора

Тетяна Головач, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту (Україна)

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Антон Бойко, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет (Україна)

Олена Величко, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Анатолій Герасимович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Тетяна Гільorme, д.е.н., доцент, п.н.с., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Науково-дослідний інститут енергоефективних технологій та матеріалознавства) (Україна)

Любомира Кіндрацька, д.е.н., професор, професор кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Ірина Криштопа, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Юрій Манцевич, д.е.н., доцент, вчений секретар, Дер-жавне підприємство «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування» (Україна)

Олена Петрик, д.е.н., професор, завідувачка кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Петро Плавчан, доктор наук, проф. інж., ректор Академії Данубіус (Словацька Республіка)

Євгенія Полякова, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес). Вищий навчальний заклад «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка» (Україна)

Олена Потишняк, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільськогосподарства імені Петра Василенка (Україна)

Юлія Слободяник, д.е.н., професор, професор кафедри аудиту, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Україна)

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії (Греція)

Сергій Ткаченко, д.е.н., професор, ректор, Вищий навчальний заклад "Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»", академік Академії економічних наук України (Україна)

Віктор Тринчук, к.е.н., доцент, професор кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України (Україна)

Людмила Чижевська, д.е.н., професор, професор кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку, Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)

Члени редакційної колегії з правових наук:

Гульнара Балгімбекова, к.ю.н., зав. кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова (Казахстан)

Олександр Бригинець, д.ю.н., професор, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзкова; член Союзу юристів України (Україна)

Віктор Василінчук, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності, Національна академія внутрішніх справ; Заслужений юрист України, полковник поліції (Україна)

Сергій Константинов, д.ю.н., професор, зав. кафедри адміністративної діяльності, Національна академія внутрішніх справ (Україна)

Ігор Озерський, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили; академік Національної академії наук вищої освіти України (Україна)

Малгожата Скоржевська-Амберг, доктор філософії, адвокат, кафедра теорії, філософії та історії права, юридичний коледж, Університет Козмінського (Польща)

Юрій Фрицький, д.ю.н., професор, професор кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету «Україна»; Заслужений юрист України. Член Центральної виборчої комісії (Україна)

Анатолій Яровий, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування, Маріупольський державний університет; суддя у відставці (Україна)

Відповідальний редактор: Леся Поповецька-Демченко (Україна-Франція)

Випусковий редактор: Анна Туманян (Україна)

Editors-in-chief

Valentyna Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine" (Ukraine)

Volodymyr Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik"; Honored Lawyer of Ukraine (Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

Tetiana Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit (Ukraine)

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Anton Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics department, Sumy State University (Ukraine)

Olena Velychko, PhD in Economics, Associate Professor of International Finances department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Anatoliy Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Tetiana Hilorme, Doctor of Economics, Associate Professor, Leading Researcher, Oles Honchar Dnipro National University (Research Institute of Energy-Efficient Technologies and Materials Science) (Ukraine)

Liubomyra Kindratska, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Iryna Kryshchopa, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Yurii Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary, State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development" (Ukraine)

Olena Petryk, Doctor of Economics, Professor, Head of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Peter Plavcan, Dr.h.c., prof. Ing., Rector, Vysoka skola Danubius (Slovakia)

Yevheniia Poliakov, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"» (Ukraine)

Olena Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Organization of Production, Business and Management department, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (Ukraine)

Yuliia Slobodanyk, Doctor of Economics, Professor, Professor of the auditing department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Ukraine)

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia (Greece)

Serhiy Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»; academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine (Ukraine)

Viktor Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor, Professor of Financial Markets department, University of the State Fiscal Service of Ukraine (Ukraine)

Liudmyla Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Information Systems in Management and Accounting department, State University "Zhytomyr Polytechnic" (Ukraine)

Members of the editorial board of Legal Sciences:

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov (Kazakhstan)

Oleksandr Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law; member of the Union of Lawyers of Ukraine (Ukraine)

Viktor Vasylynychuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating department, National Academy of Internal Affairs; Honored Lawyer of Ukraine, colonel of the Police (Ukraine)

Serhiy Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity department, National Academy of Internal Affairs (Ukraine)

Ihor Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process department, Petro Mohyla Black Sea National University; academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Ukraine)

Malgorzata Skorzewska-Amberg, PhD, DSc, Theory, Philosophy and History of Law department, College of Law, Kozminski University (Poland)

Yurii Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University; Honored Lawyer of Ukraine, member of the Central Election Commission (Ukraine)

Anatoliy Yarovi, PhD in Legal Sciences, Professor of Law and Public Administration department, Mariupol State University; retired judge (Ukraine)

Managing editor: Lesia Popovetska-Demchenko (Ukraine-France)

Issue Editor: Anna Tumanian (Ukraine)

ЗМІСТ

НАЗАРЕНКО П.Г., БАЄВА Л.В., СЕМЕНЮК-ПРИБАТЕНЬ А.В. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини у контексті збройної агресії проти України	6
ЛАЗОРЕНКО Т.В., ПАЩУК Л.В., ЄЖЕЛИЙ Ю.О. Проблеми комплексної оцінки впливу глобальних підприємницьких структур на розвиток національної економіки	10
ЛИСЕНКО С.М., АЩЕУЛОВА О.М., ГОЛОВНЯ Ю.І. Економічне відновлення України у контексті припинення регулювання бізнесу під час дії воєнного стану у державі	17
СОТНИК В.В., МОГИЛЕВСЬКА В.О., ФЕДЧУК Т.Ю. Проблеми розмінування та вплив військових дій на діяльність бізнесових структур та агропромисловий комплекс України	22
АДАМОВИЧ О.В. Фраудаторний правочин: проблеми правового застосування	26
ДМИТРЕНКО Д.М. Формування системи інформаційного забезпечення підтримки рішень у діагностиці ефективності управління фінансово-господарською діяльністю підприємства	31
БАТАМАНЮК-ЗЕЛІНСЬКА У.З., ПАВЛИШИНА В.І. Репарації як інструмент притягнення до відповідальності росії за скоєні воєнні злочини на території України	37
МИХАЙЛОВ О.О. Діяльність публічної адміністрації як об'єкт судового контролю	43
НІКОЛЕНКО Г.Б., МЕЛЬНИК Л.Ю., ФУРСА Т.П., КАНЦІР І.А. Інструменти взаємодії влади і громади: фінансове забезпечення, законодавче регулювання	47
ОБРУСНА С.Ю., ДУЛГЕРОВА О.М., ІВАНОВА І.В. Поняття та сутність інституційної спроможності судової системи України	52
BLYZNIUK K. Theoretical principles of budgeting as a method of economic management of enterprise's activity (Теоретичні засади бюджетування як методу економічного управління діяльністю підприємства)	56
ДАСЮК В.В. Поняття та ознаки антикорупційної експертизи у публічному адмініструванні	60
ЗАВ'ЯЛОВ Є.В., МАЦАК О.А. Чинність договорів оренди майна в умовах воєнного стану	63
ХАРИТОНЕНКО І.О. Причини та умови вчинення кіберзлочинів	67
ТАРАСЕНКО І.О., ОЛЕФІРЕНКО К.С., ПОЛОЗОВА Т.В., МУРЗАБУЛАТОВА О.В. Стратегічне управління стійким розвитком промислових підприємств в умовах післявоєнного відновлення України	73
ДАЦЮК Т.К., ГІГІН О.В., ТИМОШЕНКО Л.В. Правове регулювання гендерної рівності в умовах воєнного стану	78
БРИНЗАНСЬКА О.В. Розмежування екоциду (ст. 441 КК України) та порушення законів і звичаїв війни у формі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу (ст. 438 КК України)	82
КИРИЛЕНКО М.М. Основні види суб'єктів захисту прав та законних інтересів міських рад у господарських відносинах	87
СОЛОМАХА А.Г. Роль та значення адміністративних процедур стосовно отримання статусу внутрішньо переміщеної особи та біженця в умовах воєнного стану та у післявоєнний період	91
КІРИК А.Ю., ДАНИЛОВА А.В. Юридична відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: практика ЄС і України	96
СКИДАН М.І. Інституційні засади забезпечення якості вищої освіти	101
ЗАЛІЗКО О.М., ДАНИЛЬЧЕНКО В.С. Особливості правового статусу спортивних федерацій в Україні ...	106

CONTENTS

P. NAZARENKO, L. BAIEVA, A. SEMENIUK-PRYBATEN. Criminal responsibility for war crimes in the context of armed aggression against Ukraine	6
T. LAZORENKO, L. PASHCHUK, Y. YEZHELYI. Problems of comprehensive assessment of the impact of global business structures on the development of the national economy	10
S. LYSENKO, O. ASHCHEULOVA, Y. HOLOVNIA. Economic recovery of Ukraine in the context of termination of business regulation during martial law in the country	17
V. SOTNYK, V. MOHYLEVSKA, T. FEDCHUK. Problems of demining and the influence of military actions on the activities of business structures and the agricultural complex of Ukraine	22
O. ADAMOVYCH. Fraudulent act: problems of legal application	26
D. DMYTRENKO. Formation of information decision support system in the diagnostics of management efficiency of enterprise's financial and economic activity	31
U. VATAMANIUK-ZELINSKA, V. PAVLYSHYNA. Reparations as a tool for holding the Russia responsible for war crimes committed on the territory of Ukraine	37
O. MYKHAILOV. Activity of public administration as an object of judicial control	43
H. NIKOLENKO, L. MELNYK, T. FURSA, I. KANTSIR. Analysis of tools for the interaction of the government and society: financial security, legislative regulation	47
S. OBRUSNA, O. DULHEROVA, I. IVANOVA. The concept and essence of the institutional capacity of Ukraine's judicial system	52
K. BLYZNIUK. Theoretical principles of budgeting as a method of economic management of enterprise's activity	56
V. DASIUK. The concept and signs of anti-corruption expertise in public administration	60
Y. ZAVIALOV, O. MATSAK. Validity of property rental agreements during the martial state	63
I. KHARYTONENKO. Reasons and conditions for committing cybercrimes	67
I. TARASENKO, K. OLEFIRENKO, T. POLOZOVA, O. MURZABULATOVA. Strategic management of sustainable development of industrial enterprises in the conditions of the post-war reconstruction of Ukraine	73
T. DATSIUK, O. HIHIN, L. TYMOSHENKO. Legal regulation of gender equality under the conditions of martial state	78
O. BRYNZANSKA. Distinction between ecocide (art. 441 of the Criminal Code of Ukraine) and violations of the laws and customs of war as damage to the natural environment (art. 438 of the Criminal Code of Ukraine)	82
M. KYRYLENKO. Main types of subjects of protection of rights and legal interests of city councils in economic relations	87
A. SOLOMAKHA. The role and significance of administrative procedures for obtaining the status of an internally displaced person and refugee during the martial state and in the post-war period	91
A. KIRYK, A. DANILOVA. Legal responsibility for animal cruelty: EU and Ukraine practice	96
M. SKYDAN. Institutional principles of quality assurance in higher education	101
O. ZALIZKO, V. DANYLCHENKO. Features of the legal status of sports federations in Ukraine	106

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.1>
УДК 343.13(477)

Павло Григорович НАЗАРЕНКО

к.ю.н., доцент, Національний університет "Запорізька політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6569-0845>
e-mail: pavelnazarenko@gmail.com

Лілія Вікторівна БАЄВА

к.ю.н., доцент, Національний університет "Запорізька політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8161-9005>
e-mail: baeva_liliya@ukr.net

Анна Вікторівна СЕМЕНЮК-ПРИБАТЕНЬ

к.ю.н., доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0520-5083>
e-mail: setanya31@ukr.net

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ У КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті охарактеризовано воєнні злочини та їх виникнення у міжнародному праві. Визначено різницю між воєнним і військовим злочином. Проаналізовано питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю за воєнні злочини, вчинені під час збройної агресії проти України. Події, що відбувалися після повномасштабного вторгнення, призвели до розвитку нового напрямку національного кримінального судочинства із застосуванням одночасно з національною нормою – ст. 438 Кримінального кодексу України – конкретних положень женевського і навіть гаазького права. Доведено необхідність встановлення кримінальної відповідальності за вчинені воєнні злочини російської федерації в Україні, а також визнання цих злочинів на міжнародному рівні.

Ключові слова: збройний конфлікт, воєнний злочин, військовий злочин, Женевська конвенція, Римський статут

ВСТУП

Збройні конфлікти – одна з важливих проблем сучасності. Вони призводять до напруженості у суспільстві, адже порушуються права не лише військовослужбовців, а й мирного населення. Часто наслідком збройних конфліктів є порушення міжнародного гуманітарного права. На міжнародному рівні все більшу увагу приділяють, зокрема, воєнним злочинам під час збройної агресії. У своїх працях такі зарубіжні науковці, як М.Ш. Бассіоуні, М. Боте, Г. Варле, Ж.М. Хенкерте, У. Шабас та ін. досліджували питання кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Нині для України є актуальним питання кримінальної відповідальності на державному й міжнародному рівнях. Військова агресія російської федерації, яка триває з 2014 р., поставила нові виклики перед українським суспільством. Із перших днів війни ми щодня отримували повідомлення про величезну кількість звірств, які вчиняли російські військові на території нашої держави. Це були авіаудари, згальтування, масові вбивства, катування і викрадення людей тощо. Ці й інші дії є воєнними злочинами, за які відповідатимуть ті, хто їх вчинив.

МЕТА статті – аналіз питань, пов'язаних із кримінальною відповідальністю за вчинення злочинів під час збройної агресії в Україні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним базисом дослідження є науково-емпіричні методи – збирання і порівняння інформації, а також комплексні методи аналізу, синтезу й узагальнення. Теоретичною основою статті є праці вітчизняних науковців, нормативно-правова база українського й міжнародного законодавства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Воєнні злочини російської федерації проти України, які тривають із 2014 р., із початком повномасштабного вторгнення набули систематичного характеру. Для того щоб краще розуміти важливість кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів, з'ясуємо, що означає саме поняття.

У міжнародному гуманітарному праві воєнним злочином вважається грубе умисне порушення законів і правил війни. Воєнні злочини – одні з головних злочинів міжнародного права. Часто ці злочини порівнюють з агресією, геноцидом, злочином проти людяності. Воєнний злочин – це серйозне правопорушення, за якого порушують заборони, що містяться як у договірному, так і в звичаєвому праві.

Чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. й Додатковий протокол I до них від 08 червня 1977 р. зобов'язують держави до криміналізації таких діянь, які серйозно порушують міжнародне гуманітарне право в національному законодавстві. Україна виконує цю вимогу насамперед шляхом унесення до Кримінального кодексу (КК) України ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни».

Визначення кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів і найбільший перелік воєнних злочинів міститься в такому міжнародному акті, як Римський статут. Ст. 8 Римського статуту визначає, що воєнними злочинами є грубі порушення Женевських конвенцій 1949 р. До воєнних злочинів належать такі правопорушення, як планування, підготовка, розв'язування і ведення агресивної війни; навмисне вбивство; перетворення цивільного населення, окремих цивільних осіб або демілітаризованих і безпечних зон в об'єкти нападу; здійснення нападу невідповідного ха-

рактеру, що може призвести до значної кількості смертних випадків і поранень серед цивільних осіб; умисні напади на цивільних осіб або окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередню участь у воєнних діях; напад на незахищені й невійськові об'єкти міста, села, житла або будівлі, або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; пропаганда війни й інші.

Відповідно до Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 р. [5] до воєнних злочинів строки давності не застосовуються.

Багато науковців вважають, що вперше термін «воєнний злочин» виник у другій половині XIX ст., коли у 1864 р. прийнято Женевську конвенцію, яка допомагала пораненим воїнам під час війни. Виникнення воєнних злочинів пов'язують насамперед із гуманізацією війни, яка проявлялася в організації законів і правил ведення бойових дій.

Українське законодавство не містить визначення поняття «воєнний злочин». Саме через це його часто плутають із «військовим злочином», що стосується суто правил несення військової служби та є частиною виключно національного законодавства. Із початку збройного конфлікту не було змоги кваліфікувати цей злочин як міжнародний, що не має строку давності. Проблема посилювалася тим, що у КК не було підстав для кримінальної відповідальності й детальний опис воєнних злочинів.

Важливим кроком у криміналізації воєнних злочинів стало ухвалення 20 травня 2021 р. законопроекту № 2689 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». Цей закон містить зміни до КК України стосовно притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Зміни до ст. 8 КК передбачають запровадження принципу універсальної юрисдикції стосовно злочинів агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, тобто такої дії законодавства про кримінальну відповідальність, не пов'язаної з місцем вчинення злочину, громадянством, постійним місцем проживання підозрюваного чи потерпілого або шкодою національним інтересам держави. У ст.ст. 438-438-5 КК зазначено всі різновиди воєнних злочинів, передбачені ст. 8 Римського статуту, а також інші серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни та Додаткових протоколів до них [8].

Події, що відбуваються під час повномасштабного вторгнення, призвели до розвитку нового напрямку національного кримінального судочинства із застосуванням одночасно з національною нормою – ст. 438

КК України – конкретних положень женевського і гаазького права [6, ст. 438]. Перший вирок стосовно злочинів російської федерації на території України ухвалено 23.05.2022 р. Солом'янським районним судом м. Києва у справі № 760/5257/22. Це судові рішення викликало дискусії серед науковців і практиків, зокрема, стосовно правильності кваліфікації дій російських військовослужбовців і порушення строків оперативного судового розгляду [10].

Усе частіше, через виявлені факти воєнних злочинів в Україні, від різних міжнародних інстанцій і державних діячів звучить термін «геноцид». Верховна Рада України визнала воєнні злочини російської федерації геноцидом проти українського народу.

Важливим у цьому питанні стало затвердження 31 березня 2023 р. Бучанської декларації [1]. У ній наголошено на необхідності забезпечити повну відповідальність за найтяжчі злочини за міжнародним правом, скоєні на території України, шляхом проведення належного, справедливого й незалежного розслідування і кримінального переслідування на національному або міжнародному рівнях, і підкреслити необхідність продовжувати робити практичні кроки задля досягнення цієї мети, щоб забезпечити справедливість для всіх жертв і запобігти злочинам надалі.

Саме тому з початку березня 2022 р. створено міжнародну незалежну комісію ООН з розслідування порушень в Україні (The Independent International Commission of Inquiry on Ukraine). Ця комісія розслідує всі ймовірні порушення та утиски прав людини, а також порушення міжнародного гуманітарного права й пов'язані з ними злочини у контексті агресії проти України, вчиненої російською федерацією; встановлює факти, обставини й докорінні причини будь-яких таких порушень й утисків [2].

ВИСНОВКИ

Отже, воєнний злочин – це криміналізоване на державному й міжнародному рівнях порушення правил і законів ведення війни. Міжнародна спільнота стурбована цією проблемою, оскільки вона посягає на безпеку й мир людства загалом.

Проблема кримінальної відповідальності за воєнні злочини є і буде актуальною для України. В умовах воєнного стану важливо, щоб кожен такий злочин був відкритий та окремо розслідувався. Адже ті, хто скоює злочини проти людства, повинні знати, що їм не уникнути кримінальної відповідальності.

Зазначені особливості воєнних злочинів дадуть змогу надалі розуміти різницю між іншими злочинами й краще конкретизувати та реалізувати міжнародну кримінальну відповідальність за їх скоєння.

Список використаних джерел

1. Бучанська декларація щодо відповідальності за найтяжчі злочини за міжнародним правом, скоєні на території України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/buchanska-deklaraciya-shodo-vidpovidalnosti-za-najtyazhchi-z-82005>
2. Воєнні злочини росії в Україні: Звіт для Генасамблеї ООН, який стане доказом у судах. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-ato/3596429-voenni-zlocini-rosii-v-ukraini-zvit-dla-genasamblei-onn-akij-stane-dokazom-u-sudah.html>
3. Гловнюк І.В., Тетерятник Г.К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування sui generis. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 394-398. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/87.pdf
4. Коваль Д.О., Авраменко Р.А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ, 2019. 36 с. URL: <https://truth-hounds.org/wpcontent/uploads/2019/12>

5. Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_168#Text
6. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція – редакція від 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Логвиненко Є.С. Відповідальність за воєнні злочини в міжнародному кримінальному праві. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994-2019 рр.)*: зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту (Харків, 22 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 270-272. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5ab8721b4527-471c-88ac-941d5ef453e8/content>
8. Огляд законопроекту 2689, який передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини в Україні. URL: <https://jurfem.com.ua/ohlyad-zakonoproektu-2689-krym-vidpovidalnis-vidpovidalnic-voenni-zlochyny/>
9. Пилипенко В.П. Воєнні злочини в статутах міжнародних кримінальних трибуналів та Римському Статуті Міжнародного кримінального суду. *Право.ua*. 2020. № 2. С. 5–10. URL: <http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/5-Pylypenko.pdf>
10. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
11. Справи про воєнні злочини: як українські судді застосовують норми міжнародного гуманітарного права. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/spravy-pro-voenni-zlochyny-iak-ukrainski-suddi-zastosovuiut-normy-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava/>
12. Червякова О.В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум Права*. 2020. № 61(2). С. 150-162, URL: <http://forumprava.pp.ua/files/001-162-2020-2-FP.pdf#page=150>
13. Що таке воєнні злочини: визначення, історія виникнення, закони та юрисдикція. URL: <https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/>

References

1. The Bucha's declaration on responsibility for the most serious crimes under international law committed on the territory of Ukraine. URL: <https://www.president.gov.ua/news/buchanska-deklaraciya-shodo-vidpovidalnosti-za-najtyazhchi-z-82005> (in Ukrainian).
2. Russia's war crimes in Ukraine: A report for the UN General Assembly, which will become evidence in courts. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-ato/3596429-voenni-zlocini-rosii-v-ukraini-zvit-dla-genasamblei-on-akij-stane-dokazom-u-sudah.html> (in Ukrainian).
3. Hloviuk I.V., Teteriatnyk H.K. Contextual elements in war crimes proceedings: the subject of sui generis proof. *Legal scientific electronic journal*. 2022. Issue 6. pp. 394-398. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/87.pdf (in Ukrainian).
4. Koval D.O., Avramenko R.A. War crimes. Peculiarities of the investigation of international crimes committed in the context of the armed conflict in Donbas. Kyiv, 2019. 36 p. URL: <https://truth-hounds.org/wpcontent/uploads/2019/12> (in Ukrainian).
5. Convention on the inapplicability of the statute of limitations to war crimes and crimes against humanity of 1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_168#Text (in Ukrainian).
6. Criminal Code of Ukraine. Document 2341-III, valid, current edition – edition dated 04/28/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (in Ukrainian).
7. Lohvynenko Y.S. Responsibility for war crimes in international criminal law. *Kharkiv National University of Internal Affairs: 25 years of experience and a look into the future (1994-2019)*: collection of abstracts on international science and practice conference to the 25th anniversary of the establishment of the university, (Kharkiv, November 22, 2019). Kharkiv, 2019. pp. 270-272. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5ab8721b4527-471c-88ac-941d5ef453e8/content> (in Ukrainian).
8. Overview of draft law 2689, which provides for criminal liability for war crimes in Ukraine. URL: <https://jurfem.com.ua/ohlyad-zakonoproektu-2689-krym-vidpovidalnis-vidpovidalnic-voenni-zlochyny/> (in Ukrainian).
9. Pylypenko V.P. War crimes in the statutes of international criminal tribunals and the Rome Statute of the International Criminal Court. *Pravo.ua*. 2020. No. 2. pp. 5–10. URL: <http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/5-Pylypenko.pdf> (in Ukrainian).
10. The Rome Statute of the International Criminal Court. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
11. War crimes cases: how Ukrainian judges apply the norms of international humanitarian law. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/spravy-pro-voenni-zlochyny-iak-ukrainski-suddi-zastosovuiut-normy-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava/> (in Ukrainian).
12. Chervyakova O.V. Responsibility for war crimes: mechanisms and processes of restoration of sovereignty and security of Ukraine. *Forum of Law*. 2020. Issue 61(2). pp. 150-162. URL: <http://forumprava.pp.ua/files/001-162-2020-2-FP.pdf#page=150> (in Ukrainian).
13. What are war crimes: definition, history, laws and jurisdiction. URL: <https://zmina.info/instructions/shho-take-voyenni-zlochyny-vyznachennya-istoriya-vynyknennya-zakony-ta-yurysdykciya/> (in Ukrainian).

Pavlo NAZARENKO

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6569-0845>

e-mail: pavelnazarenkoo@gmail.com

Liliia BAIEVA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, National University "Zaporizhzhia Polytechnic"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8161-9005>

e-mail: baeva_liliya@ukr.net

Anna SEMENIUK-PRYBATEN

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0520-5083>

e-mail: semanya31@ukr.net

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR WAR CRIMES IN THE CONTEXT OF ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Introduction. Armed conflicts are one of the important problems of our time. They lead to social tension because the rights of not only military personnel, but also the civilian population are violated. At the international level, more and more attention is paid to such issues as war crimes during armed aggression. For Ukraine, the issue of criminal responsibility at the state and international level is relevant.

The purpose of the paper is to analyze issues related to criminal responsibility for committing crimes during armed aggression in Ukraine.

Results. War crimes during the armed aggression of Russia against Ukraine have been ongoing since 2014. However, with the beginning of a full-scale invasion, they acquired a systematic character. In international humanitarian law, a gross intentional violation of the laws and customs of war is considered a war crime. War crimes are one of the main crimes of international law. The four Geneva Conventions of August 12, 1949 and Additional Protocol I to them of June 8, 1977 oblige states to criminalize serious violations of international humanitarian law in their national legislation. Ukraine fulfills this requirement primarily by adding Article 438 "Violation of laws and customs of war" to the Criminal Code of Ukraine. The definition of criminal responsibility for committing war crimes is also contained in such an international act as the Rome Statute. The widest list of war crimes is enshrined in the Statute of the International Criminal Court, the so-called Rome Statute. The more discovered facts of war crimes in Ukraine appear in the public space, the more the term "genocide" sounds from various international bodies and public figures. The Verkhovna Rada also demanded that war crimes of the Russian Federation should be recognized as genocide against the Ukrainian people.

Conclusions. For Ukraine, the problem of criminal responsibility for war crimes is and will be relevant. In the conditions of martial law, it is important that each such crime is discovered and investigated separately. After all, those who commit crimes against humanity should know that they cannot escape criminal responsibility. The specified features of war crimes will allow to distinguish them from other crimes in the future, and will allow to better specify and implement international criminal responsibility for their commission.

Keywords: armed conflict, war crime, Geneva Convention, Rome Statute

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.2>
УДК 339.92(477)

Таїсія Василівна ЛАЗОРЕНКО

к.е.н., доцент кафедри, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7895-1306>
e-mail: taisa-a@ukr.net

Лідія Віталіївна ПАЩУК

д.е.н., доцент, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1184-1545>
e-mail: Lvp.undp@gmail.com

Юрій Олексійович ЄЖЕЛИЙ

асистент, Полтавський університет економіки і торгівлі
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8629-1448>
e-mail: jezhelyj@gmail.com

ПРОБЛЕМИ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано основні аспекти економічного значення діяльності підприємств на ефективне функціонування національної економіки. Доведено, що бізнес має глобальне значення завдяки фінансовим надходженням, іноземним інвестиціям та частці внутрішнього валового продукту. Подано зміни, що відбулися на базі підприємств під час дії воєнного стану. Охарактеризовано стан діяльності підприємств, можливі загрози, перспективи та подальші вектори розвитку у післявоєнний період. Практичну цінність дослідження відображено у результатах роботи та її подальших наукових пошуках.

Ключові слова: бізнес-планування, національна економіка, іноземні інвестиції, фактори розвитку

ВСТУП

Національна економіка, незважаючи на низку проблем, демонструє стійкість та здатність адаптуватися, протистояти й відновлюватися після впливу негативних зовнішніх чинників. Підвищення її витривалості та розвитку набуло особливого прикладного та наукового значення в умовах стану світової економіки. Це покращує можливості держави та забезпечує економічне зростання.

Підприємницька діяльність відіграє значну роль у підвищенні ефективності національної економіки та її конкурентоспроможності. Ця діяльність постає однією з найактивніших і найважливіших форм реалізації економічної сфери. Необхідним завданням є розвиток підприємницької діяльності в Україні та підвищення стійкості економіки до негативних впливів. Важливо проаналізувати сучасний стан української економіки задля пошуку нових можливостей розвитку. Дослідженнями комплексної оцінки впливу підприємницьких структур у розвитку національної економіки займалися багато як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, питанням особливостей інноваційного розвитку підприємницьких структур у сучасних умовах, які часто зазнають змін, займалися Т. Гринько, Т. Гвініашвілі, Д. Морока [5]. В. Фалдина акцентує увагу на процесі діджиталізації у структурі підприємницьких структур [12]. Зі свого боку, В. Васюта, Н. Чорновол і М. Горбунова висвітлюють важливість розвитку підприємств для формування продуктивної та конкурентоспроможної економіки держави в умовах ризику й невизначеності [4]. С. Попова та Л. Попова охарактеризували значення фінансового контролю, що сприяє забезпеченню фінансової безпеки держави та суб'єктів підприємництва [11]. І. Дернова та Т. Боровик визначають економіку України у глобальному просторі міжнародних рейтингів, які оцінюють соціальну, економічну та політичну сфери в Ук-

раїні [6]. А. Андрущенко розглядає основні зміни і ризики у національній економіці та, зокрема, підприємствах у період воєнного стану [1]. І. Бойчик вказує на те, що стан і можливості підприємництва знаходяться у надзвичайно складній обстановці через активні бойові дії в Україні. Окрім того, вона розглядає можливі шляхи відновлення зруйнованої інфраструктури у стан активної діяльності для забезпечення ефективного функціонування секторів економіки [3].

Г. Костьов'ят, О. Куриліна, А. Гавриленко виокремлюють ключові напрями та заходи для відновлення економіки та використання власних ресурсів підприємства для ефективного реагування на загрози територіальній безпеці [8]. Такі дослідники, як Л. Ковальська та І. Кривов'язюк подають визначення поняття «підприємства», його характеристики, структуру, сутність, принципи та процес бізнес-планування для розвитку як самого підприємства, так і національної економіки загалом [7]. М. Куницька-Іляш та Я. Березівський розглядають проблематику розвитку державної політики завдяки інвестуванню підприємств, що в подальшому сприятиме зміцненню фінансово-економічної безпеки пріоритетних галузей України [9].

МЕТА статті – визначення перспектив діяльності та розвитку бізнесу в Україні для стабільності економічних показників.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комплексний аналіз відповідної літератури стосовно економічного значення діяльності підприємств та їх впливу на національну економіку. Останнє передбачало вивчення наявних теорій, концепцій та емпіричних досліджень, пов'язаних за обраною темою. Збір даних з різних джерел, таких як урядові статистичні звіти, фінансові звіти підприємств, академічні дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Підприємство як елемент національної економіки є самостійною одиницею, що має юридичний статус і здійснює виробничу, науково-дослідну, комерційну та іншу діяльність, внаслідок якої отримує прибуток.

Функціонування підприємництва є основним і достатньо вагомим інструментом існування й вдосконалення елементів ринкової економіки та забезпечення її конкурентоспроможності, економічного зростання, якості продукту, і завдяки ефективному інноваційному підходу досягає бажаного результату. Економіка держави та розвиток підприємств пов'язані як спільними заходами у результативності діяльності, так і на законодавчому рівні. Сьогодні в Україні економіка зазнає певних трансформацій у зв'язку з воєнними діями і тому запозичує передовий досвід зарубіжних країн та реалізує стратегії для втілення проєктів і бізнес-планів.

В умовах сучасності у реалізації економічних процесів важливу роль відіграє діяльність підприємництва, яка являє собою:

- самостійну ініціативну діяльність, що здійснюється з метою успішного отримання прибутку на власний ризик;
- систему взаємовідносин між підприємцями у господарській роботі, що спрямовані на пошук інноваційних способів комбінації факторів виробництва та відбуваються в умовах змагальності;
- сукупність неординарних підходів і поглядів до прийняття рішень, які трапляються у господарському житті;
- особливу форму економічної активності, яка реалізована за власної ініціативи, підприємницької діяльності та відповідальності;
- сферу суспільних взаємовідносин, які започатковані на основі економічної ефективності, доцільному використанні фінансових та організаційних ресурсів.

Підприємництво постає як соціально-технічна система, проте між її компонентами є тісний взаємозв'язок. Взаємодоповнення сучасних практик у глобальних підприємницьких структурах дає змогу сприяти інноваційному розвитку економіки в умовах системної модернізації та максимального розповсюдження нових технологій. Для реалізації постійного зростання продуктивності та вдосконалення необхідно запровадити гармонійні та організаційні інновації, які ефективно підтримують організаційне середовище інноваційної діяльності [5].

Економічну основу в Україні становлять багатогалузеві підприємства, які мають всі ознаки та елементи ринкової економіки. Підприємство може здійснювати свою діяльність лише за наявності дієвого технічного, юридичного, управлінського забезпечення, наявних ринків збуту продукції, залучення партнерів та інвесторів, наявності споживачів, найманих працівників і цінової політики. Підприємство приносить результат тоді, коли здійснює діяльність і отримує результат – дохід.

Однією з основних світових напрямів сучасності є взаємозумовлені трансформаційні глобальні зміни в економіці. Вони зумовлені проникненням процесу діджиталізації, а саме технологій цифровізації у розвиток процесів економіки. Крім того, трансформаційні зрушення у сукупності з інформаційними та телекомунікаційними інноваціями, що спрямовано на різноманітні сфери, а особливо соціальну та економічну. Вищенаведені факти обумовлюють кардинальний перегляд прин-

ципів управління інноваційним розвитком національної економіки.

Цифрова економіка є новою потужною перспективою для держави та суспільства. З'явився цей напрям в останнє десятиліття і безпосередньо пов'язаний із розповсюдженням інтернету.

В умовах сучасності важливим інструментом впливу глобальних підприємницьких структур на розвиток національної економіки є застосування інноваційного інвестиційного партнерства, що дає змогу розробити механізм якісної національної системи.

Реалізація такої схеми передбачає не лише впровадження та наявність елементів інновацій у функціонуванні підприємницьких структур, а й передбачає максимальну підтримку з боку держави, що виражена у таких кроках:

- науково-технічних дослідженнях;
- введенні елементів інноваційного розвитку в діяльність підприємств;
- підтримці державою підприємництва в сучасних змінних умовах [7].

Діяльність підприємства, спрямована лише на додаткові прибутки та надлишки продукції, як наслідок знижує ефективність управління, виробничу продуктивність, призводить до зайвих витрат, використовує неефективні ресурси та інструментарій. Це вказує на окремі випадки, які спричиняють дисбаланс між пропозицією та попитом.

Т. Гринько, Т. Гвініашвілі та Д. Морока зазначають, що кожне підприємство, що входить у національну економіку і має неабиякий вплив на неї, має на меті розвиток на засадах інноваційного підходу та утвердження на світовому ринку завдяки власному потенціалу й елементам конкуренції. Компанія може досягти бажаного результату, правильно добираючи інноваційні пріоритети, які передбачають впровадження нових технологій, продуктів і моделей на основі стратегічних цілей під впливом зовнішніх факторів, що включають:

- обґрунтування, розроблення та впровадження інноваційних планів і програм;
- пріоритезацію та розрахунок економічної ефективності інновацій;
- перевірку на стадії розроблення, тестування;
- впровадження нових елементів у виробництво;
- розроблення інструментів маркування концепції інноваційного мислення співробітників з урахуванням проєктів інноваційного розвитку, відкритості для компанії;
- розроблення та реалізацію концепції інноваційної політики, координацію інноваційної діяльності в усіх структурних підрозділах компанії;
- забезпечення інновацій фінансовими, людськими, матеріально-технічними ресурсами;
- створення економічних умов просування інновацій, просування інноваційних ініціатив;
- систему і логіку дій менеджменту підприємства [5].

Ідея інноваційного підходу у розвитку конкретного підприємства можлива лише з урахуванням особливостей структури, принципів діяльності, організації виробництва тощо. Управління компанії повинно спиратись на певні цінності та зразки на основі прогнозів фахівців. Це допоможе розвивати фінансові, трудові ресурси та підприємство загалом.

Важливо зазначити й певні особливості інноваційного

складника підприємницького розвитку, куди входять: цілі інноваційної політики підприємства, збереження безперервного процесу та цілісний інноваційний процес. Для підтримки національної економіки в мінливих умовах сучасності, діяльність підприємства повинна бути не лише конкурентоспроможною, а й «інноваційно-орієнтованою», що означає повне дотримання завдань інноваційної моделі роботи з перспективою на задоволення потреб споживачів. Зокрема, базовим принципом інноваційного розвитку підприємства є комплексний і систематичний підходи, що включають координацію діяльності, ресурсів, структурні зміни для реалізації та впровадження інноваційних планів під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Загалом функціонування підприємств в основі національної економіки у сучасних умовах відображено в певному ланцюжку – від постановки цілей та завдань дослідження до інноваційного виробництва, результатів тощо.

Взаємодію між глобальними підприємствами та національною економікою забезпечує інноваційна система. Проте важливими показниками є й формування потреб в інноваційному розвитку, які стимулюють розвиток економічної системи, проблеми комплексної оцінки та подальші перспективи на основі зарубіжного досвіду.

Держава повинна стимулювати інноваційну діяльність підприємств. Вона здійснюється на основі таких інструментів:

- нормативно-правового забезпечення діяльності;
- здійснення бюджетування завдяки інноваційним проектам;
- розбудови інфраструктури для розташування компаній;
- забезпечення перспективних і вигідних умов для залучення капіталів інвесторів, що сприяє інноваційному розвитку.

Відтак, одним із найважливіших, однак складних інструментів новітньої національної системи є безпосередній процес передачі знань для їх подальшої комерціалізації. Сьогодні це: поширення інструкції про застосування новітніх знань у розвитку підприємств; запровадження новітніх технологій; активна роль вдосконалення елементів управління.

Організація інноваційних елементів у діяльності підприємств в Україні в умовах сучасного стану національної економіки забезпечує такі структурні традиційні підходи до організації, як організаційні, управлінські, виробничі, збутові. Організаційне забезпечення інноваційного розвитку підтримує ефективне середовище інноваційної діяльності.

Т. Гринько, Т. Гвініашвілі та Д. Морока акцентують увагу на змісті організаційного забезпечення інноваційного розвитку, що включає формування зовнішніх і внутрішніх структурно-функціональних зв'язків підприємства, які відповідають його стратегії розвитку та змінам зовнішнього середовища [5]. Серед сучасних факторів впровадження інновацій на підприємствах України є вплив імпорту, ринковий попит, розвиток виробничих потужностей, зміна власників, специфічна боротьба та вплив споживачів, вплив пандемії коронавірусу. Безсумнівно, сучасному підприємству необхідно знайти свою нішу на певному ринку, адаптуватися до ринкових умов і технологічних факторів у сучасних мінливих умовах.

Дотепер національна економіка знаходиться в умовах воєнного стану, проте розвиток глобального підприємництва має неабияке значення для подолання економіко-політичних проблем, оздоровлення економіки, розвитку конкурентності та залучення інвестицій, що зі свого боку створить додаткові робочі місця, швидше започаткує структурну перебудову, розширить споживчий сектор.

Глобальні підприємства можуть здійснювати свою діяльність на основних принципах діяльності компанії у кризових ситуаціях:

- принцип прийняття трансформаційних змін, що допомагає підприємству уникнути внутрішніх і зовнішніх чинників кризи, підвищити конкурентоспроможність підприємства та застосовувати потенціал у правильному напрямі;
- принцип запобігання може бути здійснено у разі аналізу й комплексної діагностики явищ передкризового стану підприємства, застосування їх у своїх цілях та відповідна реакція на усунення кризи і застосування її на власну користь;
- дієвий механізм зворотного зв'язку на прояви кризових явищ у функціонуванні підприємства, який дає змогу виявити кризові явища та надає можливості для відновлення порушеного балансу господарської діяльності підприємства;
- виявлення рівня небезпеки кризового стану для підприємства;
- швидка реакція на зовнішні загрози підприємства, що перешкоджає його рівновазі;
- застосування внутрішнього потенціалу та можливостей для уникнення кризового стану підприємства;
- залучення різноманітних необхідних способів, засобів і методів, які допомагають підприємству уникнути виникненню негативних наслідків кризових явищ і процесів у діяльності підприємства.

Необхідно виокремити важливість векторів впливу підприємницьких глобальних структур на національну економіку в умовах сучасності, які забезпечують глобальну оцінку та вдосконалення механізмів функціонування системи. Такі елементи подано у табл. 1.

В. Васюта, Н. Чорновол та М. Горбунова визначили основні фактори, які безпосередньо впливають на успішне ведення підприємницької діяльності. До них належать:

- активний пошук та обмін технічною й науковою інформацією;
- застосування на практиці усіх можливих легальних шляхів залучення коштів, які може бути надано програмою технічної допомоги ЄС;
- застосування достатньої кількості успішних шляхів фінансування підприємства;
- збирання інформації з питань економіки, її узагальнення та передавання;
- створення консультацій, які розглядають питання інноваційних проєктів, розпочинаючи з його планування аж до стадії впровадження;
- інноваційне вдосконалення та розвиток підприємницьких структур за певними регіонами [4].

За дослідженням Т. Муранової, в умовах війни національна економіка постає джерелом підтримки життєдіяльності країни за допомогою поповнення бюджету, налагодження роботи та збереження платоспромож-

ності громадян. Важливими є впровадження урядом заходів для діяльності великої кількості підприємств [10].

Спільною проблемою для всіх підприємств стала втрата трудових ресурсів. Багато працівників змінили своє місце проживання, адже шукали безпечніших умов для життя, частину працівників мобілізовано, а це все негативно впливає на розвиток економіки.

Загалом деякі металургійні й аграрні глобальні підприємства опинились у вкрай важкому становищі. Вони здебільшого не мають змоги продовжувати свою діяльність в сучасних умовах. Та все ж найбільш згубні наслідки воєнної дії завдали підприємствам сфери будівництва, обслуговування, науки та освіти, енергетики, аграрного сектору (табл. 2).

Таблиця 1 – Сучасні напрями залучення підприємницьких структур до розвитку економіки (складено авторами на основі даних [7])

Напрями	Характеристика	Інструменти
Інструменти, що сприяють підтримці бізнесу	Внаслідок цього інструменту відбувається розвиток економіки	– центр підтримки бізнесу; – агенція місцевого економічного розвитку; – мікрокредитування; – центр трансферу технологій; – бізнес-інкубатор; – гранти для бізнесу.
Інструменти, що полягають у підвищенні якості громадського простору та інфраструктури бізнесу	Сприяють підвищенню привабливості території для інвесторів	– міжрегіональний чи міжнародний проекти; – центр залучення інвестицій; – кластери; – державно-приватне партнерство; – ревіталізація місцевостей та промислових об'єктів.
Інструменти, які у процесі економічного розвитку сприяють модернізації людських капіталів	Забезпечують розвиток професійних кадрів і зменшення міграції населення	– культурні та креативні індустрії; – програма співпраці освіти та бізнесу; – простори креативності; – проектні офіси; – програма міжнародної співпраці.

Таблиця 2 – Заходи для відновлення економіки в умовах сучасності (складено авторами на основі дослідження М. Куницька-Іляш та Я. Березівський [9])

№ з/п	Напрямок	Заходи
1	Загальний	– розділити національну економіку на період воєнного стану на планову (для забезпечення потреб військовослужбовців) та лібералізацію бізнесу (для потреб населення); – полегшити регулювання: ринковий нагляд, трудове законодавство, оподаткування та регулювання цін державою; – анулювати ввізне мито на сировини для виробництва українських товарів; – повернути електронну систему адміністрування ПДВ до роботи з відшкодуваннями; – зменшити загальні видатки держави за допомогою секторальних дотацій і пільг; – поширювати ідею виділення для української продукції спеціальних квот.
2	Секторальний	– розробити екстрений план для металургії та аграрного бізнесу й забезпечити коридорами та вагонами до ЄС, щоб експортувати надлишки продукції; – передбачити для підприємств, що втратили активи та товари в напівокупованих чи окупованих територіях, грантові суми. Це дозволить їм знову розпочати бізнес.
3	Комунікаційний	– заснувати платформу комунікації з метою пошуку вітчизняних виробників і малих підприємств, що дасть змогу відновити втрачене постачання; – створити міжнародну платформу для підтримки та розвитку бізнесу України (наприклад, IT) для підтримки та розповсюдження глобальних підприємницьких структур.

Перспективи подальшого функціонування та вдосконалення глобальних підприємств передбачено у Стратегії розвитку підприємництва. Вона передбачає формування ефективного майбутнього стану підприємницького сектору в Україні, а також його основних напрямів державної політики стосовно досягнення цілей. На основі такого бачення сформульовано стратегічні завдання, які задають вектори дій та «точки» зосередження суспільних ресурсів і зусиль.

Стратегія ґрунтується на визнанні суспільно важливої ролі підприємництва у забезпеченні соціально-

економічного розвитку країни, оскільки підприємницькі структури створюють найбільшу частку доданої вартості, задовольняють попит на переважну більшість товарів і послуг, а також створюють найбільшу кількість робочих місць для громадян.

Стратегія враховує унікальну роль кожного сегмента підприємництва в соціально-економічному житті країни та необхідність їх збалансованого розвитку. Такий підхід сприятиме формуванню сталих ланцюгів створення доданої вартості, в які включені малі, середні та великі підприємства, що взаємодіють між собою

на засадах рівноправного партнерства та добросовісної конкуренції.

Значну увагу у Стратегії приділено стимулюванню розвитку підприємств (МСП) та формуванню умов для започаткування нового бізнесу.

Н. Балдич та ін. зазначають, що Стратегія розвитку підприємництва включає п'ять основних компонентів: аналіз наявних проблем у розвитку підприємництва, визначення на цій основі потреб різних сегментів бізнесу, формування стратегічного бачення, стратегічних цілей і пріоритетів, визначення операційних завдань та інструментів підтримки підприємництва, формулювання очікуваних результатів та цільових показників для їх вимірювання [2].

Для функціонування національної економіки недостатньо лише Стратегії. Відповідно до цього держава прийняла на законодавчому рівні низку нормативно-правових актів, які є трансформаційним відображенням державної влади всіх рівнів з особливою увагою до стимулювання розвитку глобальних підприємств. Зокрема, прийнято Закони України: «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців щодо спрощення реєстрації осіб як платників податків»; розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки», «Про утворення територіальних органів Державної служби з питань регуляторної політики та розвитку підприємства»; регіональні та місцеві програми підтримки малого та середнього підприємництва.

Подальші перспективи передбачають не лише законодавчі зміни, а й ведуть активну діяльність, спрямовану на активізацію підприємств після воєнної розрухи. Держава формує умови національної економіки так, аби глобальні підприємства здійснювали результативну діяльність. За останній період здійснено наступні кроки для вдосконалення взаємозв'язку підприємництва та національної

економіки: здійснене комплексне регулювання підприємницького сектору, розроблено спрощену програму для дозвільних процедур і реєстрації речових прав на майно, якісні та новітні процедури відкриття та закриття бізнесу, одержання адміністративних послуг на вищому рівні, додержання державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання та реформування сфери надання адміністративних послуг, пом'якшення податкового тиску, розвиток інфраструктури для надання суб'єктам підприємництва фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної, маркетингової, кадрової та освітньої підтримки.

ВИСНОВКИ

Отже, значну роль у формуванні ефективної та конкурентоспроможної національної економіки відіграє саме підприємницька діяльність. Вона забезпечує зростання рівня життя громадян, формує продуктивну та прогресивну економіку. Аналіз стану глобальних підприємницьких структур проводився для окреслення дієвих інструментів, які допоможуть розв'язати виявлені проблеми в державі. Сучасні умови вплинули і негативно, і позитивно на діяльність та розвиток підприємств. Через воєнні дії багато виробничих установ втратили можливість функціонувати. Та все ж високий рівень активності підприємств забезпечує зростання валового внутрішнього продукту, створюються нові робочі місця, збільшуються податкові надходження. А це в свою чергу позитивно впливає на стан національної економіки. У цей непростий час держава, підприємства та усі громадяни виступають єдиним фронтом, що не дає стояти на місці українській економіці. Дослідження потребує подальших наукових пошуків – розвитку процесу діджиталізації та механізмів удосконалення іноземних капіталовкладень. Інформацію можуть використовувати фахівці економічного сектору.

Список використаних джерел

1. Андрущенко А.В. Проблеми бізнесу в умовах воєнного стану. *Вісник студентського наукового товариства «Ватра» Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ*. 2023. № 161. С. 32–40. URL: http://www.vtei.com.ua/doc/2023/vatra2004/zb6_161.pdf
2. Балдич Н., Чорній Л., Ходько Н., Глібішук Я. *Стратегія розвитку підприємництва: експертне бачення*. 2020. 34 с. URL: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/10/strategy_prm_new.pdf
3. Бойчик І. Підприємство в умовах війни: стан і можливості. *Підприємство та логістика в умовах сучасних викликів*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2022. С. 15–20. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45806>
4. Васюта В.Б. Роль підприємництва в розвитку національної економіки. *Галицький економічний вісник*. 2022. Т. 78–79. № 5–6. С. 130–137. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.130
5. Гринько Т., Гвініашвілі Т., Морока Д. Особливості та пріоритети інноваційного розвитку підприємницьких структур в сучасних мінливих умовах. *Економічний простір*. 2021. № 175. С. 52–58. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-10>
6. Дернова І. А., Боровик Т. М. Проблеми малого та середнього бізнесу в умовах COVID-19: європейський вимір. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 1 (7). С. 57–70. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jun/28234/220373menedzhment-57-70.pdf>
7. Економіка підприємства / за заг. ред. Л.Л. Ковальської, І.В. Кривов'язюка. Київ, 2020. 700 с. URL: <https://lib.lntu.edu.ua/uk/147258369/5579>
8. Костьов'ят Г., Куриліна О., Гавриленко А. Шляхи відновлення національної економіки в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи. Серія «Економіка»*. 2022. № 4 (22). С. 181–194. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41024>
9. Куницька-Ляш М.В., Березівський Я.П. Стратегічні імперативи формування організаційно-економічного механізму державної політики зміцнення фінансово-економічної безпеки пріоритетних галузей національної економіки України. *Наукові Записки Львівського Університету Бізнесу та Права. Серія Економічна. Серія Юридична*. № 36. С. 70–76. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7656522>

10. Муранова Т. О. Вплив воєнного стану на підприємство в Україні: поточний стан та перспективи його стабілізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 13–14. С. 34–39. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16928/1/Inv%2013-14_2022.pdf#page=35

11. Попова С., Попова Л. Необхідність фінансового контролю при виявленні правопорушень у сфері підприємницької діяльності. *Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 лютого 2022 р.). Харків, 2022. С. 80–85. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c0d5dcad-f53a-440d-bbdb-c0968706714d/content>

12. Фалдина В. Управління розвитком підприємницьких структур в системі технологій електронної комерції. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2020. № 25. С. 119–125. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/275>

References

1. Andrushchenko A.V. Problems of business under martial law. *Bulletin of the Vatra Student Scientific Society of the Vinnytsia Institute of Trade and Economics of DTEK*. 2023. No. 161. pp. 32–40. URL: http://www.vtei.com.ua/doc/2023/vatra2004/zb6_161.pdf (in Ukrainian).

2. Baldych N., Chornii L., Khodko N., Hlibishchuk Ya. Entrepreneurship development strategy: expert vision. 2020. 34 p. URL: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/10/strategy_prm_new.pdf (in Ukrainian).

3. Boichyk I. Enterprise in the conditions of war: state and possibilities. *Entrepreneurship and logistics in the context of modern challenges: materials of the II International scientific and practical conference*: Ternopil, 2022. pp. 15–20. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45806> (in Ukrainian).

4. Vasiuta V.B. The role of entrepreneurship in the development of the national economy. *Galician Economic Herald*. 2022. Vol. 78–79. No. 5–6. pp. 130–137. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.05_06.130 (in Ukrainian).

5. Hrynyk T., Hvinashvili T., Moroka D. Features and priorities of innovative development of entrepreneurial structures in modern changing conditions. *Economic space*. 2021. No. 175. pp. 52–58. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-10> (in Ukrainian).

6. Dernova I.A., Borovyk T.M. Problems of small and medium-sized businesses in the context of COVID-19: the European dimension. *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*. 2022. Vol. 1 (7). pp. 57–70. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jun/28234/220373menedzhment-57-70.pdf> (in Ukrainian).

7. Economics of the enterprise / ed. L.L. Kovalska, I.V. Kryvoviak. Kyiv, 2020. 700 p. URL: <https://lib.lntu.edu.ua/uk/147258369/5579> (in Ukrainian).

8. Kostoviat H., Kurylina O., Havrylenko A. Ways to restore the national economy under martial law. *Scientific perspectives. Series "Economics"*. 2022. No. 4 (22). pp. 181–194. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41024> (in Ukrainian).

9. Kunytska-Iliash M.V., Berezivskyi Ya.P. Strategic imperatives for the formation of an organizational and economic mechanism of state policy to strengthen the financial and economic security of priority sectors of the national economy of Ukraine. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. Economic series. Legal series*. No. 36. pp. 70–76. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7656522> (in Ukrainian).

10. Muranova T.O. The impact of martial law on the enterprise in Ukraine: current state and prospects for its stabilization. *Investments: practice and experience*. 2022. No. 13–14. pp. 34–39. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16928/1/Inv%2013-14_2022.pdf#page=35 (in Ukrainian).

11. Popova S., Popova L. Necessity of financial control in detecting offenses in the field of entrepreneurial activity. *Topical issues of ensuring the financial security of the state in the context of globalization*: collection of abstracts of the International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, February 17, 2022). Kharkiv, 2022. pp. 80–85. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c0d5dcad-f53a-440d-bbdb-c0968706714d/content> (in Ukrainian).

12. Faldyna V. Management of the development of entrepreneurial structures in the system of e-commerce technologies. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2020. No. 25. pp. 119–125. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/275> (in Ukrainian).

Taisiia LAZARENKO

PhD in Economics, Associate Professor of department, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7895-1306>

e-mail: taisa-@ukr.net

Lidiia PASHCHUK

Doctor of Economics, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1184-1545>

e-mail: Lvp.undp@gmail.com

Yurii YEZHELYI

assistant, Poltava University of Economics and Trade

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8629-1448>

e-mail: jezhelyj@gmail.com

PROBLEMS OF COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE IMPACT OF GLOBAL BUSINESS STRUCTURES ON THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

The paper is devoted to the activities of enterprises and their impact on the state economy. The activities of enterprises are aimed at achieving economic and social results and making a profit in addition, it is related to the provision of the needs of each person, is subject to the influence of many factors and covers a wide range of organizational, technological, economic and financial issues. The paper analyzes the main aspects of the economic significance of the activities of enterprises for the effective functioning of the national economy. Business has been proven to be of global importance through financial inflows, foreign investment and share of gross domestic product. Stability of enterprise activity, achievement of competitive advantages, strengthening of the enterprise's position on the market – all this is achieved by implementation of rational and carefully developed economic policy of business

entities and state policy. That is why the problem of formation and management of the economic policy of the enterprise becomes especially relevant. The main aim of the research is to identify the risks and prospects of enterprise activity on the national economy in modern conditions. Support for the economy is provided only by those enterprises that correctly and competently determine the requirements of the market, organize the production of competitive products and services that are in demand, skillfully carry out highly qualified creative labor staff. All this requires fundamental and in-depth economic knowledge, and therefore, appropriate training of economics specialists. The paper describes the state of enterprise activity, possible threats, prospects, and further vectors of development in the post-war period. The practical value of the research is reflected in the results of the work and its follow-up scientific research. The authors conclude that the following steps have been taken in recent years to improve the relationship between entrepreneurship and the national economy: comprehensive regulation of the business sector, development of a simplified program for permitting procedures and registration of property rights, high-quality and modern procedures for starting and closing a business, obtaining administrative services at the highest level, observance of state control over the activities of business entities and reforming the provision of administrative services, mitigation of taxation.

Keywords: business planning, national economy, foreign investments, development factors

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.3>
УДК 338.124(477)

Світлана Миколаївна ЛИСЕНКО

к.е.н., доцент, Донецький національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3978-9956>
e-mail: panisvitlanalysenko@gmail.com

Олександра Миколаївна АЩЕУЛОВА

к.е.н., доцент, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8982-9725>
e-mail: ashcheulova.o.m@ntnu.one

Юлія Ігорівна ГОЛОВНЯ

к.е.н., доцент, Державний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-0869>
e-mail: y.golovnia@knute.edu.ua

ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРИПИНЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ У ДЕРЖАВІ

У статті досліджено питання економічного відновлення України у контексті регулювання бізнесу під час дії воєнного стану в державі. Визначено економічні наслідки російської агресії для України. Проаналізовано дієвість й ефективність нового плану Маршалла, який розробляють спеціально для економічного відновлення держави, і ролі держав-партнерів у подальшій економічній підтримці України. Вперше проаналізовано етапи, які потрібно застосовувати Україні й державам-партнерам для процесу відновлення.

Ключові слова: економічне відновлення, Україна, регулювання бізнесу, воєнний стан, план Маршалла

ВСТУП

Вторгнення росії в Україну отримало руйнівні наслідки для народу України [13]. Наслідки війни поставили під загрозу відновлення світової економіки після пандемії COVID-19 і змінюють та порушують глобальні ланцюжки поставок, що негативно відбивається на продовольчій безпеці, енергетиці й інших критичних секторах. Війна також привернула увагу до ролі підприємств, що працюють у регіоні й стикаються з підвищеними проблемами у підтримці відповідальної ділової поведінки в умовах високого ризику.

Відповідь на сьогоденні потреби України й розбудова потенціалу України потребуватимуть від урядів, міжнародних установ і приватного сектору об'єднати свої зусилля.

МЕТА роботи полягає у дослідженні особливостей економічного відновлення України у контексті регулювання бізнесу під час дії воєнного стану в державі та в аналізі дієвості й ефективності нового плану Маршалла, який розробляють спеціально для економічного відновлення держави й ролі держав-партнерів у подальшій економічній підтримці України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті застосовано такі методи дослідження, як аналогію, абстрагування, класифікацію, узагальнення, групування, порівняльний аналіз, деталізацію, а також залучено результати експертних оцінювань.

РЕЗУЛЬТАТИ

Україна стикається з величезною проблемою браку коштів на виживання в умовах війни та повоєнне відновлення економіки, яку уряди та фінансові установи розвитку не зможуть розв'язати без допомоги приватних інвесторів. У березні 2023 р. Світовий банк підрахував,

що вартість відновлення країни за рік після початку війни становить \$ 411 млрд – величезна цифра, яка зростатиме в міру затягування воєнних дій [7].

Український бізнес унаслідок російської агресії зазнав збитків на \$ 13 млрд. За підсумками 2022 р. щонайменше 109 великих і середніх підприємств зазнали прямих збитків внаслідок повномасштабного вторгнення, розпочатого росією 24 лютого 2022 р. Це оцінка експертів проєкту «Росія заплатить» KSE Institute (аналітичного центру при Київській школі економіки). Загальну суму прямих збитків підприємств, зокрема державних, і приватних осіб-підприємців оцінюють в \$ 13 млрд. З них \$ 9 млрд – частка збитків великих і середніх підприємств. Загальні непрямі втрати сягають \$33,1 млрд. А потрібна сума для відновлення підприємств – \$24,9 млрд [3]. Розподіл коштів залежатиме значною мірою від стану й розташування тих чи інших економічних об'єктів. Умовно економіку держави під час воєнного стану можна поділити на три зони (рис. 1).

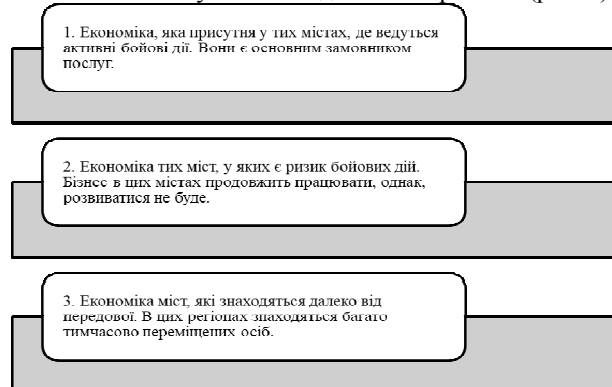

Рис. 1. Зони економіки України під час воєнного стану

Рух до мети на основі запропонованого алгоритму починається з формування аналітичних висновків за

поточним рівнем конкурентоспроможності суб'єкта інноваційного підприємництва відповідно до методики оцінювання, викладеної вище. Є два варіанти динаміки: висхідна динаміка інтегрованого показника, що характеризує конкурентоспроможність цього суб'єкта; спадна динаміка інтегрованого показника, що характеризує конкурентоспроможність цього суб'єкта (як варіант – відсутність динамічних змін) [2].

У XXI ст. ми маємо найкривавішу й наймасштабнішу війну на Європейському континенті після II світової. Це змушує нас до нового прочитання шляхів розв'язання повоєнного економічного відновлення на основі досвіду такої роботи різними націями в попередні історичні періоди. Зокрема, нова економічна політика вплинула на розвиток деревообробних галузей Харківщини, становище ремісників, їхні доходи й побут. Бондарство, теслярство, художні вироби також переживають свою трансформацію і розвиток ремесел. Податкова система сьогодні також вплинула на деревообробне ремісничє виробництво [9].

Державний секретар США Джордж К. Маршалл, виступаючи в Гарвардському університеті 75 років тому, виклав план, який поєднував допомогу спустошеним війною європейським країнам зі стратегічною метою створення альянсу проти радянського експансіонізму.

Канцлер Західної Німеччини Віллі Брандт, виступаючи в Гарвардському університеті 50 років тому, подав ідею Німецького фонду Маршалла Сполучених Штатів (GMF) як подарунок американському народові, знак вдячності німецького народу й живий меморіал – оригінальний план Маршалла [3].

Сьогодні у повітрі витає ідея ще одного плану Маршалла. Вперше з 1947 р. проєкт експансивних зусиль з відновлення на європейському континенті є потрібним і реалістичним. Загарбницька війна російської федерації проти України зі щоденними масштабними руйнуваннями в ім'я її неоімперського плану потребує сильної, творчої відповіді світової спільноти демократій. Бачення вільної та демократичної, модернізованої та європейської України є відповіддю на виклик російської федерації.

План Маршалла є джерелом натхнення і джерелом надії на відновлення України. Проте це не може бути шаблоном для міжнародного прагнення допомогти відбудувати країну. План для України має набути форми XXI ст. Наприкінці 1940-х рр. були один гегемон і низка новозбудованих установ для допомоги більш ніж десятку нинішніх і майбутніх союзників. Сьогодні потрібно багато країн, щоб допомогти одній. Це потребує застосування та адаптації наявних механізмів допомоги.

З огляду на складність цих зусиль сильне лідерство є важливим. На відміну від інших планів новий документ не передбачає, що Європейська комісія керуватиме відновленням у партнерстві з урядом України, оскільки Брюссель не має ні потрібної політичної, ні фінансової ваги. Натомість країни G7 повинні очолити зусилля з відновлення та заохочувати інші країни брати участь у цій платформі RecoverUkraine. Разом з Україною країни Великої сімки мають призначити сильного координатора відновлення, який керуватиме цими зусиллями й підтримуватиме зв'язок між урядом України, міжнародними фінансовими організаціями (МФО) та членами Великої сімки. Першим координатором мають

бути США зі світовим авторитетом. Це тому, що лише США зможуть об'єднати потрібну глобальну коаліцію і досягти консенсусу серед партнерів України. Координатор повинен створити цільову групу з відновлення, яка співпрацюватиме з Україною та яку буде приймати й підтримувати Європейська комісія, засвідчуючи щораз більшу роль ЄС у процесі відновлення, оскільки Україна просувається уперед на шляху інтеграції та можливого членства [10].

Велика сімка повинна підкреслити свою спільну зацікавленість у формі угоди на високому рівні, яка засвідчуватиме зв'язок між безпекою і відновленням України й зобов'язуватиметься допомагати країні в обох цілях – хоча й на асиметричному рівні підтримки, оскільки США інвестуватимуть більше в безпеку, а інші члени G7 інвестуватимуть більше у відновлення. Отже, згуртованість між партнерами й союзниками України потрібно значно посилити.

Для процесу відновлення варто застосовувати послідовний підхід із поступовим нарощуванням активності. Він має мати чотири етапи: допомогу, реконструкцію, модернізацію і вступ до ЄС. Допомога має передбачати невідкладну підтримку й базову реабілітацію, оскільки війна триває. Реконструкція передбачатиме швидке реагування на руйнування, спричинені війною, після припинення вогню або досягнення урегулювання, зосереджуючись на інфраструктурі та мобілізації ринкових механізмів. Модернізація – це фаза «відбудувати краще», яка залучає прямі іноземні інвестиції для формування нової економіки та нової країни, яка є більш цифровою, більш дружньою до довкілля, більш демократичною і більш орієнтованою на ЄС. Фаза вступу передбачає інвестиції, які більше спрямовано на приведення країни до її майбутніх партнерів з ЄС. Міжнародні зусилля країн, що не є членами ЄС, буде спрямовано на передній план в очікуванні того, що інтерес міжнародної спільноти до допомоги Україні з часом зменшиться, а політичні й фінансові зобов'язання ЄС лише зростуть [11].

Створення нового агентства допомоги чи централізованого трастового фонду для донорів не є ані реалістичним, ані доцільним. Натомість G7 та інші країни-партнери повинні працювати через багатодонорські фонди МФО, мобілізуючи сильні сторони різних банків розвитку й застосовуючи готові рішення для відповіді на цю нагальну потребу. Координаторів відновлення, наділеному G7 автономією і повноваженнями, потрібно буде допомогти узгодити принципи умовності й вимоги до нагляду.

Розмір інвестицій, потрібних для відновлення України, досі незрозумілий через продовження війни. За попередніми оцінками вартість відновлення пошкодженої української інфраструктури становить понад \$ 100 млрд [8].

Країнам ЄС незабаром доведеться ухвалити рішення про масштаб і характер свого внеску. Вони можуть вибрати комбінацію прямих бюджетних грантів ЄС; двосторонні позики, гранти й гарантії держав-членів; а також наддовгострокові пільгові звичайні позики. Загальнофінансовані гранти будуть суперечливими в деяких державах-членах. Збільшення відносної ваги двосторонніх внесків держав-членів або перегляд Багаторічної фінансової рамки ЄС буде таким самим суперечливим. Лідери

ЄС не повинні ані уникати, ані затягувати ці дебати, тому що інші міжнародні донори, насамперед США, ймовірно, будуть обумовлювати й масштабувати свою участь на основі фінансової переваги ЄС.

Найважливішим способом розблокування потенціалу приватного капіталу, а отже, надходження прямих іноземних інвестицій в Україну, стало б запровадження «страхування війни» для певних приватних інвестицій, підкріпленого гарантіями міжнародних донорів [12].

Беручи до уваги масштаби потенційних фінансових зобов'язань, треба розглянути незвичайні джерела фінансування. Арешт заморожених російських активів може стати вагомим внеском у фінансування України, але тільки в довгостроковій перспективі. Хоча для цього може знадобитися нова правова база у більшості країн-донорів, а отже, потрібен час для реалізації. Арешт заморожених активів центрального банку росії, які нині становлять \$300 млрд, є багатообіцяючим і результативним варіантом. Арешт замороженої російської приватної власності є менш дієвим варіантом, тому що вони, ймовірно, роками загрузнуть у судових суперечках.

Підзвітність і верховенство права в економічному відновленні України

Допомогу Україні мають надавати з певними умовами, особливо у запланованих масштабах і на користь країни. Зміцнення верховенства права має величезне значення для відновлення України. Виплата грошей на реконструкцію повинна залежати від того, чи країна успішно запровадить і впровадить давні реформи верховенства права й судової системи на початковому етапі надання допомоги. Ці реформи викладено у висновку Єврокомісії стосовно заявки України на членство в ЄС. Крім того, ЄС має запросити Україну приєднатися до Європейської прокуратури якнайшвидше. Членство в цьому органі додасть рівень нагляду ЄС і сприятиме наближенню України до судових стандартів ЄС.

Потрібно призначити незалежного генерального інспектора, офіс якого розслідував би звинувачення у неправомірній поведінці та сприяв би ефективному використанню грошей. Платформа RecoverUkraine має зробити прозорість керівним принципом процесу відновлення, дозволяючи громадянам здійснювати нагляд через вільні ЗМІ, приватний сектор і громадянське суспільство, яких варто залучати до участі з першого дня.

Тоді як планування реконструкції має тривати, успішне завершення війни та збереження України мають стати пріоритетними. Планування не повинно відвертати увагу від терміновості швидкої підтримки, від макрофінансової допомоги до військової підтримки. Плани відновлення України її партнери не повинні застосовувати як виправдання для того, щоб не робити потрібного, оскільки війна триває.

Відновлення має просуватися за допомогою демократичних і ринкових реформ, які відповідають критеріям ЄС.

Ставлячи за мету членство, Україна може використати процес відновлення, щоб повністю відмовитися від радянської регулятивної спадщини та прийняти й застосувати своє правове та нормативне середовище відповідно до стандартів ЄС, що також допоможе залучити прямі іноземні інвестиції. Просування

на цьому шляху й відповідність критеріям принесе негайні дивіденди, оскільки це допоможе забезпечити постійну зовнішню підтримку, зокрема, з боку США і партнерів поза ЄС. Це також збільшить можливості українських компаній експортувати до ЄС.

Відновлення у межах ЄС є унікальною можливістю для України відновитися краще, модернізуватися і зробити стрибок у краще майбутнє. Транспортну й енергетичну інфраструктуру можна орієнтувати більше на Захід. Технологічний сектор України може спрямувати свою увагу на цифровий порядок денний ЄС. Декарбонізація в межах Зеленої угоди ЄС буде особливо важливою [6]. Підготовка економіки України до сумісності й конкурентоспроможності на внутрішньому ринку ЄС, найімовірніше, призведе до того, що значні частини її пошкодженій енергоємній важкій промисловості не буде відновлено. Рішення, що визначають шлях стосовно майбутніх основних економічних секторів України та джерел зростання, потрібно ухвалювати на ранніх стадіях реконструкції, незважаючи на ймовірний високий рівень невизначеності навколо її майбутніх відносин із росією.

Інтеграція України в ЄС на шляху до членства буде тривалим і складним процесом, який займе багато років. Але поєднання внутрішніх реформ і значних міжнародних, насамперед європейських, інвестицій у країну, найімовірніше, прискорить його.

Відбудова України дає змогу підвищити продуктивність нації, стимулювати іноземні інвестиції, зміцнити навички та знання і тісніше інтегрувати Україну у світову економіку, закладаючи основи для майбутнього економічного зростання. Український народ показав, що він орієнтований на майбутнє, його технологічна галузь є важливим воєнним активом, який стане каталізатором економічного зростання, коли Україна виграє війну. Однак цю реконструкцію не можуть здійснити уряди самі, – ефективна співпраця з бізнесом матиме вирішальне значення, щоб розпочати відновлення України.

Передусім потрібно усунути фінансовий дефіцит, щоб український уряд міг виплачувати зарплати, ремонтувати будинки, працювати зі школами й відновлювати критичну інфраструктуру.

Такі компанії, як Philips, Royal HaskoningDHV, Rolls Royce, а також українські компанії, як Difco Group, МНР, DТek, Kernel, уже бачать можливості інвестування у відновлення України й пообіцяли надати підтримку у відбудові країни. Україна сповнена рішучості повернутися сильнішою як сучасна, інноваційна, зелена економіка, яка працює з міжнародними партнерами.

Внаслідок російського повномасштабного вторгнення Україна зазнала значних руйнувань. Потреби у відновленні становлять щонайменше \$400 млрд для всіх об'єктів інфраструктури – житлової, соціальної, адміністративної, культурної та експортної [5]. Міжнародна конференція з відновлення України (URC23), яка відбулася у Лондоні 21–22 червня 2023 р., стала вирішальним форумом для міжнародної спільноти з підтримки України в її зусиллях з відновлення та реконструкції. Якщо торішня конференція у Лугано дала відповідний політичний поштовх, то лондонська конференція зібрала \$ 60 млрд на відновлення України. Понад 500 компаній підписали Business Compact, під-

креслюючи свою підтримку відновлення України.

Приватні інвестори бачать «чудову можливість» інвестувати в післявоєнне майбутнє України. Фонд розвитку України досі перебуває на стадії планування, і не очікується, що його буде запущено до закінчення війни. Це можливість «соціалізувати» ідею фонду та його місію, яка полягає у «залученні якомога більшої кількості капіталу приватного сектору до реконструкції України [8].

Фонд розвитку України має на меті залучити так званий пільговий капітал від урядів і банків розвитку, а потім застосувати його для залучення приватних інвестицій. Пільговий капітал надається на більш сприятливих умовах і може передбачати боргові зобов'язання, випущені за відсотковими ставками, нижчими за ринкові, або акціонерний капітал від інвесторів, які вимагають нижчого прибутку.

Ідея полягає у тому, що так можна збільшити початковий концесійний капітал на кілька порядків і в результаті збільшити потужність фонду для інвестування в різні сектори економіки.

Український уряд визначив п'ять галузей, куди буде спрямовано початкові інвестиції фонду: інфраструктуру, енергетику, виробництво, сільське господарство та інформаційні технології. Прем'єр-міністр Великої Британії Ріші Сунак також оприлюднив систему «страхування від воєнних ризиків», яку підтримують країни Великої сімки, що допоможе обмежити потенційні втрати, з якими стикаються приватні інвестори в Україні [7]. Це величезний крок уперед у напрямі допомоги страховикам гарантувати інвестиції в Україну, усунувши одну з найбільших перешкод і додавши інвесторам упевненості, важливої для дій. Приватні й

державні інвестори вжекладають капітал у країну, хоча кінець війни може бути ще неблизьким.

ВИСНОВКИ

Широкомасштабна агресія росії проти України завдає значної шкоди українській економіці, підриває макроекономічну стабільність і знижує її виробничий капітал. Прогнозне прагнення України до відновлення та реконструкції має забезпечити створення належних рамок умов і залучення міжнародної підтримки для досягнення сталого відновлення, яке забезпечить міцнішу, більш дружню до довкілля й сталу економіку.

У короткостроковій перспективі збереження макроекономічної стабільності в умовах активної війни й тиску, пов'язаного з обороною країни, зміцнить захист України та забезпечить міцну основу для відновлення. Прагнення максимізувати підтримку міжнародних партнерів у формі грантів або дуже пільгових позик, а також розроблення механізмів для забезпечення визначеності стосовно розміру й часу підтримки сприятимуть довірі та фінансуванню бюджету [1].

У довгостроковій перспективі гнучке макроекономічне управління залишатиметься важливим для управління реконструкцією і підтримки конкурентоспроможності економіки. Розроблення більш ефективної системи оподаткування сприятиме стабільності державних фінансів.

Довгострокове відновлення – це можливість «побудувати кращий» інвестиційний клімат, посилюючи конкуренцію, прозорість і цілісність між секторами, підвищуючи навички, сприяючи цифровізації та зміцнюючи дослідження, розробки та інновації.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120 (2022, 15 березня). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
2. Зрибнева І. Концепція побудови економічної політики забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів інноваційного підприємництва на макро- і мікрорівні. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2021. № 1 (71). С. 83–88. URL: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2021/1_71_2021/16.pdf
3. Бізнес пристосувався до війни, змінивши реанімацію на масштабування. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/8/694738>
4. Vonyo T. Recovery and reconstruction: Europe after WWII, Commentary in the VoxEU Debate. (Nov., 2019). URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/recovery-and-reconstruction-europe-after-wwii>
5. Збитки, завдані українському бізнесу внаслідок російської агресії. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukrayinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/?fbclid=IwAR28tG7g1HQgAxjK>
6. Лисенко С., Маслокова Ю. Вплив реструктуризації вугільної галузі на соціально-економічний стан Донеччини. *European scientific congress: the 2nd International scientific and practical conference* (March 20–22, 2023) Madrid, 2023. pp. 325–331. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/EUROPEAN-SCIENTIFIC-CONGRESS-20-22.03.23.pdf>
7. Мінфін. Новини. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua>
8. Новта Н., Пугачова Є. Макроекономічні витрати конфлікту. *Серія робочих документів МВФ*. 2020. URL: <http://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2020/English/wpia2020110-print-pdf>
9. Олянич В., Олянич Л., Кринський А. Деревообробна промисловість Харківської області в роки непу: історичний аспект. *Науковий журнал Полонського університету*. 2022. № 53(4). С. 83–89. URL: <https://doi.org/10.23856/5310>
10. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>
11. Підтримка бізнесу в умовах війни. URL: <https://business.dia.gov.ua/wartime>
12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану. Закон України № 2120 від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
13. Рихліцький В. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549>

References

1. The Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms on the period of martial law № 2120. (2022, March 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (in Ukrainian).
2. Zrybnieva I. The concept of building an economic policy to ensure the competitiveness of subjects of innovative

- entrepreneurship at the macro- and macro-level. Scientific view: economics and management. 2021. No. 1 (71). pp. 83–88. URL: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2021/1_71_2021/16.pdf (in Ukrainian).
3. Business adapted to the war, changing resuscitation to scaling. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/8/694738/> (in Ukrainian).
4. Vonyo T. Recovery and reconstruction: Europe after WWII, Commentary in the VoxEU Debate. (Nov., 2019). URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/recovery-and-reconstruction-europe-after-wwii>
5. Damages caused to Ukrainian business as a result of Russian aggression. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukrayinskomu-biznesu-vnaslidokrosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/?fbclid=IwAR28tG7g1HQgAxjK> (in Ukrainian).
6. Lysenko S., Maslokhova Yu. The impact of restructuring of the coal industry on the socioeconomic condition of Donetsk region. *European scientific congress: the 2nd International scientific and practical conference* (March 20–22, 2023) Madrid, 2023. pp. 325–331. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/EUROPEAN-SCIENTIFIC-CONGRESS-20-22.03.23.pdf> (in Ukrainian).
7. Ministry of Finance. News. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/> (in Ukrainian).
8. Novta N., Puhachova E. The Macroeconomic Costs of Conflict. *IMF Working Paper Series*. 2020. URL: [WP/20/110 www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2020/English/wpica2020110-print-pdf](https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WP/2020/English/wpica2020110-print-pdf) (in Ukrainian).
9. Olianych V., Olianych L., Krynski A. Woodworking industries in Kharkiv region during the nep years: a historical aspect. *Scientific Journal of Polonia University*. 2022. № 53(4). pp. 83–89. URL: <https://doi.org/10.23856/5310> (in Ukrainian).
10. Official website of the National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua> (in Ukrainian).
11. Business support in wartime. URL: <https://business.dia.gov.ua/wartime> (in Ukrainian).
12. On making changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms for the period of martial law. Law of Ukraine No. 2120 dated 03/15/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (in Ukrainian).
13. Rykhlytskyi V. Business in the conditions of war: who suffered the greatest losses and how enterprises are restored. *Economic truth*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549> (in Ukrainian).

Svitlana LYSENKO

PhD in Economics, Associate Professor, Donetsk National Technical University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3978-9956>
e-mail: panisvitlanalysenko@gmail.com

Oleksandra ASHCHEULOVA

PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro University of Technology
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8982-9725>
e-mail: ashcheulova.o.m@nmu.one

Yuliia HOLOVNIA

PhD in Economics, Associate Professor, State University Of Trade And Economics
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-0869>
e-mail: y.golovnia@knute.edu.ua

ECONOMIC RECOVERY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF TERMINATION OF BUSINESS REGULATION DURING MARTIAL LAW IN THE COUNTRY

The paper is devoted to the study of the peculiarities of the economic recovery of Ukraine in the context of business regulation during the state of martial law in the country; determination of the economic consequences of Russian aggression for Ukraine; analysis of the effectiveness and efficiency of the new Marshall Plan, which is being developed specifically for the economic recovery of the state and the role of partner states in the further economic support of Ukraine. For the first time, the stages that must be applied by Ukraine and the partner states for the recovery process have been analyzed. It is noted that a sequential approach with a gradual increase in activity should be used for the recovery process, which should have four stages: aid, reconstruction, modernization and accession to the EU. The amount of investment needed to rebuild Ukraine is still unclear due to the continuation of the war. According to preliminary estimates, the cost of restoring the damaged Ukrainian infrastructure is more than 100 billion dollars. Aid should include emergency relief and basic rehabilitation as the war continues. Reconstruction will involve a rapid response to the destruction caused by war after a ceasefire or settlement, focusing on infrastructure and mobilizing market mechanisms. The conclusions indicate that in the long term, flexible macroeconomic management will remain important for managing the reconstruction and maintaining the competitiveness of the economy. The development of a more effective taxation system will contribute to the stability of public finances. In the short term, maintaining macroeconomic stability in the face of ongoing war and pressures related to the country's defense will strengthen Ukraine's defenses and provide a solid foundation for recovery.

Keywords: economic recovery, Ukraine, business regulation, martial law, Marshall Plan

Вікторія Вікторівна СОТНИК

к.е.н., с.н.с., Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0507-2348>

e-mail: vikasotnyk@ukr.net

Вікторія Олександрівна МОГИЛЕВСЬКА

п.н.с., Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3939-7717>

e-mail: vikimogylevska@gmail.com

Тетяна Юрійвна ФЕДЧУК

н.с., Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6821-1969>

e-mail: tanyafedchuk07@gmail.com

ПРОБЛЕМИ РОЗМІНУВАННЯ ТА ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ДІЯЛЬНІСТЬ БІЗНЕСОВИХ СТРУКТУР ТА АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу проблем замінування значної частини території країни. Висвітлено вплив воєнних дій на агропромисловий комплекс та діяльність бізнесових структур. Наведено динаміку втрат внаслідок замінування та ведення активних бойових дій. Детально виокремлено проблеми процесу розмінування територій в Україні та напрями їх вирішення, зокрема через механізм фінансування екологічних державних цільових програм. Розглянуто механізм співпраці державних замовників, інвесторів державних цільових програм та громадськості у реалізації екологічних державних цільових програм.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, бізнесові структури, військові дії, екологічні державні цільові програми, розмінування

ВСТУП

Війна триває вже другий рік, у зв'язку з чим виникає багато економічних, військових, соціальних та екологічних проблем. Насамперед це пов'язано з продовженням воєнних дій на всій території країни, недостатності фінансування та міжнародної підтримки для закінчення війни, знищення багатьох підприємств промисловості, агропромислового комплексу та об'єктів інфраструктури, замінуванням значної території країни та забрудненням сільськогосподарських земель. Ці проблеми призводять до того, що багато сільськогосподарських підприємств знищено або їх діяльність стала неможливою внаслідок окупації, а значна кількість земель стає непридатною для проведення аграрних робіт. Тому для вирішення наведених проблем потрібно запроваджувати ефективні фінансові механізми для подолання збройного конфлікту, розмінування територій та відтворення земель сільськогосподарського призначення для повоєнного відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням питання проблем розмінування та впливу військових дій на агропромисловий комплекс займалася плеяда вчених, серед яких варто виділити таких, як В.П. Горбулін, І.В. Стояненко, А.Е. Урсатій та ін. Проте нові виклики та продовження військових дій потребують обґрунтування нових механізмів вирішення проблем, зокрема розмінування територій, що обумовлює актуальність цього дослідження.

МЕТА статті – оцінювання проблеми розмінування територій України та аналізу впливу військових дій на діяльність бізнесових структур та агропромисловий комплекс.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною базою статті є нормативно-правові акти, монографії та матеріали періодичних видань. У дослідженні застосовано методи структурного аналізу, синтезу та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Масштаб замінування території України вражає, оскільки небезпечною залишається близько 30% території, і варто враховувати те, що масштаб може збільшуватися, оскільки війну ще не закінчено. Для порівняння: цей масштаб становить як дві держави Австрії. Площа та об'єми замінування території України зросли в 10 разів порівняно з довоєнним періодом. У Херсонській та Миколаївській областях активно триває очищення звільнених територій від вибухонебезпечних предметів. Розмінуванню підлягають понад 8 тис. кв. км. Із них близько 7 тис. кв. км – територія Херсонської обл. та до 1,5 тис. кв. км – Миколаївської обл. Крім цього, невідомо як обернеться ситуація з Донецькою та Луганською областями, а також АР Крим.

Протягом 2022 р. росіяни випускали по позиціях України близько 40-60 тис. снарядів, причому значна частина з них не вибухнула. За оцінками військових експертів це – близько 20%. До того ж на територіях, які знаходяться під окупацією, росіяни залишають за собою багато мін на полях та в лісах. Небезпечними вважаються не лише території під окупацією, а й райони, де проходять бої. За проведеними оцінками Асоціації саперів ця площа складає близько 139 тис. кв. км. Тому перевірці підлягає кожна п'ята частина території України. За дослідженнями Українського клубу аграрного бізнесу в тих областях, які звільнено, замінованими залишається близько 2 млн га полів. Це

призводить до економічних витрат. Так, за кожен рік простою Україна втрачає близько 800 млн дол. Також варто акцентувати увагу на обсягах збитків агропромисловий комплекс та бізнесові структури, які спричинено війною [1].

За місяць війни український бізнес втратив більше, ніж за два роки пандемії. Обсяг завданої шкоди та довгострокові наслідки оцінити важко, адже бойові дії на території країни тривають. За аналітичними оцінками Національного банку України, під час війни економіка втрачає близько 50% «невиробленого» ВВП. За підрахунками експертів Україна щотижня втрачає близько 50 млрд грн, не враховуючи втрати від руйнувань. МВФ проводить оцінювання втрат України через вторгнення окупантів 35 % ВВП. Значна кількість бізнесових структур опинилися в районах, де ведуться в активні бойові дії та змушені евакуюватися в безпечні регіони або взагалі припинили роботу. Проте ті бізнесові структури, які далеко від обстрілів потерпають від проблем з логістикою. Опитування ЄБА показало, що лише 17 % підприємств працюють у повному обсязі,

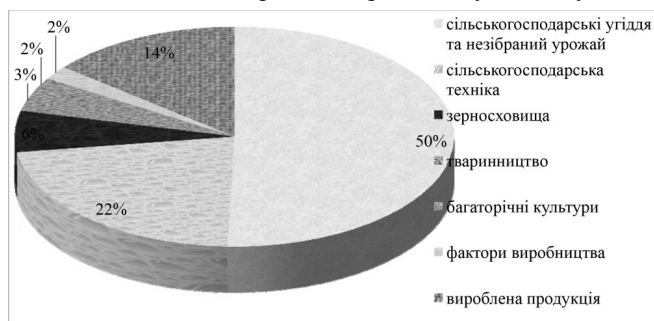

Рис. 1. Структура збитків агропромислового комплексу за 2022 р. (побудовано на основі досліджень Center of Food and Land Use Research at Kyiv School of Economics [3])

а третя частина взагалі не працює [2]. Близько третини підприємств планують відновити свою діяльність. На рис. 1. наведемо структуру таких збитків за 2022 р.

Як бачимо, 50 % збитків агропромисловий комплекс отримав внаслідок замінування та виведення з оброблення сільськогосподарських угідь, а також через незібраний урожай; 22 % внаслідок пошкодження сільськогосподарської техніки, 14 % внаслідок знищення зерносховищ. На рис. 2 покажемо загальний рівень втрат агропромислового комплексу внаслідок військових дій та замінування територій. Найбільше втрати агропромислові виробники зазнали внаслідок порушення логістики близько 18500 млрд дол. США. Також значну частину втратили в рослинництві через зниження виробництва у 2022 р. – 11200 млрд дол. США, внаслідок зниження виробництва озимих культур у 2023 р. – 3000 млрд дол. США.

Для того щоб знизити рівень цих втрат, потрібно розмінувати території, однак у цьому напрямі є низка невирішених проблем. Основні з цих проблем наведемо у табл. 1.

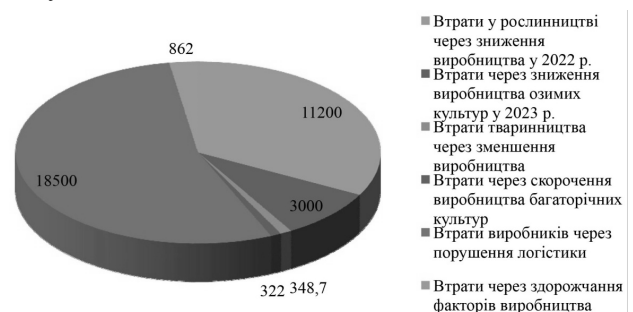

Рис. 2. Структура загального рівня втрат агропромислового комплексу за 2022 р., млрд дол. США (побудовано на основі досліджень Center of Food and Land Use Research at Kyiv School of Economics [3])

Таблиця 1 – Проблеми процесу розмінування територій в Україні (побудовано на основі джерел [4])

№	Проблема	Характеристика
1	Недостатня кількість саперів	В Україні гуманітарне розмінування мають право виконувати лише вісім організацій. За 2022 р. на цьому ринку з'явилося багато профільних організацій, однак вони повинні пройти сертифікацію. Це створює додаткові труднощі, оскільки сертифікація триває від 6 до 12 міс. За цей період оператори повинні зібрати необхідні документи, пройти навчання саперів, купити техніку та відпрацювати на практиці основні правила роботи.
2	Висока вартість розмінування	Вартість розмінування 1 кв. м землі приблизно буде коштувати близько 3-4 дол., це досить високі ціни для фермерів, тому без підтримки держави вони це здійснити не можуть.
3	Відсутність державного фінансування	За даними Управління екологічної безпеки і протимінної діяльності Міноборони на державному рівні поки що не затверджені програми на гуманітарне розмінування, його можуть проводити лише за кошти іноземних донорів.
4	Незрозумілий принцип пріоритетності розмінування земель	Для того щоб провести роботи розмінування, території обираються не за датою подачі заявки, а за принципом пріоритетності. У Demining Solutions (компанія є членом однієї з найбільшої громадської спілки «Асоціація виробників озброєння і військової техніки України») зазначили, що основні пріоритети повинні окреслюватися за вказівками Національного органу з питань протимінної діяльності, а також пропозиціями місцевої влади.
5	Поява «чорного ринку саперів»	Необхідність у швидкому розмінуванні територій призвела до розквіту т.зв. «чорного ринку саперів». Однак виконавці не відповідають за якість. Не дивлячись на це, аграрні підприємства готові ризикувати, для того щоб зберегти бізнес та робочі місця. Однак, відповідно до проекту «Military.federal», під егідою Міністерства аграрної політики та продовольства України у співпраці з ДСНС і ЗСУ, у тому разі коли фермер скористався послугами т.зв. «чорних саперів» і повинен буде пройти комплаєнс (перевірку контрагента – ЕП) або за передачі землі в оренду, він не зможе надати підтвердження, що земля є безпечною.
6	Ринок «розмінування» лише починає формуватися	Зараз з'являються вже сертифіковані компанії, які проводять гуманітарне розмінування на платній основі. Однією з таких стала дочірня компанія «Укроборонпрому». Ця компанія зазначає, що вартість проведення сертифікованого обстеження та подальшого розмінування гектара землі значно відрізняється, оскільки залежить від рельєфу, мін та безпеки території. Тому варто розділити ці витрати разом з державою.

Тому перспективним завданням є затвердження нових екологічних державних цільових програм, для того щоб розмінувати сільськогосподарські території та використовувати їх для цілей аграрного виробництва та здійснення діяльності бізнесових структур. Цей механізм передбачає різні інструменти реалізації, джерела та методи фінансування. Механізм фінансування екологічних державних цільових програм подано на слайді (рис. 4). Як бачимо, він як раз передбачає різні інструменти реалізації, джерел та методів фінансування [5].

Оскільки для реалізації державних цільових програм залучаються не тільки державні кошти, а й альтернативне фінансування, то контроль повинен здійснюватися всіма інвесторами. Тим більше, що приватні організації та підприємства здійснюватимуть більш ефективний нагляд за виконанням програм, ніж держава, оскільки вкладають власні кошти з метою отримання відповідного ефекту.

Схему проведення контролю за державними цільовими програмами наведено на рис. 5. Стосовно державного контролю слід зазначити основні положення практичного впровадження:

1) здійснення оптимізації структури державних цільових програм, що передбачає вилучення програм, які не відповідають пріоритетним можливостям державного бюджету;

2) затвердженням програм лише при наявності потенційних замовників програми, які можуть вкласти власні кошти поряд з бюджетними для спільного ви-

рішення важливих проблем суспільства;

3) введення щоквартальної звітності стосовно кожної з програм, для того щоб забезпечити фінансування рівномірно протягом року, та на кожному етапі запровадити експертне оцінювання ступеня та ефективності виконання програм;

4) здійснення обов'язкового аналізу всіх діючих програм перед затвердження нової, це надасть змогу оптимізувати процес реалізації всіх програм, а не лише новоприйнятих та дасть змогу закінчити виконання програми, на які держава витратила кошти протягом декількох років, але результату не отримала;

5) за фінансування програмних заходів врахування інфляційних процесів та цін на внутрішньому і зовнішньому національних ринках, це дасть змогу виконувати завдання повністю з достатньою кількістю фінансових ресурсів.

Контроль діючих та потенційних інвесторів державної цільової програми повинен починатися не після початку реалізації програми, а перед її затвердженням. Центри координації державних замовників та інвесторів дадуть змогу оцінити попит потенційних замовників на результати виконання програми. Інакше кажучи, спочатку потрібно зацікавити інвесторів вкласти кошти у виконання державних цільових програм. На основі розроблених методичних рекомендацій державному замовнику доцільно надати проєкт державної цільової програми з прорахованою оцінкою ефективності програми як для держави, так й для інвесторів і населення.

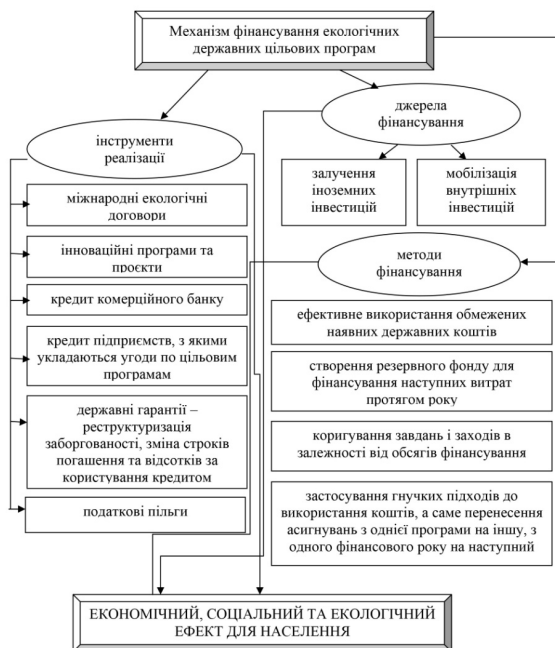

Рис. 4. Механізм фінансування екологічних державних цільових програм (складено авторами)

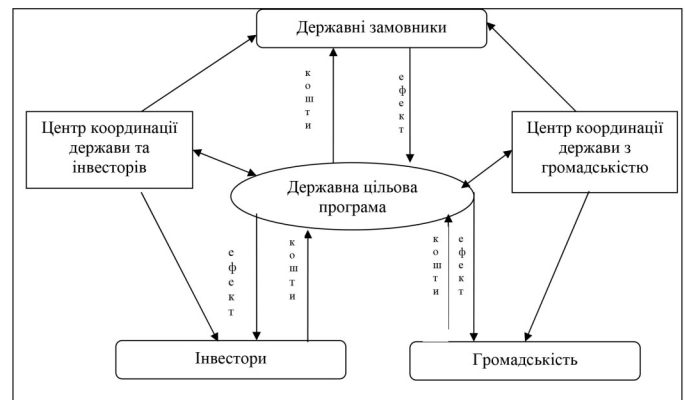

Рис. 5. Схема співпраці державних замовників, інвесторів державних цільових програм та громадськості (складено авторами)

ВИСНОВОК

Отже, проблема розмінування залишається невирішеною, оскільки війна продовжується та недостатньо саперів для обстеження небезпечних районів. Однак збільшується міжнародна підтримка України, тому цей процес може прискорюватися. Уряд США на цю

проблему вже виділив 91,5 млн дол., Канада – 11 млн дол. та Євросоюз – 25 млн євро. Фінансові ресурси йдуть на процес закупівлі обладнання, проведення навчання саперів та надання грантів для сертифікованих операторів. Основні проблеми аграрних підприємств поступово вирішуються. У Demining Solutions Національний орган з протимінної діяльності на 2023 р. ок-

реслив пріоритетним процес розмінування земель. Фермерам варто надати заявку на електронному сайті проєкту Military Feodal, в якому інформація спрямовується до профільних органів. Оператори застосовують таку інформацію для планування проведення робіт. В Асоціації саперів стверджують, що проведення повного розмінування може тривати понад десять років. Проте досвід інших країн та інноваційні технології можуть прискорити наведений процес. Перед владою

постояють такі основні завдання: залучати донорську допомогу, щоб купити нову техніку, посилити контроль за діяльністю нелегальних саперів, закріпити правила для операторів та сформувати ринок гуманітарного розмінування більш доступним для фермерів. Для цього варто прийняти низку державних цільових програм, які прискорять розмінування територій та введення їх у сільськогосподарський оборот.

Список використаних джерел

1. Горбулін В.П. Світова глобальна проблема розмінування: український вектор. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 2. С. 3-13.
2. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549>
3. Center of Food and Land Use Research at Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/kse-impact/center-for-food-and-land-use-research-c4flur/>
4. Скільки території України потребує розмінування. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/22/novy-na-bezpeka/skilky-terytoriyi-ukrayiny-potrebuyerozminuvannya-oczinka-asocziacziyi-saperiv>
5. Стояненко І.В., Урсатій А.Е. Війна в Україні: наслідки для національної економіки та світу. *Advancing in research, practice and education*: матеріали конф. (Флоренція, 11–13 трав. 2022 р.). Флоренція, 2022. С. 171–180.

References

1. Horbulin V. P. World global demining problem: Ukrainian vector. *Bulletin of NASU*. 2022. № 2. pp. 3-13. (in Ukrainian).
2. Business in the conditions of war: who suffered the greatest losses and how businesses recover. *Economic truth*.. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549> (in Ukrainian).
3. Center of Food and Land Use Research at Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/kse-impact/center-for-food-and-land-use-research-c4flur/>
4. How much territory of Ukraine needs demining?. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/22/novy-na-bezpeka/skilky-terytoriyi-ukrayiny-potrebuyerozminuvannya-oczinka-asocziacziyi-saperiv> (in Ukrainian).
5. Stoiianenko I.V., Ursatii A.E. The war in Ukraine: consequences for the national economy and the world. *Advancing in research, practice and education* : proceedings of conference (Florence, May 11–13, 2022). Florence, 2022. pp. 171–180. (in Ukrainian).

Viktorii SOTNYK

PhD in Economics, Senior Researcher, The center for military-strategic research of the National defense university of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0507-2348>
e-mail: vikasotnyk@ukr.net

Viktorii MOHYLEVSKA

Leading Researcher, The center for military-strategic research of the National defense university of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3939-7717>
e-mail: vikimogylevska@gmail.com

Tetiana FEDCHUK

Researcher, The center for military-strategic research of the National defense university of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6821-1969>
e-mail: tanyafedchuk07@gmail.com

PROBLEMS OF DEMINING AND THE INFLUENCE OF MILITARY ACTIONS ON THE ACTIVITIES OF BUSINESS STRUCTURES AND THE AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE

The paper is devoted to the analysis of mining problems of a large part of the country's territory. It highlights the impact of military operations on the agro-industrial complex and the activities of business structures. The dynamics of losses due to mining and conducting active hostilities are given. In addition, the problems of the process of demining territories in Ukraine and directions for their solution are highlighted in detail, in particular through the financing mechanism of environmental state targeted programs. According to the research of the Ukrainian Club of Agrarian Business, about 2 million hectares of fields remain in those areas that have been cleared of mines. This leads to economic costs. Thus, Ukraine loses about 800 million dollars every year due to idleness. It is also worth emphasizing the amount of damage to agricultural production and the agro-industrial complex caused by the war. According to analytical estimates of the National Bank of Ukraine, during the war, the economy loses about 50% of "unproduced" GDP. According to experts' estimates, Ukraine loses about 50 billion hryvnias every week, not including losses from destruction. The IMF estimates Ukraine's losses due to the invasion of the occupiers at 35% of GDP. A significant number of business structures of enterprises found themselves in areas where active hostilities are taking place and were forced to evacuate to safe regions or stopped working altogether. A promising task in this direction is the approval of new environmental state target programs in order to demine agricultural territories and use them for the purposes of agricultural production and the implementation of activities of business structures. This mechanism provides for various implementation tools, sources and methods of financing. The mechanism considered in the paper provides for the active cooperation of state customers, investors of state target programs and the public in the implementation of environmental state target programs.

Keywords: agro-industrial complex, business structures, military actions, environmental state target programs, demining

Оксана Вікторівна АДАМОВИЧ

доктор філософії у галузі права, адвокат (ФОП Адамович О.В.)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8678-6060>

e-mail: a.oksana1226@gmail.com

ФРАУДАТОРНИЙ ПРАВОЧИН: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню змісту поняття фраздаторного правочину та визначенню його характерних ознак, наслідків визнання таких правочинів недійсними, а також перспективи розвитку й удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері визнання правочинів недійсними. Сформульовано поняття фраздаторного правочину та визначено основні характерні ознаки таких правочинів. Обґрунтовано необхідність закріплення поняття фраздаторного правочину в законодавстві України та формування єдиної концепції в правових підходах до визначення підстав визнання фраздаторних правочинів недійсними.

Ключові слова: правочин, фраздаторний правочин, недійсність правочинів, фіктивність правочинів, загальні засади цивільного законодавства

ВСТУП

Демократичні процеси, які відбуваються в Україні, попри повномасштабні військові дії, а також безпрецедентна підтримка України міжнародною спільнотою, вимагають відповідних змін у всіх сферах суспільного життя та розбудови нової системи державного управління. Саме євроінтеграційні процеси та перспектива вступу України в найближчому майбутньому до Європейського Союзу (ЄС), зумовили реформування чинного законодавства України для узгодження його з вимогами ЄС, зокрема й у сфері визнання правочинів недійсними.

За останні роки у національній доктрині цивільного права, а також в судовій практиці України відбувалося розширення ознак недійсності правочинів, зокрема з'явилося відносно нове поняття «фраздаторний правочин», тобто правочин, спрямований на шкоду кредитору. Це стосується справ, коли боржник хоче вчинити правочин, спрямований на зменшення свого майна з метою приховування його від звернення стягнення кредиторів.

Правова конструкція фраздаторності або *actio pauliana* відома світові ще з часів Римського права та закріплена у сучасному цивільному законодавстві країн ЄС і відповідно, застосовується судами у певних ситуаціях, коли боржник вчиняє юридичні дії на шкоду кредиторам.

На сьогодні у чинному законодавстві України відсутнє визначення фраздаторного правочину та його характерних ознак, проте таке поняття активного застосовується у практиці Верховного Суду України (ВСУ) останніх років.

Загальні теоретичні питання, що стосуються визначення поняття фраздаторності, досліджено в наукових працях науковців-правників у галузі цивільного й господарського права України. Водночас наявні напрацювання вчених не вичерпують усю складність проблеми, а лише утворюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження, оскільки й досі залишається недослідженою низка питань, пов'язаних із визначення характерних ознак фраздаторних правочинів, наслідків визнання таких правочинів недійсними, а

також перспективи розвитку й вдосконалення нормативно-правового регулювання у сфері визнання правочинів недійсними, що беззаперечно визначає актуальність теми дослідження.

МЕТА роботи – здійснення подальшого наукового дослідження поняття фраздаторного правочину та його характерних ознак, розроблення пропозицій з імплементації такого поняття до норм цивільного законодавства України.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Методологічною та інформаційною основою роботи є нормативно-правові акти України, постанови ВСУ, наукові праці українських вчених, таких як В.І. Крат, О.М. Єфімов, Д.О. Калюта, О.Л. Белянич, А.С. Ділігул та ін., матеріали періодичних видань та Internet-ресурси.

РЕЗУЛЬТАТИ

У законодавстві України загальний зміст поняття фраздаторного правочину розкривається лише в окремих нормативно-правових актах, зокрема в ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства, яка визначає підстави, за яких правочини, що вчинено боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, може бути визнано недійсними, та наслідки такого визнання [1]; у ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», якою встановлено заходи, що здійснюються для забезпечення збереження активів банку, запобігання втрати майна та збитків банку [2]; у ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження», в якій визначено, що укладення правочину стосовно майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такого правочину недійсним [3].

У сучасній українській науковій доктрині фраздаторний правочин прийнято розглядати через призму загальних засад цивільного законодавства (ст. 3 Цивільного кодексу (ЦК) України та меж здійснення цивільних прав (ст. 13 ЦК України) [4].

У контексті забезпечення прав людини п. 6 ст. 3

ЦК України до засад цивільного законодавства віднесено, серед іншого, принцип свободи договору, добросовісність, розумність та справедливість.

У ст. 627 ЦК України визначено основні елементи принципу свободи договору. Зокрема, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості [4].

Усі три прояви свободи договору у сукупності необхідні учасникам обороту, для того щоб повною мірою реалізувати свою майнову самостійність та економічну незалежність, конкурувати на рівних з іншими учасниками ринку товарів, робіт та послуг. Проте, як наголошує О.В. Басай, свобода договору не є безмежною: вона є в рамках чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності та справедливості. Поряд зі свободою у договірному праві має бути й примус. Свобода договору обмежується в інтересах суспільства, слабшої сторони договору або кредитора [5, с. 125].

Як слушно зазначає І.Г. Бабич, принцип справедливості означає визначення нормою права обсягу, межі здійснення захисту цивільних прав та обов'язків особи адекватно її ставленню до вимог правових норм. Добросовісність можна визначити як прагнення сумлінно захистити цивільні права та забезпечити виконання цивільних обов'язків. Розумність – зважене вирішення питань регулювання цивільних відносин з урахуванням інтересів усіх учасників, а також інтересів громади (суспільства) [6, с. 25].

ВСУ у постанові від 03 липня 2019 р. у справі № 369/11268/16-ц зазначив, що однією з основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ст. 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правові відношення. Правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Як наслідок, не виключається визнання договору недійсним, що направлено на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України) [7].

Відповідно до чч. 2-4 ст. 13 ЦК України у здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. У здійсненні цивільних прав особа повинна дотримуватися моральних засад суспільства [4].

Це означає, що сторони мають виконувати принцип належного виконання зобов'язань у виконанні договірних відносин. А також мають діяти, не завдаючи шкоди іншій особі, укладати правочини не застосовуючи засади обману, насильства чи зловживання довірою [7].

Отже, виходячи із загальних засад цивільного законодавства та меж здійснення цивільних прав, можна

виділити дві основні характерні ознаки фраздаторних правочинів, зокрема:

- сторони, які укладають договір, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами відносно кредитора;

- такі правочини вчиняються з метою порушення майнових інтересів кредитора, і їх спрямовано на недопущення звернення стягнення на майно боржника.

Досить цікавою є постанова ВСУ від 24 липня 2019 р. у справі № 405/1820/17, в якій зазначається, що будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання із погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває ознак фраздаторного правочину.

Водночас та обставина, що правочин з третьою особою, за яким боржник відчужив майно, реально виконано, не виключає тієї обставини, що його направлено на уникнення звернення стягнення на майно боржника та, відповідно, може бути визнано недійсним на підставі загальних засад цивільного законодавства [8].

Велика Палата ВСУ у постанові від 07 жовтня 2020 р. у справі № 755/17944/18 закріпила у судовому рішенні поняття фраздаторного правочину та визначила його як такого, що вчиняється на шкоду кредиторам. Суд наголосив, що специфіка такого правочину проявляється в обставинах, що дають змогу кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинено на шкоду кредиторам. До таких обставин, зокрема, відноситься:

- момент укладення договору;
- контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа);
- ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника [9].

Водночас В.І. Крат, визначаючи особливості безоплатного фраздаторного правочину, аналізує договір дарування. На його думку, якщо боржник укладає договір дарування з близькою особою задля уникнення сплати боргу або виконання судового рішення, то такий правочин можна віднести до категорії безоплатного фраздаторного правочину [10]. Крім того, науковець слушно звертає увагу, що фраздаторність може стосуватися не тільки правочинів, а й інших приватно-правових конструкцій. Зокрема, це стосується поділу майна подружжя для уникнення накладення на нього стягнення [11].

З огляду на зазначене, висновується, що фраздаторний правочин – це правочин, сторони якого, зловживаючи правом, діють недобросовісно, виключно з метою уникнення виконання боргового зобов'язання та завдання шкоди кредиторам, що може бути визнано судом недійсним за позовом особи, право якої порушено.

Як вбачається з висновків, викладених у постановах Великої Палати ВСУ, позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним як такого, що направлено на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України), та посплатитися на спеціальну норму, що пе-

редбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена ст. 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена ст. 228 ЦК України. На підставі цього, фrawdаторний правочин може кваліфікуватися як:

- такий, що вчинено всупереч принципу добросовісності (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України);
- фіктивний (ст. 234 ЦК України);
- такий, що порушує публічний порядок (ст. 228 ЦК України).

Тобто ВСУ у своїх постановах застосував принцип подвійної кваліфікації, поєднуючи загальну норму ЦК України про недопустимість зловживання правом разом із спеціальною, яка визначає характерні риси недійсного правочину.

Проте, як слушно зазначає О.А. Беяневич, з кваліфікацією фіктивного правочину або правочину, що порушує публічний порядок, як видів фrawdаторного правочину неможна погодитися, оскільки в ЦК України закріплено підстави їхньої недійсності та правові наслідки, тоді як оцінка фrawdаторного правочину знаходиться у площині принципу добросовісності і заборони зловживання правом [12, с. 18].

Фіктивні правочини, на відміну від фrawdаторних правочинів, виключають наявність наміру створити юридичні наслідки в момент його вчинення, що зі свого боку унеможливило виникнення будь-яких майнових наслідків, оскільки такий правочин не породжує жодних юридичних наслідків. Оскільки на підставі фіктивного правочину відсутня можливість передачі майна, *restitutio in integrum* виключається юридичною конструкцією фіктивного правочину. Якщо ж буде встановлено, що така передача *de facto* відбулась, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний, і тому норма ст. 234 ЦК України не підлягає застосуванню, адже фіктивний правочин *de jure* не породжує будь-яких правових наслідків [13].

Отже, можна зробити висновки, що у фіктивного та фrawdаторного правочинів наявні спільні риси, однак вони відрізняються своєю метою та наслідками.

Фіктивний правочин створюється з метою отримання певної переваги або уникнення певних обов'язків, тоді як фrawdаторний правочин має на меті отримати користь шляхом шахрайства, обману або зловживання довіри [14, с. 133].

Зараз поняття та ознаки фrawdаторного правочину чітко не визначено і не закріплено у нормативно-правових актах України, що призводить до різних під-

ходів у тлумаченні поняття фrawdаторності правочину, що прослідковується передусім у судових рішеннях.

Так, ВСУ у складі палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у постанові від 24 листопада 2021 р. у справі № 905/2030/19 (905/2445/19) відійшов від принципу подвійної кваліфікації фrawdаторності та застосував прецедентну можливість визнання фrawdаторним правочин лише на підставі порушення загальних засад цивільного законодавства, зазначивши: «Підсумовуючи наведене, слід дійти висновків про те, що фrawdаторним може виявитися будь-який правочин, що здійснюється між учасниками господарських правовідносин, який укладений на шкоду кредиторам, отже, такий правочин може бути визнаний недійсним в порядку позовного провадження у межах справи про банкрутство відносно до статті 7 КУзПБ на підставі пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України як такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності, та частин третьої, шостої статті 13 ЦК України з підстав недопустимості зловживання правом, на відміну від визнання недійсним фіктивного правочину, лише на підставі статті 234 ЦК України. У такому разі звернення в межах справи про банкрутство з позовом про визнання недійсними правочинів боржника на підставі загальних засад цивільного законодавства та недопустимості зловживання правом є належним способом захисту, який гарантує практичну й ефективну можливість захисту порушених прав кредиторів та боржника» [15].

ВИСНОВКИ

З огляду на вищенаведене, можна зробити висновок, що фrawdаторний правочин – це правочин, сторони якого, зловживаючи правом, діють недобросовісно, виключно з метою уникнення виконання боргового зобов'язання та завдання шкоди кредиторі, що може бути визнано судом недійсним за позовом особи, право якої порушено.

З огляду на брак комплексних наукових досліджень інституту фrawdаторного правочину у контексті доктрини цивільного права, а також відсутність такого поняття у законодавстві України взагалі, неформованість єдиної концепції у правових підходах до визначення підстав визнання фrawdаторних правочинів недійсними, ще раз підкреслюють актуальність, науково-теоретичну і практичну значимість подальших досліджень проблематики визначення правочинів фrawdаторними.

Список використаних джерел

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовт. 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 5.
2. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лют. 2012 р. № 4452-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 50. Ст. 2178.
3. Про виконавче провадження: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
5. Басай О.В. Принцип свободи договору за цивільним законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. № 1(3). С. 117-127. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/11.pdf
6. Бабич І.Г. Необхідність визначення принципів справедливості, добросовісності і розумності у новому Цивільному кодексі України. *Офіційна концепція оновлення Цивільного кодексу України: проблеми практичної реалізації*: матеріали

Всеукр. круглого столу (м. Одеса, 25 лютого 2021р.) / за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонові. Одеса, 2021. С. 25-29. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15828>

7. Постанова Верховного Суду від 03 липня 2019 року по справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786>

8. Постанова Верховного Суду від 24 липня 2019 року по справі № 405/1820/17 (провадження № 61-2761св19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83387308>

9. Постанова Верховного Суду від 07 жовтня 2020 року по справі № 755/17944/18 (провадження № 61-17511св19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178>

10. Крат В.І. Фраудаторність від Юстиніана. *Закон і Бізнес*. 2021. Вип. № 28. URL: https://zib.com.ua/ua/print/148293-chomu_daruvati_kvartiru_materi_nedobrosovisno_u_koli_vidbuva.html

11. Гришанова Н. Фраудаторність: суддя ВС пояснив, у яких випадках її доцільно застосовувати. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211442_fraudatornst-suddya-vs-rozjasniva-u-yakikh-vipadkakh--dotslno-zastosovuvati

12. Беляневич О.І. Про застосування у справах про банкрутство конструкції фраудаторного правочину. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вип. № 2. 2021. С. 14–23.

13. Беляневич О.І. Науковий висновок щодо застосування інституту недійсності правочину (щодо фраудаторних та фіктивних правочинів). URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-zastosuvanna-institutu-nedijsnosti-pravocinu-sodo-fraudatornih-ta-fiktivnih-pravociniv>

14. Бугрик А.В., Дубіна М.П., Литвин А.С. Фраудаторний правочин: зміст та доцільність законодавчого врегулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 131-134. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/30.pdf

15. Постанова Верховного Суду від 24 листопада 2021 року по справі № 905/2030/19 (905/2445/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102147785>

References

1. Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures: Law of Ukraine on October 18, 2018 № 2597-VIII. The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2019, No. 19, Page 5, Art. 74 (in Ukrainian).

2. On The System Of Guaranteeing Natural Person Deposits: Law of Ukraine on February 23, 2012 № 4452-VI. The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2012, No. 50, Page 2178, Art. 564 (in Ukrainian).

3. On Enforcement Proceeding: Law of Ukraine on June 2, 2016 № 1404-VIII. The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2016, No. 30, Page 5, Art. 542 (in Ukrainian).

4. The Civil Code Of Ukraine: Law of Ukraine on January 16, 2003 № 435-IV. The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2003, No. 40, Art. 356 (in Ukrainian).

5. Basai O.V. The principle of freedom of the contract in the civil legislation of Ukraine. *Subcarpathian Law Herald*. 2013. No. 1(3). pp. 117-127. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/11.pdf (in Ukrainian).

6. Babych I.H. The need to define the principles of justice, good faith and reasonableness in the new Civil Code of Ukraine. *The official concept of updating the Civil Code of Ukraine: problems of practical implementation: materials of the All-Ukrainian Round Table* (Odesa, February 25, 2021) / ed. E.O. Kharitonov, O.I. Kharitonova. Odesa, 2021. pp. 25-29. URL: <https://hdl.handle.net/11300/15828> (in Ukrainian).

7. Resolution of the the Supreme Court on July 03, 2019 case № 369/11268/16-ц proceedings № 14-260цс19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786> (in Ukrainian).

8. Resolution of the the Supreme Court on July 24, 2019 case № 405/1820/17 proceedings № 61-2761св19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83387308> (in Ukrainian).

9. Resolution of the the Supreme Court on October 07, 2020 case № 755/17944/18 proceedings № 61-17511св19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178> (in Ukrainian).

10. Krat V.I. Fraudulence from Justinian. Law and Business. Vol. No. 28. 2021. URL: https://zib.com.ua/ua/print/148293-chomu_daruvati_kvartiru_materi_nedobrosovisno_u_koli_vidbuva.html (in Ukrainian).

11. Hryshanova N. Fraudulent: the Supreme Court judge explained in which cases it is advisable to apply it. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211442_fraudatornst-suddya-vs-poyasniv-u-yakikh-vipadkakh--dotslno-zastosovuvati (in Ukrainian).

12. Belianevych O.A. On the application of the construction of fraudulent transactions in bankruptcy cases. *Pravnychi chasopys of the Vasyl' Stus Donetsk National University*. 2021. No 2. pp. 14-23 (in Ukrainian).

13. Belianevych O.L. Scientific conclusion on the application of the institution of invalidity of the transaction (regarding fraudulent and fictitious transactions). URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-zastosuvanna-institutu-nedijsnosti-pravocinu-sodo-fraudatornih-ta-fiktivnih-pravociniv> (in Ukrainian).

14. Buhryk A.V., Dubina M.P., Lytvyn A.S. Fraudulent transaction: content and expediency of legislative regulation. Legal scientific electronic journal. *Legal scientific electronic journal*. 2023. No 4. pp. 131-134. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/30.pdf (in Ukrainian).

15. Resolution of the the Supreme Court on November 24, 2021 case № 905/2030/19 (905/2445/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102147785> (in Ukrainian).

Oksana ADAMOVYCH

PhD in Legal Sciences, lawyer (individual entrepreneur)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8678-6060>

e-mail: a.oksana1226@gmail.com

FRAUDULENT ACT: PROBLEMS OF LEGAL APPLICATION

Introduction. In recent years, in the national doctrine of civil law, as well as in the judicial practice of Ukraine, there has been an expansion of features of the invalid transactions, in particular, a relatively new concept of "fraudulent act" has appeared, as a transaction aimed to harm the creditor. The paper is devoted to study content of the concept of fraudulent acts and determination of their characteristic features, the consequences of invalidating such transactions. Attention is drawn to the fact that the lack of consolidation the concept of a fraudulent act in the regulatory acts of Ukraine leads to different approaches in the interpretation of the concept of fraudulent act, which is followed, first of all, in court decisions.

The purpose of the paper is to research perspectives for development and improvement of legal regulations in the area of invalidating transactions, as well as to develop proposals regarding the implementation of the concept of a fraudulent act to the rules of the civil legislation of Ukraine.

Results. Based on the analysis of numerous judicial practices, the concept of a fraudulent act is formulated through the prism of the general principles of civil legislation and the limits of the exercise of civil rights. Also defined the main characteristic features of such transactions are defined. It is emphasized that fictitious and fraudulent transactions have common features, but they differ in their purpose and consequences. The publication argues that the main purpose of concluding a fraudulent act is to cause damage to the creditor and prevent enforcement of the debtor's property.

Conclusion. The paper grounds necessity to consolidate the definition of a fraudulent act in the Ukrainian legislation and to form a united concept in legal approaches to determining the grounds for recognizing fraudulent acts as invalid.

Keywords: transaction, fraudulent act, invalid transaction, fictitious transaction, general principles of civil legislation

Дмитро Миколайович ДМИТРЕНКО

к.е.н., генеральний директор ТОВ «Pialimi»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6977-0306>

e-mail: d.dmytrenko11@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДТРИМКИ РІШЕНЬ У ДІАГНОСТИЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано необхідність формування системи інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішень у діагностиці ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, що орієнтовано на підвищення ефективності прийняття управлінських рішень стратегічного і тактичного характеру. Доведено, що систему інформаційної підтримки прийняття рішень у діагностиці управління фінансово-господарською діяльністю підприємства доцільно розглядати у вигляді трьох взаємопов'язаних підсистем, які є системами нижчого порядку: системи фінансової інформації, діагностики фінансової інформації та системи проблемної фінансової інформації.

Ключові слова: система, інформаційне забезпечення, управлінське рішення, фінансова діагностика, ефективність

ВСТУП

Будь-який управлінський процес складають управлінські рішення, що приймаються суб'єктами управління з метою досягнення певних стратегічних та тактичних цілей. Для забезпечення необхідної їх ефективності, під якою розуміються оптимальні терміни реалізації рішень, наукова обґрунтованість прийнятих рішень, мінімальна трудомісткість та вартість виконання рішень, актуальною є потреба у розробленні системи інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішень у сфері діагностики управління фінансово-господарською діяльністю підприємства. Все це дасть змогу адаптувати управлінський процес на підприємстві з урахуванням впливу нестабільності зовнішнього та внутрішнього середовища його функціонування.

Складність процесів управління фінансово-господарською діяльністю підприємства вимагає пошуку якісно нових підходів до формування, систематизації та аналізу інформації з метою виявлення та вирішення проблем розроблення стратегії та тактики розвитку підприємства.

Питанню інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішень у діагностиці ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства присвятили роботи багато вітчизняних та зарубіжних авторів: А. Корнійчук [1], Г. Тарасюк [1], Л. Олійник [2], С. Приймак [3], О. Волкова [3], Г. Воляник [4], А. Ткаченко [5], Т. Пожуєва [5], С. Альтер [6], Н. Майер [7], Дж. Ауберт [7], Е. Грандри [7], М. Шенглан [8] та тощо. Роботи науковців висвітлюють трансформаційні зміни сучасної економіки, які характеризуються вагомістю впливу інформаційних систем підприємств на розвиток їх бізнесу. Формування системи інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішень у діагностиці ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства визначає рівень результативності діяльності бізнес-структур. Отже, об'єктивно необхідним стає впровадження на підприємствах системи інформаційної підтримки прийняття рішень у діагностиці ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства адап-

тованої до специфіки бізнес-процесів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано діалектичний метод пізнання економічних явищ, методи системного аналізу і синтезу, методи порівняння та узагальнення. Інформаційною основою статті є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, практичний досвід роботи вітчизняних підприємств.

МЕТА статті – формування та обґрунтування структури системи інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішень у діагностиці ефективного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, що орієнтовано на підвищення ефективності прийняття управлінських рішень стратегічного і тактичного характеру.

РЕЗУЛЬТАТИ

Значна частина інформаційних каналів більшості підприємств має стихійний і безсистемний характер. Це призводить до того, що інформація, яка надходить, належно не аналізується і зрештою не застосовується у розробленні та прийнятті управлінських рішень [6].

До основних завдань інформаційного забезпечення діагностики управління фінансово-господарською діяльністю підприємства слід віднести: стандартизацію та уніфікацію основних фінансових даних; систематизацію комунікаційних каналів; розроблення інформаційного забезпечення тактичного та стратегічного управління фінансово-господарською діяльністю підприємства.

Постановка та реалізація цих завдань дає змогу усунути цілу низку причин виникнення інформаційної невизначеності у процесі управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, які полягають у:

- невизначеності у формуванні фінансових цілей, у виборі їх пріоритетів, що обумовлюється наявністю низки альтернативних цілей та їх якісною оцінкою;

- неповноті інформації про вплив та зміну зовнішніх факторів, що характеризують тенденції проблемної ситуації, або суб'єктивний, неякісний аналіз інформації;

– динамічній зміні фінансово-майнового стану підприємства, що характеризується даними фінансової звітності;

– недостатній конкретизації умов укладання угод у частині вимог та зобов'язань підприємства, які в подальшому його функціонуванні можуть виконуватися з різним ступенем повноти або піддаватися різному коригуванню;

– невизначеності прогнозу наслідків управлінських рішень, що приймаються, пов'язаної з вибором моделі, що застосовується для проведення розрахунків з обґрунтування параметрів альтернативних управлінських рішень, оцінками майбутнього стану зовнішнього середовища, впливом неврахованих у моделюванні факторів.

Всі вищенаведені причини виникнення інформаційної невизначеності в управлінні фінансово-господарською діяльністю підприємства має бути зведено до мінімального їх впливу на інформаційне забезпечення діагностики цієї сфери управління [2].

Звідси підвищенню обґрунтованості та оперативності прийняття управлінських рішень сприятиме розроблення системи інформаційної підтримки прийняття рішень у діагностиці управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, яку доцільно розглянути у вигляді трьох взаємопов'язаних підсистем, які є системами нижчого порядку: системи фінансової інформації; системи діагностики фінансової інформації; системи проблемної фінансової інформації [7].

Структуру системи інформаційного забезпечення ухвалення рішень у діагностиці управління фінансово-господарською діяльністю підприємства подано на рис. 1.

Рис. 1. Структура системи інформаційного забезпечення підтримки прийняття рішень у діагностиці управління фінансово-господарською діяльністю підприємства (складено автором самостійно)

Насамперед слід зазначити, що вихідна інформація про управління фінансово-господарською діяльністю підприємства формується на основі численних розрізнених джерел. У зв'язку з цим цю інформацію має бути зібрано та збережено в одному місці у вигляді системи фінансової інформації, яка є впорядкованою інформацією про основні аспекти діяльності підприємства, необхідну для обґрунтування прийняття управлінських рішень [3].

Звідси метою побудови системи фінансової інформації є інтеграція, актуалізація та узгодження оперативних даних з різномірних джерел для формування єдиного несуперечливого джерела інформації для управління фінансово-господарською діяльністю підприємства загалом.

До основних функцій системи фінансової інформації належать: визначення інформаційної потреби; виявлення джерел інформації; збір, реєстрація, оброблення даних; перетворення даних із різних джерел до єдиного формату; перевірка логічної коректності та повноти інформації, що вводиться; контроль за надходженням інформації; зберігання поточних та історичних даних; забезпечення зручного доступу до інформації, що зберігається.

Система фінансової інформації поєднує три підсистеми: підсистему збору та оброблення даних; підсистему банку даних; підсистему банку знань.

З метою обґрунтування включення цих підсистем до системи фінансової інформації підприємства коротко зупинимось на характеристиках кожної з них.

У підсистемі «Збір та оброблення даних» здійснюється контроль за повнотою та достовірністю інформації, що надходить з офіційних документів, нормативно-планових, облікових джерел інформації.

Функції підсистеми збору та оброблення даних полягають переважно в отриманні, обробленні, підготовці, передаванні та зберігання даних про управління фінансово-господарською діяльністю підприємства. Синтез функцій підсистеми спрямовано на надання максимально повного обсягу актуальних відомостей про всі аспекти діяльності об'єкта управління та ситуації навколо нього з метою визначення кількісних та якісних фінансових показників, які застосовуються для подальшої діагностики проблемної ситуації та підготовки варіантів прийняття управлінських рішень.

Зібрана в результаті оброблення вихідна інформація накопичується і зберігається.

Підсистема «Банк даних» складається з п'яти основних блоків.

У першому блоці міститься інформація про показники, що відображаються у формах фінансової звітності підприємства за такими напрямками: ретроспективні значення показників фінансово-господарської діяльності підприємства; прогнозовані значення фінансових показників підприємства.

Другий блок включає інформацію про статистичну та податкову звітність підприємства.

У третьому блоці подано інформацію про внутрішні нормативні показники підприємства: статутні документи підприємства, його організаційна структура, схеми документообігу на підприємстві загалом та за окремими структурними підрозділами, положення про відділи, служби, внутрішні інструкції, посадові інструкції фінансових працівників, графіки надання управлінської інформації.

Четвертий блок поєднує інформацію про планові показники підприємства: бізнес-план, поточні фінансові плани, бюджети, платіжні календарі та інші оперативні фінансові плани з усіх основних питань фінансової діяльності підприємства, а також звіти про виконання планових завдань.

У п'ятому блоці міститься інформація про показники, що характеризують діяльність окремих структурних підрозділів, що базується на даних управлінського обліку та застосовується для потреб поточного та оперативного управління.

Система показників за даними управлінського обліку відображає обсяги діяльності, суму та склад витрат і доходів за сферами фінансово-господарської діяльності та за створюваними на підприємстві центрами відповідальності (витрат, доходів, прибутку, інвестицій) [8].

Отже, банк даних влаштовано так, що на запит користувача будь-яка проблемна ситуація може бути розшифрована із зазначенням основних складових елементів і джерел інформації і тим самим буде сприяти вирішенню проблем.

Підсистема «База знань» включає інформацію про зовнішнє середовище управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, її подано п'ятьма основними блоками.

Перший блок характеризується нормативно-регулювальними показниками, що визначаються особливостями державного регулювання фінансово-господарської діяльності підприємства, джерелами яких є нормативно-правові акти, що приймаються різними органами державного та місцевого управління.

Другий блок подано показниками галузевого розвитку, що містять інформативні статистичні показники по галузі, до якої належить підприємство, у розрізі обсягу виробленої та реалізованої продукції, ставок оподаткування, індексу цін на продукцію галузі в аналізованому періоді, основних показників фінансової звітності, розрахованих за статистичними даними галузі підприємства.

Третій блок включає показники, що характеризують кон'юнктуру фінансового ринку:

- показники кон'юнктури ринків фондових інструментів: види основних фондових інструментів, що обертаються на біржовому та позабіржовому фондовому ринку; обсяги та ціни угод з основних видів фондових інструментів; зведений індекс динаміки цін фондовому ринку;

- показники кон'юнктури ринків грошових інструментів: кредитні ставки банків за строками надання кредиту; депозитні ставки банків; офіційний курс валют, якими оперує підприємство; курс купівлі-продажу валют, встановлений комерційними банками.

Ця інформація формується на основі публікацій у засобах масової інформації, електронних джерел інформації, зведеної інформації Інтернету, інформації фондової та валютної бірж, комерційних банків.

Четвертий блок включає показники діяльності контрагентів у розрізі банків, страхових компаній, постачальників та покупців продукції, джерелами яких є публікації звітних матеріалів у пресі, рейтинги з основними показниками діяльності, а також платні бізнес-довідки, що надаються окремими інформаційними компаніями.

П'ятий блок надає показники діяльності конкурентів стосовно порівняльного аналізу, що ґрунтуються на інформації попереднього блоку.

Так, система фінансової інформації, орієнтована на різних користувачів, має забезпечувати:

- повне задоволення інформаційних потреб для всіх рівнів управління;

- єдність інформації, що надходить із різних джерел бухгалтерського, податкового, статистичного та оперативного обліку, а також нормативних та планових даних;

- всебічну електронну обробку первинної інформації з виділенням на її основі найважливіших фінансових показників;

- оперативність фінансової інформації завдяки застосуванню нових засобів зв'язку та впровадження методів дистанційної передачі первинних даних;

- безпосереднє звернення різних користувачів усіх рівнів до наявної інформації;

- оперативний пошук та надання необхідних даних;

- універсальність застосування у прийнятті управлінських рішень у сфері управління фінансово-господарською діяльністю підприємства.

Так, система фінансової інформації відповідно до заданого регламенту об'єднує дані різних джерел зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства та підтримує їх в актуальному стані, внаслідок чого дані про об'єкт управління зводяться до єдиного формату, погоджуються і в низці випадків агрегуються до мінімально необхідного рівня узагальнення, забезпечуючи управлінців достовірною інформацією, необхідної для оперативної діагностики з метою підтримки ухвалення управлінських рішень. Отже, система фінансової інформації має великі потенційні можливості з надання необхідних діагностичних даних, на основі яких можна виявити проблеми та їх приховані тенденції, розробити рішення з усунення проблем і тим самим підвищити ефективність управління фінансово-господарською діяльністю підприємства загалом.

Система діагностики фінансової інформації включає чотири підсистеми: підсистему моделей та методів діагностики; підсистему діагностичних інструментів; підсистему вироблення рішень; підсистема інтерфейсу користувача [5].

До складу підсистеми «Моделі та методи діагностики управління фінансово-господарською діяльністю підприємства» входять: методи діагностики напрямів управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; методи діагностики функціональних підсистем управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; методи діагностики загальних функцій управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; моделі та методи діагностики прийняття рішень стосовно проблем управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; моделі та методи прогнозування можливої появи проблем.

Підсистема «Діагностичні інструменти» включає такі елементи: класифікаційні ознаки проблем управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; алгоритм розрахунку фінансових показників управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; класифікатор розпізнавання проблем управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; експертні листи виявлення та діагностики проблем загальних функцій управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; способи опису

факторів зовнішнього та внутрішнього середовища управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; матрицю оцінювання ступеня впливу факторів на управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; матрицю визначення ступеня впливу фінансових показників на функціональні підсистеми управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; зведену експертну таблицю визначення пріоритетності вирішення проблем управління фінансово-господарською діяльністю підприємства у балах; технологію прийняття управлінських рішень; алгоритм прогнозування фінансових проблем.

Підсистема «Розроблення рішень» є найважливішим складником цієї системи і є комплексом процедур, що дає змогу врахувати всі умови, що впливають на кінцевий результат.

Підсистема «Інтерфейс користувача» є програмним комплексом – пакетом прикладних програм, спрямованим на забезпечення взаємодії між системою діагностики фінансової інформації та її користувачем, водночас роль користувача зводиться до затвердження обраного варіанту рішення після уточнення вихідних параметрів та умов.

До складу системи проблемної фінансової інформації входять: підсистема цілей та завдань управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; підсистема банку проблем; підсистема типових рішень; підсистема нестандартних рішень; підсистема контролю над реалізацією управлінських рішень.

Підсистема «Банк проблем» є джерелом інформації про виявлені проблеми, що діагностуються за такими основними напрямками: проблеми основних напрямів управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; проблеми функціональних підсистем управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; проблеми загальних функцій управління фінансово-господарською діяльністю підприємства; прогнозовані проблеми в перспективній діяльності підприємства.

Інформація, що знаходиться в банку проблем, містить дані у розрізі поданих проблем, що дає можливість аналізувати динаміку проблемних ситуацій в управлінні фінансово-господарською діяльністю підприємства та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між окремими елементами для розроблення управлінських рішень з метою усунення (зниження ступеня впливу) виявлених проблем.

Так, за допомогою інформації, що є у підсистемі банку проблем, проблеми, що діагностуються, може бути визначено як:

1. Проблема, яка раніше мала місце в управлінні фінансово-господарською діяльністю підприємства та ефективно вирішена. Такий тип проблем може бути усунено на початковому етапі, однак таке реагування можливе лише тоді, коли цю проблему раніше правильно діагностовано, структуровано, досліджено і для її вирішення застосовано управлінські рішення, які мали достатній економічний ефект. Слід зазначити, що нині часто виникає ситуація, коли виявлена проблема є зрозумілою та однозначною, і в цьому випадку її вирішують тими інструментами та методами, які застосовано раніше, однак виникає ситуація, за якої проблему не може бути якісно вирішено внаслідок недосконалої її

діагностики. У зв'язку з цим, якщо проблема є суттєвою для підприємства, то її необхідно знову ретельно діагностувати для встановлення властивих їй характеристик.

2. Проблема, яка раніше мала місце, але її не вирішено у повному обсязі. Такий тип проблем можливий тоді, коли проблему управління фінансово-господарською діяльністю підприємства раніше некоректно діагностовано або для її усунення застосовано неефективні інструменти та методи впливів, що призвело до зниження ступеня її впливу, а не до повного усунення.

3. Нова, добре структурована проблема управління фінансово-господарською діяльністю підприємства – проблема, з якою підприємство стикається вперше, проте є достатньо формалізованою, що знижує рівень пов'язаного з нею ризику.

4. Нова неефективна структурована фінансова проблема – на відміну від попереднього виду проблем переважають якісні оцінки або для її структурування у підприємства недостатньо релевантної інформації та необхідних ресурсів.

У підсистемі «Типові управлінські рішення» накопичується інформація про прийняті рішення стосовно діагностованих проблем з метою повного чи часткового її застосування у подальшому функціонуванні під час вирішення проблемних ситуацій на підприємстві.

Пошук типових управлінських рішень здійснюється за такою схемою:

- зіставлення інформації про поточну проблемну ситуацію з деталями прецедентів, що зберігаються в підсистемі типових рішень;
- вибір прецеденту, що підходить до вирішуваної поточної проблемної ситуації;
- адаптація обраного варіанту прийняття управлінського рішення до поточної проблемної ситуації;
- оцінювання можливої реалізації отриманого рішення;
- зберігання інформації про новий прецедент у підсистемі.

Так, наявні типові процедури розроблення та прийняття управлінських рішень повинні сприяти творчому пошуку та забезпечувати контроль за поширенням позитивного досвіду вирішення проблем, а також передбачати їхнє обов'язкове ув'язування з умовами функціонування підприємства, що змінюються.

Підсистема «Нестандартні управлінські рішення» являє собою банк нестандартних управлінських рішень, які приймаються в умовах підвищеної ентропії зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства, коли управлінські рішення, що розробляються, унікальні для кожної конкретної проблемної ситуації і не мають аналогів у підсистемі типових управлінських рішень. З урахуванням визначення ризиків реалізації варіантів прийняття управлінських рішень розробляються оптимістичні, помірні та песимістичні прогнози.

Метою підсистеми «Контроль за реалізацією управлінських рішень» є управління реалізацією прийнятих рішень, виявлення та усунення можливих проблем та причин, прогнозування можливих відхилень, а також коригування прийнятих рішень.

ВИСНОВКИ

Впровадження запропонованої структури системи інформаційної підтримки прийняття рішень у діагностиці управління фінансово-господарською діяльністю підприємства дасть змогу підвищити обґрунтованість та ефективність прийнятих управлінських рішень. Запропонована структура системи інформаційної підтримки прийняття рішень у діагностиці управління фінансово-господарською діяльністю підприємства,

у складі якої пропонується розглядати такі підсистеми (системи): систему фінансової інформації, систему діагностики фінансової інформації, систему проблемної фінансової інформації, що дасть змогу підвищити обґрунтованість та ефективність прийнятих управлінських рішень. Розроблена структура за кожною підсистемою забезпечує аналіз взаємозв'язків проблем та способів їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Корнійчук А.А., Тарасюк Г.М. Організаційно-методичне забезпечення процесу стратегічної діагностики виробничого потенціалу підприємства. *Управління підприємствами в умовах трансформації економіки*: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.М. Тарасюк. Житомир, 2015. С. 282-292.
2. Олійник Л.В. Стратегічні напрями забезпечення фінансової стабільності підприємства. *Фінанси, облік, банки*. 2017. № 1(22). С. 118-124.
3. Приймак С.В., Волкова О.А. Інформаційне забезпечення фінансової діагностики підприємств. *Принципи формування зовнішньої політики держави*: економічні та інституціональні аспекти: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 14-15 травня 2021 р.). Ужгород, 2021. С. 92-94.
4. Приймак С.В., Волянник Г.М. Вдосконалення інформаційного забезпечення діагностики фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Випуск 2. С. 275-287.
5. Ткаченко А.М., Пожуєва Т.О. Діагностика як інструмент розробки стратегії розвитку бізнесу. *Економічний вісник ДВНЗ УДХТУ*. 2020. № 2(12). С. 95-103.
6. Alter S. Defining information systems as work systems: implications for the IS field. *European Journal of Information Systems (EJIS)*. 2008. Issue 17(5). pp. 448-469. URL: <https://doi.org/10.1057/ejis.2008.37>
7. Mayer N., Aubert J., Grandry E., Feltus C., Goettelmann E., Wieringa R. An integrated conceptual model for information system security risk management supported by enterprise architecture management. *Software & Systems Modeling*. 2019. Issue 18. pp. 2285-2312. URL: <https://doi.org/10.1007/s10270-018-0661-x>
8. Shenglan Ma, Wang Hao, & Hong-Ning Dai, et al. A Blockchain-Based Risk and Information System Control Framework. *IEEE 16th Intl Conf on Dependable, Autonomic and Secure Computing, 16th Intl Conf on Pervasive Intelligence and Computing, 4th Intl Conf on Big Data Intelligence and Computing and Cyber Science and Technology Congress (DASC/PiCom/DataCom/CyberSciTech)*, Athens, 2018. pp. 106-113. URL: <https://doi.org/10.1109/DASC/PiCom/DataCom/CyberSciTec.2018.00031>
9. Suroso J.S., Fakhrozi M.A. Assessment of Information System Risk Management with Octave Allegro at Education Institution. *Procedia Computer Science*. 2018. Vol. 135, pp. 202-213. URL: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.08.167>
10. Suroso J.S., Rahadi B. Development of IT Risk Management Framework Using COBIT 4.1, Implementation In IT Governance For Support Business Strategy. *ICEMT '17: Proceedings of the 1st International Conference on Education and Multimedia Technology*. 2017. pp. 92-96. URL: <https://doi.org/10.1145/3124116.3124134>

References

1. Korniiichuk A.A., Tarasiuk H.M. Organizational and methodological support of the process of strategic diagnostics of the production potential of the enterprise. *Management of enterprises in terms of economic transformation*: monograph / ed. H. M. Tarasiuk. Zhytomyr, 2015. С. 282-292. (in Ukrainian).
2. Oliinyk L.V. Strategic directions of ensuring the financial stability of the enterprise. *Finance. Accounting. Banks*. 2017. No. 1(22). pp. 118-124. (in Ukrainian).
3. Pryimak S.V., Volkova O.A. Information support of financial diagnostics of enterprises. *Principles of the formation of the state's foreign policy*: economic and institutional aspects: materials of the international science and practice conference (Uzhhorod, May 14-15, 2021). Uzhhorod, 2021. pp. 92-94. (in Ukrainian).
4. Pryimak S.V., Volianyk H.M. Improving the information support for the diagnosis of financial and economic activities of economic entities. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*. 2015. Vol. 2, pp. 275-287 (in Ukrainian).
5. Tkachenko A.M., Pozhuieva T.O. Diagnostics as a tool for developing a business development strategy. *Economic Herald of State Higher Educational Institution «Ukrainian State University of Chemical Technology*. 2020. 2(12), pp.95-103 (in Ukrainian).
6. Alter S. Defining information systems as work systems: implications for the IS field. *European Journal of Information Systems (EJIS)*. 2008. Issue 17(5). pp. 448-469. URL: <https://doi.org/10.1057/ejis.2008.37>
7. Mayer N., Aubert J., Grandry E., Feltus C., Goettelmann E., Wieringa R. An integrated conceptual model for information system security risk management supported by enterprise architecture management. *Software & Systems Modeling*. 2019. Issue 18. pp. 2285-2312. URL: <https://doi.org/10.1007/s10270-018-0661-x>
8. Shenglan Ma, Wang Hao, & Hong-Ning Dai, et al. A Blockchain-Based Risk and Information System Control Framework. *IEEE 16th Intl Conf on Dependable, Autonomic and Secure Computing, 16th Intl Conf on Pervasive Intelligence and Computing, 4th Intl Conf on Big Data Intelligence and Computing and Cyber Science and Technology Congress (DASC/PiCom/DataCom/CyberSciTech)*, Athens, 2018. pp. 106-113. URL: <https://doi.org/10.1109/DASC/PiCom/DataCom/CyberSciTec.2018.00031>
9. Suroso J.S., Fakhrozi M.A. Assessment of Information System Risk Management with Octave Allegro at Education Institution. *Procedia Computer Science*. 2018. Vol. 135, pp. 202-213. URL: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.08.167>
10. Suroso J.S., Rahadi B. Development of IT Risk Management Framework Using COBIT 4.1, Implementation In IT Governance For Support Business Strategy. *ICEMT '17: Proceedings of the 1st International Conference on Education and Multimedia Technology*. 2017. pp. 92-96. URL: <https://doi.org/10.1145/3124116.3124134>

Dmytro DMYTRENKO

PhD in Economics, CEO of "Reality" LLC

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-6977-0306>

e-mail: d.dmytrenko11@gmail.com

FORMATION OF INFORMATION DECISION SUPPORT SYSTEM IN THE DIAGNOSTICS OF MANAGEMENT EFFICIENCY OF ENTERPRISE'S FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY

The complexity management of financial and economic activity of the enterprise requires the search for qualitatively new approaches to the formation, systematization and analysis of information in order to identify and solve the problems of developing a strategy and tactics for the development of the enterprise.

The purpose of the paper is the formation and justification of the structure of information support system's formation concerning decisions in the diagnostics of financial and economic activity of the enterprise management efficiency, which is aimed at increasing the effectiveness of management decision-making of a strategic and tactical nature.

The tasks of the information support system for diagnostics of financial and economic activity of the enterprise management efficiency have been determined, which allows to eliminate a number of causes of information uncertainty in the process of managing the enterprise's activities.

It is proved that the system of information support for decision-making in the diagnosis of financial and economic activity of the enterprise management efficiency should be considered in the form of three interconnected subsystems, which are lower-order systems, namely: the financial and information system, the system of financial and information diagnostics and the system of detected financial problems. The author proposed a comprehensive functionality of all components of the information support system for decision-making support in the diagnosis of the management of the financial and economic activities of the enterprise, which will increase the validity and effectiveness of the management decisions made, taking into account the influence of the instability of the external and internal environment of its functioning.

Keywords: system, information support, management decision, financial diagnostics, efficiency

Уляна Зеновійвна **БАТАМАНЮК-ЗЕЛІНСЬКА**

д.е.н., професор, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4971-5763>

e-mail: watamanyuk@ukr.net

Вікторія Ігорівна **ПАВЛИШИНА**

студентка, Львівський національний університет імені І. Франка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4072-5159>

e-mail: ikpavlyshyna7687@gmail.com

РЕПАРАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОСІЇ ЗА СКОЄНІ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Дії росії на території України порушують принципи та норми міжнародного права, тому виникає потреба в оцінюванні можливостей отримання Україною репарацій та вивченні цього інструменту міжнародного правосуддя у частині притягнення до відповідальності за скоєні воєнні злочини на території України. Метою статті є дослідження сутності та особливостей репарацій України, як інструмента притягнення до відповідальності росії з метою відшкодування втрат і збитків за скоєні воєнні злочини на території України. Результати дослідження може бути застосовано у процесі формування правового механізму відшкодування втрат за умови визнання воєнних злочинів на території України геноцидом українського народу.

Ключові слова: відшкодування, безпека, репарації, військові злочини, жертви, геноцид

ВСТУП

Збройна агресія росії розпочалася з неоголошених і прихованих вторгнень на територію України підрозділів збройних сил російської федерації (рф) та шляхом організації й підтримки терористичної діяльності, а 24 лютого 2022 р. вона переросла в повномасштабне збройне вторгнення на суверенну територію України. Дії рф на території України грубо порушують принципи та норми міжнародного права, що підтверджує невіддільне суверенне право нашої держави на самооборону відповідно до ст. 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй (ООН). Факт вторгнення рф на територію України констатовано на найвищому юридичному рівні – Проміжним рішенням Міжнародного суду ООН від 16 березня 2022 р.

Особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях України визначено законом «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1]. Відповідно до нього – відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі України, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на рф як на державу, що здійснює окупацію.

Зважаючи на те, що протягом цілого року врегулювати воєнний конфлікт дипломатично, тобто на основі дотримання принципів і норм міжнародного права та Статуту ООН, не вдалося, – виникає потреба оцінювання можливостей отримання Україною репарацій та вивчення цього інструменту міжнародного правосуддя у частині притягнення до відповідальності рф за скоєні воєнні злочини на території України. Зокрема, це стосується повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України за умови попереднього і повного відшкодування збитків, нанесених внаслідок такої тимчасової окупації, особливо

моральних збитків примусово переміщених осіб.

Серед досліджень, в яких розглядаються загальні питання застосування окремих форм відшкодування шкоди у міжнародному праві, слід виділити роботи таких вітчизняних вчених, як О.М. Стойко, М.В. Грушко, В.В. Музика, О.Г. Широкова-Мурараш [2-5].

МЕТА статті – дослідження сутності та особливостей репарацій України, як інструмента притягнення до відповідальності росії з метою відшкодування втрат і збитків за скоєні воєнні злочини на території України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано методи загальнонаукових та емпіричних прийомів, що ґрунтуються на системному підході. Застосовано також статистичний метод оброблення даних та метод групування – для об'єктивного оцінювання прямих втрат України за типами майна та випадків загибелі/поранення цивільних осіб в Україні внаслідок військової агресії росії. Методи аналізу та узагальнення – для оцінювання норм санкційного законодавства за завдані збитки через військову агресію росії. Експертний метод застосовано для інтерпретації репарацій як інструменту притягнення до відповідальності та можливого відшкодування втрат за умови визнання воєнних злочинів на території України геноцидом українського народу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Репарації – відносно нове поняття в історії. Вперше їх застосовано за підсумками I світової війни у рамках Версальського мирного договору 1919 р. та інших договорів Версальської системи. Ще наприкінці XVIII ст. звичаєве міжнародне право передбачало права на компенсацію приватним особам збитків, завданих під час війни проти ворожої держави. Цивільним особам, хто залишився серед живих, а також постраждалим внаслідок знищення майна до Другої світової війни присуджували компенсацію. Ще одним показовим прикладом сплати таких відшкодувань є німецькі репа-

рації окремим жертвам Голокосту.

Нині репарації належать саме до таких тем міжнародного права, які можна назвати не лише класичними, а й дуже сучасними. Цілком очевидно, що чимало проблем витікає з того, що більшість держав, як правило, чітко демонструють небажання надавати відшкодування особам, які постраждали внаслідок дій їхніх збройних сил у військових конфліктах.

Репарації відносяться до матеріальних форм міжнародно-правової відповідальності та застосовуються у випадку наявності факту правопорушення. Сьогодні держава, як основний суб'єкт міжнародно-правової відповідальності, несе відповідальність за дії своїх органів законодавчої, судової та виконавчої влади. Це правило поширюється також на поведінку органів адміністративно-територіальних підрозділів, якщо вони діяли в такій якості, а також на органи, які не відносяться до вказаних структур, але уповноважені внутрішньодержавним правом здійснювати певні прерогативи державної влади, якщо вони діяли в такій якості.

Базовим принципом, що регулює репарацію, є *restitutio in integrum* («повна реституція»). Він полягає у тому, що репарація повинна надати можливість повернути всі збитки до стану, який був до злочину. Проте у разі втрати життя або нанесення тілесних ушкоджень, катування, сексуального насильства – дія такого принципу стає проблематичною, адже це самі ті злочини, які не мають конкретного монетарного визначення.

Водночас відшкодування, визначене за таким принципом, не може обмежуватися встановленими законом визначеннями максимальних сум компенсації або будь-яким підрахунком, який не впливає із суворого оцінювання збитків. Держава-агресор, не може обмежувати свою відповідальність лише виплатою коштів, якщо на меті є прийняття рішення з повної реституції. Однак навіть якщо теоретично таку шкоду можна було б оцінити фінансово, на практиці зрозуміло, що у багатьох випадках, зокрема стосовно фізичної шкоди, такий підхід для більшості жертв є незадовільним. Особливо це стосується ситуацій, коли держава несе відповідальність за порушення, оскільки вона має спроможність та засоби для здійснення багатьох інших форм компенсацій, що доповнюють грошову компенсацію.

Слід зазначити, що процес відшкодування збитків можливий лише після того, як бойові дії завершаться та міжнародні судові установи встановлять, що держава-агресор вчинила протиправні діяння. Водночас репарації може бути встановлено різними способами. Наприклад, добровільно країною-агресором або країною-переможцем, але виключно в односторонньому порядку, як це було зроблено стосовно Німеччини на Потсдамській конференції у 1945 р. Також встановлення розмірів репарації може провадитись на підставі рішення структур ООН, а саме Міжнародного Суду ООН або Ради Безпеки ООН та створеної ним спеціальної Компенсаційної комісії ООН. Все ж універсального правового акту, як і принципу встановлення репарацій, немає, тому такі питання вимірюються конкретною ситуацією.

Здебільшого про обсяги репарацій спочатку заявляє потерпіла сторона або країна-переможець. Наприклад, суму репарацій може бути визначено, виходячи з таких розмірів, які не дадуть змогу країні-агресорові не-

забаром відновити свій військово-економічний потенціал. Тобто коли виплачена сума не дасть змогу знову вчинити агресію – у цьому разі репарація є ще й стримувальним чинником впливу. Зокрема, прорахунок обсягів репарацій можна здійснити й опираючись на завдані збитки інфраструктурі держави, а також компенсацією за загибель людей, за переміщення громадян поза країною (біженців) [6], за заподіяння екологічної шкоди та втраченої внаслідок агресії вигоди тощо.

Завдані цивільній та військовій інфраструктурі збитки лише за перший місяць війни оцінювалися в 270 млрд дол. США, враховуючи те, що понад 7 тис. житлових будинків пошкоджено або зруйновано і 30 % українських компаній припинили свою діяльність, а 45 % працювали, знизивши потужності. Торгівля впала, експорт скоротився вдвічі з лютого до березня, а імпорт упав більш ніж на дві третини. Дефіцит бюджету 2022 р. до вторгнення росії оцінювався в 3,5 % ВВП.

Однак визначений Бюджетною декларацією показник дефіциту державного бюджету на кожен рік середньострокового періоду не може перевищувати 3 % прогнозного номінального обсягу ВВП України на цей рік [7]. За 2022 р. державний бюджет виконано з дефіцитом у сумі 911,1 млрд грн., а держбюджет на 2023 р. заплановано із дефіцитом 1,31 трлн грн, що становить 20,6 % від ВВП [8].

Попри те, за підсумками 2022 р. падіння ВВП в Україні оцінюється на рівні 30,4 % (± 2 %). Це є об'єктивно найгіршим результатом часів незалежності, втім кращим, ніж очікували більшість експертів на початку повномасштабного вторгнення, коли оцінки варіювалися в межах 40-50 % падіння ВВП. У грудні 2022 р. падіння ВВП оцінено на рівні 34 % (± 2 %), що є дещо кращим, ніж оцінки за листопад 2022 р. (падіння ВВП на рівні 37 % (± 2 %)). Відповідно IV квартал – падіння на рівні 35,5 % (± 2 %), враховуючи певну стабілізацію ситуації з енергопостачанням після обстрілів у листопаді. Втім подальші терористичні ракетні атаки з боку РФ завдали хоч і не критичних, але пошкоджень (зокрема, енергетичній інфраструктурі), що продовжувало чинити тиск на настрої бізнесу та його активність [9]. У червні 2022 р. цифра завданих економіці України внаслідок війни збитків становила \$ 350 млрд. Враховуючи військові атаки на інфраструктуру, у січні 2023 р. ця сума зросла вдвічі і становить понад \$700 млрд.

Прямі втрати за типами майна внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 вересня 2022 р. подано на рис. 1.

Відмітимо те, що найбільшого збитку завдано по житлових будівлях та об'єктах інфраструктури – це відповідно 52,6 % та 35,6 % загального обсягу втрат проти 39,7 % та 27,7 % від аналогічних збитків станом на вересень 2022 р. Втрати активів бізнесу становлять \$ 9,9 млрд у вересні 2022 р. і швидко зростають до \$ 13 млрд у листопаді 2022 р. Втрати аграрного сектору нараховуються у розмірі \$ 6.6 млрд. Сукупний збиток, завданий об'єктам громадського сектору становить \$ 28,2 млрд проти \$11,6 млрд вересня місяця 2022 р. (рис. 1).

Порівняно з вереснем 2022 р. найбільше збитків завдано енергетичній інфраструктурі, промисловості та державним і приватним підприємствам.

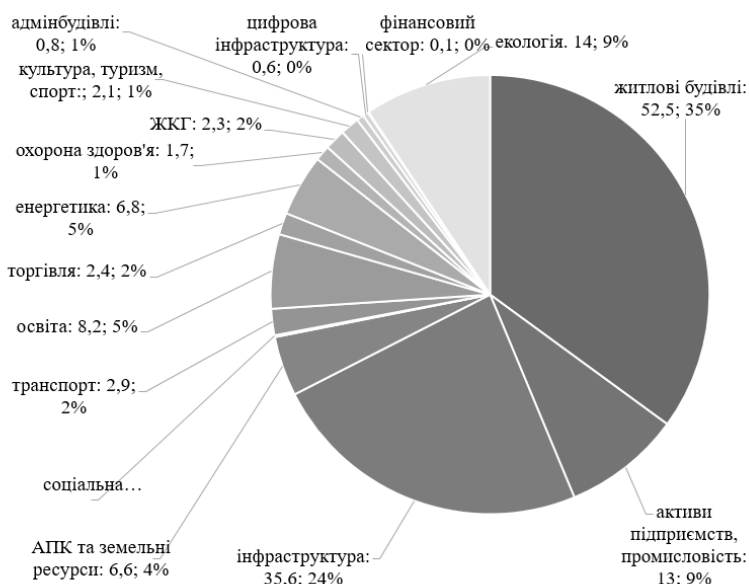

Рис. 1. Прямі втрати за типами майна внаслідок військової агресії росії проти України станом на 1 листопада 2022 р., \$ млрд; % (складено на основі даних [10])

У п'ятірці найбільш постраждалих регіонів за руйнуваннями житлового фонду Донецька, Київська, Луганська, Чернігівська та Харківська області. Внаслідок бойових дій продовжує зростати кількість пошкоджених та зруйнованих інфраструктурних об'єктів. Серед збитків інфраструктури \$ 26,6 млрд – внаслідок прямого руйнування доріг, ще \$4,4 млрд – збитки Укрзалізниці. Порівняно з початком осені збільшилися також збитки, завдані внаслідок бойових дій інфраструктурі таких сфер як освіта, охорона здоров'я, культура, туризм та спорт [11].

Прямі втрати України станом на початок грудня 2022 р. оцінюються у \$ 135,7 млрд, а непрямі, як втрата доходів та додаткові витрати на відновлення, – це ще \$ 165,5 млрд. За такого стану речей на відновлення необхідно \$ 242 млрд. Вказана сума суттєво вища від прямих втрат, оскільки передбачає, що багато об'єктів буде відбудовуватися з урахуванням новітніх вимог до безпеки, енергоефективності, інклюзивності тощо. Окрім того, прогноуються додаткові витрати на поповнення робочого капіталу і відновлення втрачених обсягів діяльності.

З 24 лютого 2022 р. до 2 січня 2023 р. зафіксовано 17994 випадки загибелі або поранення цивільних осіб в Україні:

– 6919 загиблих і 11075 поранених (2737 чоловіків, 1842 жінки, 175 дівчат і 216 хлопчиків, а також 38 дітей і 1911 дорослих, статі яких ще не вдалось встановити);

– 11075 поранених (2401 чоловік, 1729 жінок, 233 дівчинки і 321 хлопчик, а також 254 дитини і 6137 дорослих, статі яких ще не вдалось встановити).

У Донецькій і Луганській областях: 9736 випадків (4062 загиблих і 5674 поранених). На території, яку контролює Уряд: 7600 випадків (3576 загиблих і 4024 поранених). На території, яку контролюють збройні сили рф та пов'язані з нею озброєні групи: 2136 випадків (486 загиблих і 1650 поранених). В інших областях України (м. Київ, Черкаській, Чернігівській, Івано-Франківській, Харківській, Херсонській, Кіровоградській,

Київській, Миколаївській, Одеській, Сумській, Запорізькій, Дніпропетровській, Хмельницькій, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Вінницькій, Волинській та Житомирській областях) у місцях, які перебували під контролем Уряду на момент, коли сталися жертви, зафіксовано 8258 випадків (2857 загиблих та 5401 поранених). Більшість зафіксованих втрат серед цивільних осіб спричинено застосуванням вибухової зброї з великою зоною ураження, включаючи обстріли з важкої артилерії та реактивних систем залпового вогню, а також ракетні та авіаудари. Але реальні числа значно вищі, оскільки отримання інформації з деяких місць, де тривають інтенсивні бойові дії, відбувається з затримкою, та багато повідомлень з місць, звідки надходить інформація про втрати серед цивільного населення, все ще потребують підтвердження. Це стосується, наприклад, населених пунктів Маріуполь (Донецька область), Ізюм (Харківська область), Лисичанськ, Попасна і Северодонецьк (Луганська область), де за повідомленнями мали місце численні випадки загибелі чи поранення цивільних осіб [12].

Безповоротні втрати майна, людські жертви та поранені серед мирного населення і серед українських військових, примусово вивезені з України діти, особи серед учасників бойових дій і цивільних, які потребують медичної та медико-психологічної реабілітації – все це актуалізує і посилює позицію України стосовно репарацій з боку рф за скоєні воєнні злочини. Необхідними кроками у цьому напрямі є вироблення законодавчого підґрунтя та механізму розрахунку і покриття державою-агресором завданих під час війни втрат і збитків й максимальна підтримка цих кроків міжнародною спільнотою.

Зауважимо, що від 2014 р. законодавчо встановлено новий вид санкцій – стягнення у дохід держави активів, що належать фізичним або юридичним особам, а також активів, якими вони можуть розпоряджатися [13]. А від березня 2022 р. Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів» виз-

начає правові засади примусового вилучення з мотивів суспільної необхідності (включаючи випадки, за яких це настійно вимагається військовою необхідністю) об'єктів права власності рф як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, та її резидентів [14].

На підтримку України з відшкодування втрат внаслідок російської агресії спрямовано законопроект, що ухвалила Палата представників США. Він стосується можливостей продажу заморожених предметів розкоші російських підсанкційних олігархів і спрямування вилучених коштів на відбудову України і надання гуманітарної допомоги її населенню. Джерелами компенсацій втрат можуть бути спеціальні податки та мита на російські енергоносії та транзакції, а також державне та приватне майно. Сьогодні сподівання України на аналогічні кроки з боку інших держав є цілком виправданими. Попри те, є потреба розроблення та впровадження легітимного міжнародного механізму, який би забезпечив компенсацію завданих росією збитків і був дієвим попри її категоричну відмову співпрацювати. Адже очевидно, що можливість отримання репарацій від росії за допомогою традиційних моделей є малоімовірною, оскільки країна-агресор досі залишається членом Ради Безпеки ООН і здатна накласти вето на будь-які спроби світової спільноти змусити її компенсувати шкоду, завдану Україні.

Однак, проєкт Закону України «Про компенсацію за майно, втрачене, пошкоджене та знищене внаслідок збройної агресії російської федерації та справедливий розподіл репарацій» має на меті побудову механізму первинної та повної компенсації за втрачене, пошкоджене та знищене майно постраждалим фізичним особам, їх спадкоємцям, та постраждалим юридичним особам України в результаті збройної агресії рф. Законопро-

ектом, зокрема, регламентується можливість залучення іноземних держав до стягнення на майнові права за міжнародними контрактами, стороною в яких є рф, юридичні особи, власниками яких є рф, а також власниками яких є особи, що вчинили воєнні злочини на території України, з метою подальшого забезпечення спрямування виплат за такими контрактами до державного бюджету України (контракти на постачання та транспортування газу, нафти, інших типів вуглеводнів, інших корисних копалин).

Видається доречним спрямування залучених таким способом коштів на післявоєнне відновлення та модернізацію економіки України, відтворення її соціальної та екологічної сфери. Зокрема, у липні 2022 р. розроблено План Відновлення України (рис. 2).

Цей план передбачено на десять років і пропонує нову модель відновлення держави за відповідними сферами впливу, включаючи 850 проєктів. Для його реалізації необхідне фінансування близько \$ 750 млрд. Зауважимо, що План розроблено, зважаючи на перспективу інтеграції України в ЄС. Тому за умови його реалізації Україна має дотримуватись Копенгагенських критеріїв членства в ЄС, що дасть змогу підвищувати ефективність ринкової економіки та витримувати конкурентний тиск, дотримуючись цілей політичного, економічного, валютного союзу, будуючи свою політику на принципах демократії, верховенства права, поваги до прав людини і захисту національних меншин. Крім того, опираючись на наявні прецеденти в історії стосовно репарацій за завдані збитки через військову агресію, – перспективи виконання такого плану цілком реальні. Демократичний світ має фінансові можливості та юридичні механізми, які за умови об'єктивного підходу й застосування здатні змусити країну-агресора до виплат репарацій.

Рис. 2. Фінансування національних програм Плану відновлення України (на основі даних [15])

Репарації може бути встановлено на підставі рішення міжнародної організації, зокрема, структур ООН. Таке рішення може прийняти Міжнародний суд справедливості ООН (Міжнародний суд ООН), Рада Безпеки ООН або ж створена нею в 1991 р. як допоміжний орган Компенсаційна комісія ООН. Попри те, в Раді Безпеки ООН цю ідею не затвердити, адже там росія має право вето. Тому Україна обирає шлях отримати резолюцію Генеральної Асамблеї ООН. Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН зі створення механізму компенсації Україні збитків, завданих збройною агресією рф вже відбулася.

ВИСНОВКИ

Нову домовленість про репарації може бути досягнуто шляхом укладення міжнародної угоди між зацікавленими сторонами. Так, після II світової війни безліч країн співпрацювали заради вжиття заходів для ідентифікації та вилучення активів переможеної нацистської держави. Угода дала змогу конфіскувати німецькі активи в тих країнах, які підписали договір про спільні зусилля для виявлення та конфіскації нацистських активів задля їх використання у виплаті репарацій. Вона ж передбачала переговори з тими державами, які його не підписали. Вважаємо, що для України така модель правової поведінки є цілком доцільною. Адже завдяки введеним санкціям значна кіль-

кість активів рф заморожені, перебуваючи під контролем іноземних урядів і, в подальшому, може бути застосовано для відновлення України як компенсація за російську агресію.

Говорячи про прецеденти проведених компенсацій за втрачені життя, то у світовій історії вони відсутні, проте завданням України є переконання міжнародного співтовариства такий прецедент створити. На жаль, рф не зможе повноцінно відшкодувати величезну кількість людських життів, але вона може, принаймні, заплатити свої гроші за їх втрату.

Акцентуємо увагу, що така можливість є реальною за умови визнання вини росії у геноциді українського народу. Міжнародне право трактує геноцид серйознішим за будь-який військовий злочин або злочин проти людяності. Заразі серед випадків аналогічних звинувачень немає юридично доведеної вини у цьому злочині саме держави. Тому ініціювання Україною міждержавного позову про геноцид росії проти українського народу, відповідно до Конвенції про геноцид [15] дасть змогу кваліфікувати навмисні злочинні наміри держави-агресора, визначити її покарання і встановити правовий механізм обчислення та виплати репарацій Україні. Цей прецедент сприятиме попередженню злочинів геноциду у цивілізованих націях.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України №1207-VII від 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/ed20230331#Text>
2. Стойко О.М. Право жертв збройних конфліктів на репарації у міжнародному праві. *Права людини в період збройних конфліктів*: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.): у 2 т. Одеса, 2022. С. 334-339.
3. Грушко М.В. Принцип *lex specialis*: взаємозв'язок міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права. *Правове життя сучасної України* : у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Одеса, 2020. Т. 3. С. 31-34.
4. Музика В.В. Кібератаки та міжнародне право: природа й аналіз *opinio juris* держав щодо застосовування міжнародного права в кіберпросторі. *Проблеми публічного та приватного права*. 2021. С. 309-342. URL: <http://dx.doi.org/10.36059/978-966-397-237-4-11>.
5. Широкова-Мурараш О.Г. Особливості співвідношення міжнародного права та моралі в умовах сучасних викликів. *Правова держава*. 2020. С. 177-187.
6. Ватаманюк-Зелінська У.З., Куришко Н.В. Фінансове забезпечення соціальних гарантій для внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 1. С. 28-35.
7. Бюджетний кодекс України №2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 03.02.2023 р.)
8. Держбюджет-2023: основні цифри. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/derzhbudzhet-2023>
9. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno>
10. На листопад 2022 року загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, складає майже \$136 млрд. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/na-listopad-2022-roku-zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-skladaye-mayzhe-136-mlrd/>
11. Ukraine: civilian casualty update. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-01/Ukraine%20-%20civilian%20casualty%20update%20as%20of%2022%20January%202023%20ENG.pdf>
12. Верховна Рада прийняла Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222078.html>
13. Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» № 2116-IX від 19.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>
14. На відновлення України піде 10 років та \$ 750 млрд. URL: <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10108591-na-vidnovlennja-ukrajini-pide-10-rokiv-ta-750-mlrd.html>
15. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

References

1. On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine No. 1207-VII dated 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/ed20230331#Text> [in Ukrainian].

2. Stoyko O. M. The right of victims of armed conflicts to reparations in international law. *Human rights in the period of armed conflicts*: collection of materials of the International scientific and practical conference dedicated to the 25th anniversary of the National University "Odesa Law Academy" (Odesa, November 18, 2022): in 2 vol. Odesa, 2022. pp. 334-339. [in Ukrainian].
3. Hrushko M.V. The principle of lex specialis: the relationship between international human rights law and international humanitarian law. *Legal life of modern Ukraine*: in 3 vol.: materials of the International science and practice conf. (Odesa, May 15, 2020). Odesa, 2020. Vol. 3. pp. 31-34. [in Ukrainian].
4. Muzyka V.V. Cyberattacks and international law: the nature and analysis of the opinio juris of states regarding the application of international law in cyberspace. *Problems of public and private law*. 2021. pp. 309-342. URL: <http://dx.doi.org/10.36059/978-966-397-237-4-11> [in Ukrainian].
5. Shyrokova-Murarash O.H. Peculiarities of the relationship between international law and morality in the conditions of modern challenges. *Constitutional state*. 2020. pp. 177-187. [in Ukrainian].
6. Vatamaniuk-Zelinska U.Z., Kuryshko N.V. Financial provision of social guarantees for internally displaced persons under martial law. *Investments: practice and experience*. 2023. No. 1. pp. 28-35. [in Ukrainian].
7. Budget Code of Ukraine No. 2456-VI dated 07/08/2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].
8. State Budget-2023: main figures. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/derzhbudzhet-2023> [in Ukrainian].
9. Ministry of Economy of Ukraine. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno> [in Ukrainian].
10. As of November 2022, the total amount of damage caused to the infrastructure of Ukraine is almost \$136 billion. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/na-listopad-2022-roku-zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-skladaye-mayzhe-136-mlrd/> [in Ukrainian].
11. Ukraine: civilian casualty update. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-01/Ukraine%20-%20civilian%20casualty%20update%20as%20of%2022%20January%202023%20ENG.pdf>
12. The Verkhovna Rada adopted the Law on Amendments to Certain Legislative Acts on Increasing the Effectiveness of Sanctions Related to the Assets of Individuals. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/222078.html> [in Ukrainian].
13. Law of Ukraine "On the Basic Principles of Forcible Seizure in Ukraine of Property Rights of the Russian Federation and its Residents" No. 2116-IX dated November 19, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text> [in Ukrainian].
14. It will take 10 years and \$750 billion to restore Ukraine. URL: <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10108591-na-vidnovlennja-ukrajini-pide-10-rokiv-ta-750-mlrd.html> [in Ukrainian].
15. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

Uliana VATAMANIUK-ZELINSKA

Doctor of Economics, Professor, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4971-5763>

e-mail: watamanyuk@ukr.net

Viktoriia PAVLYSHYNA

student, Ivan Franko National University of Lviv

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4072-5159>

e-mail: ikpavlyshyna7687@gmail.com

REPARATIONS AS A TOOL FOR HOLDING THE RUSSIA RESPONSIBLE FOR WAR CRIMES COMMITTED ON THE TERRITORY OF UKRAINE

Introduction. The actions of the Russian Federation on the territory of Ukraine grossly violate the principles and norms of international law. Taking into account the fact that during the year it was not possible to settle the military conflict diplomatically, that is, based on the observance of the principles and norms of international law and the UN Charter, there is a need to assess the possibilities of Ukraine receiving reparations and to study this instrument of international justice from the point of view of holding the Russian Federation accountable for the military crimes committed on the territory of Ukraine.

The purpose of the paper is to study the essence and features of reparations to Ukraine, as a tool to hold the Russian Federation accountable for the purpose of compensation for losses and damages for war crimes committed on the territory of Ukraine.

Results. It was established that the compensation determined according to the principle of restitution cannot be limited only to the legally defined maximum amount of compensation or to any calculation that does not follow from a strict assessment of damages as a result of the military aggression of the Russian Federation. In the case of loss of life or infliction of bodily harm, torture, sexual violence, the operation of such a principle is problematic due to the fact that these crimes do not have a specific monetary definition. The direct losses of Ukraine, as well as the amount of additional costs for economic recovery and reconstruction, are analyzed, taking into account the perspective of Ukraine's integration into the European Union. The need to develop and implement a legitimate international mechanism that would provide compensation for the damages caused by Russia and be effective despite its categorical refusal to cooperate was argued.

Conclusions. It is suggested that new agreements on reparations be regulated by international agreements. For Ukraine, this model of legal behavior is appropriate, because, thanks to the imposed sanctions, a significant number of assets of the Russian Federation are frozen, being under the control of foreign governments and, in the future, can be used to restore Ukraine as compensation for losses caused by military actions. The results of the study can be used in the process of forming a legal mechanism for compensation for losses, provided that war crimes on the territory of Ukraine are recognized as genocide of the Ukrainian people.

Keywords: compensation, security, reparations, war crimes, victims, genocide

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.8>
УДК 35.078.3:352.0

Олександр Олександрович **МИХАЙЛОВ**
аспірант, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8599-5905>
e-mail: mychailov_o@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

Встановлено, що контролем у діяльності публічної влади є діяльність органів законодавчої, виконавчої влади, їхніх територіальних органів, державних колегіальних органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, суду й прокуратури для контролю за дотриманням правових вимог (приписів, норм) та запобігання їх порушенням у майбутньому. Судовий контроль у такому контексті постає особливим видом контролю в діяльності публічної влади, особливістю якого є те, що він не здійснюється на постійній основі або систематично.

Ключові слова: контроль, судовий контроль, публічна адміністрація, суд, діяльність публічної адміністрації, органи державної влади, правосуддя

ВСТУП

Ефективність судової системи та діяльності судових органів значною мірою залежить від ступеня виконання рішень, винесених судами, оскільки судові органи виконують не лише функції арбітражу, а й постають гарантами відновлення законних прав та інтересів осіб, які звернулися до суду. Неможливим є повноцінне відновлення порушених прав лише за рахунок винесення рішення, зокрема формулювання правової позиції стосовно необхідності вчинити ті чи інші дії або правової оцінки стосовно правомірності тих чи інших вчинених дій, які стали предметом спору. Важливим є кінцеве виконання винесеного рішення, що з погляду будь-якого процесуального права є одним із елементів процесу. Відтак, важливим елементом сучасної правової держави є інститут судового контролю за виконанням судових рішень, який забезпечує режим законності у сфері організації та функціонування публічної адміністрації.

Чимало наукових вчених присвятило свої наукові доробки вивченню теоретичних та практичних аспектів судового контролю у діяльності публічної адміністрації, серед яких В. Авер'янов, О. Андрійко, Т. Білоконь, С. Бондар, В. Даценко, І. Коліушко, Р. Куйбіда, О. Кузьменко, О. Марченко, Т. Мінка, А. Міцкевич, О. Музичук, А. Неугодніков, О. Остапенко, О. Пасенюк, Ю. Педько, А. Руденко, В. Стефанюк, Л. Сушко, С. Шило, О. Шморгун, та ін. Попри посилення науковий інтерес до цієї сфери, значна кількість питань досі викликають наукові дискусії, а з огляду на проведення судової реформи, потребують нового дослідницького обґрунтування.

МЕТА статті полягає у визначенні місця та особливостей судового контролю за діяльністю публічної адміністрації серед інших видів контролю.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи: системно-структурного аналізу, узагальнення, а також логіко-семантичний та діалектичний методи. Для з'ясування сутності судового контролю застосовано наукові підходи до розуміння категорії «контроль» та «державний контроль».

РЕЗУЛЬТАТИ

Із врахуванням відсутності у вітчизняному законодавстві дефініції «судовий контроль», задля здійснення більш повної характеристики публічної адміністрації як об'єкта судового контролю, заслуговує на увагу аналіз його теоретичної складової.

У теорії адміністративного права дефініція «контроль» застосовується у таких значеннях, як функція публічного адміністрування; функція конкретного владного суб'єкта; специфічна діяльність; система спостережень та перевірок та засіб забезпечення законності. Наведені змістові наповнення терміну «контроль» є однаково вірними, але відмінність між ними проявляється у виборі поняття, яке обумовлюється ознакою контролю.

Попри те, що державний контроль має багато різновидів, а аналіз юридичної літератури дає можливість виокремити класифікації державного контролю за різними підставами (природа суб'єктів контрольної діяльності; завдання, що стоять перед ними; зміст діяльності; характер повноважень, якими наділений суб'єкт контролю; стадії контрольної діяльності; характер взаємовідносин між суб'єктом та об'єктом контролю; правові наслідки здійснення контролю тощо), найбільш популярною підставою класифікації державного контролю залишається класифікація за суб'єктами його здійснення.

Так, за суб'єктами здійснення державного контролю розрізняють такі його види: парламентський; президентський; адміністративний; судовий; конституційний контроль; контроль омбудсмена; фінансовий; прокурорський нагляд; контроль Центральної виборчої комісії за дотриманням виборчих прав громадян; інформаційний контроль Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення тощо. Судовий контроль займає важливе місце в наведеному переліку видів державного контролю.

На початку ХХІ ст. сформувалася тенденція розуміти під поняттям «судовий контроль» сукупність таких самостійних інститутів: конституційного судового контролю; судового контролю вищих судів за правильністю застосування норм закону правоохоронними органами та іншими судами; судового контролю в порядку цивільного судового провадження за законністю та обґрунтованістю рішень державних органів і

посадових осіб; судового контролю за деякими процесуальними рішеннями та діями органів дізнання й досудового слідства [1, с. 70].

На сьогодні є різні підходи до визначення змісту судового контролю, серед яких виділимо: ототожнення судового контролю та форми здійснення правосуддя; ототожнення судового контролю зі способом здійснення правосуддя (пропонується розуміти судовий захист, складником якого є кримінально-процесуальний інститут судового контролю, інститутом конституційного права).

Так, здійснюючи аналіз поняття судового контролю, В.Б. Авер'янов зазначає, що судовий контроль – це комплексне правове явище, яке відображає як основні риси судової влади, так й ознаки юрисдикційної діяльності органів держави [2]. Вчений вбачає сутність судового контролю, яка проявляється в тому, що суд застосовує свої повноваження кожний раз, коли державний орган здійснює незаконну, недоцільну або несправедливу дію чи приймає таке саме рішення (акт). Ці ознаки не мають чіткого визначення, і їх розширене тлумачення у справах, за якими уже винесено рішення, неабиякою мірою сприяє підвищенню ролі судового контролю у правовому захисті громадян. Вважаємо наведене визначення прийнятним для характеристики «судового контролю» з погляду застосування широкого підходу.

Л.П. Сушко також є прихильником широкого підходу до визначення «судовий контроль», зокрема науковець зазначає, що судовий контроль – це вид державного контролю, який здійснюється у сфері функціонування судової влади з віднесених до її компетенції питань [3, с. 129].

Окрема група науковців визначають судовий контроль як форму державної юрисдикційної діяльності з перевірки та оцінювання конституційності та законності актів, рішень і дій (бездіяльності) органів державної влади, місцевого самоврядування та інших органів, які реалізують повноваження публічно-владного характеру та їх посадових осіб і вирішенню соціально-правового спору (конфлікту) та спосіб захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина та юридичних осіб.

Ю.П. Битяк загалом характеризує судовий контроль як специфічний вид контролю у сфері державного управління. Особливість цього виду контролю вчений вбачає в тому, що він здійснюється не систематично, не повсякденно, як, наприклад, контроль з боку спеціалізованих контролюючих органів, а одноразово під час розгляду справ (адміністративних, цивільних, кримінальних)[4].

Значно вужчий зміст вкладається в поняття «судовий контроль» Р.В. Кайдашевим, який зауважує, що судовий контроль – це самостійна правова форма здійснення судової влади, в основі якої лежить встановлення факту: чи є законною дія (бездіяльність) або акт відповідного органу, посадової особи [5, с. 128].

Аналіз юридичної літератури дає підстави стверджувати, що окремі автори доповнюють законодавчо встановлену функцію судової влади – здійснення правосуддя функцією судового контролю. Вважаємо це помилковим, оскільки функція судового контролю є складником функції правосуддя, її кінцевим етапом.

У загальному розумінні судовий контроль – це встановлені законом форми і процедури діяльності суду, які застосовуються для перевірки правомірності дій і актів публічної адміністрації у процесі судового розгляду справ. Самостійна і незалежна судова влада, виконуючи роль балансу у взаємовідносинах органів законодавчої та виконавчої влади, повинна забезпечувати безпосередню дію Основного закону в усіх сферах законодавчої та правозастосовчої діяльності і передусім гарантувати захист прав і свобод людини і громадянина.

Отже, контролем у діяльності публічної влади діяльність органів законодавчої, виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, суду й прокуратури щодо контролю за дотриманням правових вимог (приписів, норм) та запобігання їх порушенням у майбутньому. Судовий контроль у такому контексті постає особливим видом контролю в діяльності публічної влади, особливістю якого є те, що він не здійснюється на постійній основі або систематично, як наприклад контроль з боку спеціалізованих контролюючих органів, але лише у процесі розгляду адміністративних справ.

Роль судової влади однаково властива будь-яким судам, які, представляючи різні види юрисдикції, здійснюють покладену тільки на суди виняткову функцію правосуддя. Відштовхуючись від зазначеного, залежно від різновиду судової юрисдикції можна виокремити такі види судового контролю:

а) загальний судовий контроль або контроль, який здійснюється загальними судами під час розгляду кримінальних, цивільних й адміністративних справ;

б) спеціалізований судовий контроль, або контроль, який здійснюється спеціалізованими (адміністративними і господарськими) судами;

в) конституційний судовий контроль, або контроль, який здійснюється Конституційним Судом України як єдиним органом конституційної юрисдикції.

Стосовно останнього вчені зазначають, що визначальним фактором для віднесення конституційного контролю до окремого виду судового контролю є специфіка його завдань, серед яких забезпечення верховенства Конституції у національній правовій системі; забезпечення дотримання її норм всіма органами і особами; обмеження органів публічної влади в прийнятті неконституційних актів; застосування контрольних повноважень з метою розвитку правового простору в рамках конституційної законності, створення правових можливостей для розвитку законодавства в рамках правового поля тощо [6, с. 13-15].

Отже, суть судового контролю полягає у захисті прав та свобод людини шляхом перевірки законності дій органів державної влади. Тобто підстави проведення судового контролю стосовно діяльності публічної адміністрації повинні мати суто правовий характер, це перевірка законності, стану дотримання прав і свобод громадян тощо. Але жодним чином суд не контролює порядок управління чи спосіб діяльності публічної адміністрації з погляду його доцільності, якості, ефективності й інших показників. Зазначене знайшло відображення й у нормах Конституції, де гарантовано право кожної особи на оскарження рішень, дій або бездіяль-

ності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб у суді.

О. Васильєва слушно зауважує, що судовий контроль у демократичних країнах має позанаціональні межі. Це означає, що кожна людина після застосування всіх національних засобів правового захисту має право звернутися до відповідних міжнародних судових органів або до відповідних органів міжнародних інституцій, в яких Україна є учасником або членом, для захисту своїх прав та свобод.

Відповідно до концепції адміністративної реформи в Україні передбачається запровадження адміністративної юстиції як форми судового контролю за виконавчою владою [7, с. 20]. Так, судовий контроль у діяльності публічної адміністрації визначається як основана на законі діяльність судів щодо перевірки правомірності актів і дій органів державного управління, їх посадових осіб, відновлення порушених прав фізичних та юридичних осіб, застосування до порушників у необхідних випадках правових санкцій (підтримання режиму законності у державі та суспільстві загалом) [8].

Погоджуємось з Б. Гудзем, який вказує, що судовий контроль над законністю адміністративної діяльності органів виконавчої влади слід розуміти як одну з форм контрольної діяльності держави, яка переважно здійснюється адміністративними судами. Предмет такого контролю стосується питань, пов'язаних з дотриманням компетенції відповідними органами, визначеної законодавством, під час здійснення внутрішньої та зовнішньої адміністративної діяльності, яка має регулятивний та правоохоронний характер [9].

Л. Сушко стверджує, що судовий контроль подібно до правосуддя є самостійною формою реалізації судової влади. Здійснюючи їхню порівняльну характеристику, вона визначає особливості судового контролю, які дають змогу відмежувати його від правосуддя, серед яких:

- 1) у судовому контролі реалізується правоохоронна функція держави;
- 2) являє собою конституційно визначений механізм реалізації права громадян на судовий захист;
- 3) предметом розгляду та судової оцінки є акт певного органу чи посадових осіб, або їх дії чи бездіяльність;
- 4) результатом судового контролю є рішення, що скасовує незаконний акт чи дію, або зобов'язує до їх вчинення, проте лише у межах закону [10].

Судовий контроль, об'єктом якого постає діяльність публічної адміністрації, є специфічним видом діяльності, що здійснюється різними судами України, про що попередньо зазначалось і має на меті перевірку законності прийнятих рішень, дій або бездіяльності як окремого суб'єкта владних повноважень, так й публічної адміністрації загалом.

Зазначене буде становити сутність справи або буде частиною розгляду та розв'язання окремих правових спорів, результатом яких може бути відновлення порушеного режиму законності, забезпечення охорони суспільних відносин та відновлення порушених прав

суб'єктів правовідносин, що виникають у державі.

Судовий контроль, об'єктом якого постає діяльність публічної адміністрації, відрізняється від адміністративного контролю, тим, що здійснюється не на постійній основі, а лише за зверненнями або під час оскарження.

Вони відрізняються формами державної діяльності, в яких реалізується судова влада. Суди, здійснюючи судовий контроль над діяльністю публічної адміністрації, мають перевіряти оскаржувані адміністративні рішення, а на практиці – це зазвичай є лише додатковою перевіркою, через що неможна вести мову про тотальний контроль, а лише про зміну адміністративного рішення судом.

Отже, судовий контроль, об'єктом якого є діяльність публічної адміністрації, – це особливий вид діяльності судів різних юрисдикцій, який полягає у прямій (безпосередній) та непрякій (опосередкованій) перевірці законності та правомірності прийнятих рішень, дій або бездіяльності публічної адміністрації або окремого суб'єкта владних повноважень, що становить сутність справи чи супроводжує розгляд та розв'язання окремих правових спорів. Наслідком здійснення такого контролю може бути відновлення порушеного режиму законності, порушених прав, забезпечення охорони суспільних відносин через спеціальні органи виконання судових рішень або у добровільному порядку.

ВИСНОВКИ

Створення розвинених форм судового контролю є необхідністю, що впливає з об'єктивних потреб цивілізованого й демократичного суспільства. Цей вид контролю сприяє підвищенню рівня правової захищеності громадян й слугує критерієм оцінювання правомірності дій державних органів. Судам необхідно ефективно й у розумні терміни вирішувати всі правові конфлікти й спори на основі принципів законності, справедливості й демократизму. А прийняті рішення мають бути беззаперечно виконані протягом визначеного терміну. Помилковим є доповнення законодавчо встановленої функції судової влади – здійснення правосуддя функцією судового контролю, оскільки функція судового контролю є складником функції правосуддя, її кінцевим етапом.

Судовий контроль, об'єктом якого є діяльність публічної адміністрації – це особливий вид діяльності судів різних юрисдикцій, який полягає у прямій (безпосередній) та непрякій (опосередкованій) перевірці законності та правомірності прийнятих рішень, дій або бездіяльності публічної адміністрації або окремого суб'єкта владних повноважень, що становить сутність справи чи супроводжує розгляд та розв'язання окремих правових спорів. Наслідком здійснення такого контролю може бути відновлення порушеного режиму законності, порушених прав, забезпечення охорони суспільних відносин через спеціальні органи виконання судових рішень або у добровільному порядку.

Список використаних джерел

1. Арато Є. Відродження, занепад і реконструкція громадянського суспільства. *Політична думка*. 1996. № 1. С. 68–79.
2. Авер'янов В.Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики. Київ, 2003. 384 с.

3. Сушко Л. Сутність судового контролю в Україні. *Право України*. 2007. № 5. С. 128–130.
4. Адміністративне право України / Ю.П. Битяк та ін. Харків, 2004. 401 с.
5. Кайдашев Р.П. Сутність судового контролю в адміністративному процесі України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 126-131.
6. Буханевич О.М., Івановська А.М. Конституційний контроль як вид державного контролю: змістовно-функціональна характеристика. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 9-18.
7. Васильєва О.І. Діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері надання адміністративних послуг як об'єкт контролю. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2014. Вип. 1. С. 19–28.
8. Гриценко О.І. Контроль та оцінювання управлінської діяльності: опорний конспект лекцій. Київ, 2009. 108 с.
9. Гудз Б.Д. Судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів виконавчої влади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2013. 218 с.
10. Сушко Л.П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 181 с.

References

1. Arato Ye. Revival, decline and reconstruction of civil society. *Political opinion*. 1996. №. 1. pp. 68-79 (in Ukrainian).
2. Averianov V.B. Public administration: problems of administrative and legal theory and practice. Kyiv, 2003. 384 p. (in Ukrainian).
3. Sushko L. The essence of judicial control in Ukraine. *Law of Ukraine*. 1997. №. 5. pp. 128-130. (in Ukrainian).
4. Administrative law of Ukraine / Yu.P. Bytiak et al. Kharkiv, 2004. 401 p. (in Ukrainian).
5. Kaidashev R.P. The essence of judicial control in the administrative process of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2015. №. 3. pp. 126-131. (in Ukrainian).
6. Bukhanevych O.M., Ivanovska A.M. Constitutional control as a type of state control: substantive and functional characteristics. *Public law*. 2019. №. 4 (36). pp. 9-18 (in Ukrainian).
7. Vasylijeva O.I. Activities of state authorities and local self-government bodies in the field of providing administrative services as an object of control. *Scientific Bulletin of the Academy of Municipal Management. Series: Management*. 2014. №. 1. pp. 19-28. (in Ukrainian).
8. Hrytsenko O.I. Control and evaluation of managerial activity: reference synopsis of lectures. Kyiv, 2009. 108 p. (in Ukrainian).
9. Hudz B.D. Judicial control over the legality of administrative activities of executive authorities: diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Kyiv, 2013. 218 p. (in Ukrainian).
10. Sushko L.P. Organizational and legal principles of judicial control in Ukraine: diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Kyiv, 2009. 181 p. (in Ukrainian).

Oleksandr MYKHAILOV

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8599-5905>

e-mail: mychailov_o@ukr.net

ACTIVITY OF PUBLIC ADMINISTRATION AS AN OBJECT OF JUDICIAL CONTROL

The purpose of the paper is to determine the place and features of judicial control over the activities of public administration among other types of state control. It has been established that control over the activities of public authorities includes the activities of legislative and executive bodies, their territorial bodies, state collegial bodies, local state administrations, local self-government bodies, the court and the prosecutor's office with regard to monitoring compliance with legal requirements (precepts, norms) and preventing their violations in the future. Judicial control in this context acts as a special type of control in the activities of public authorities, the peculiarity of which is that it is not carried out on a permanent basis or systematically, such as control by specialized control bodies, but only in the process of considering administrative cases. Depending on the type of judicial jurisdiction, such types of judicial control were distinguished as general judicial control, or control carried out by general courts during the consideration of criminal, civil and administrative cases; specialized judicial control, or control carried out by specialized (administrative and economic) courts; constitutional judicial control, or control carried out by the Constitutional Court of Ukraine as the only body of constitutional jurisdiction. It was determined that the grounds for conducting judicial control over the activities of the public administration should be of a purely legal nature, i.e. checking the legality, the state of compliance with the rights and freedoms of citizens, etc. It has been established that today the creation of advanced forms of judicial control is a necessity arising from the objective needs of a civilized and democratic society. This type of control contributes to increasing the level of legal protection of citizens and serves as a criterion for assessing the legality of actions of state bodies.

Keywords: control, judicial control, public administration, court, activity of public administration, state authorities, justice

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.9>
УДК 336.14:352(477)

Геннадій Борисович **НИКОЛЕНКО**

здобувач, Уманський національний університет садівництва
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9316-866X>
e-mail: 2210nik@gmail.com

Людмила Юрївна **МЕЛЬНИК**

д.е.н., професор, зав. кафедри, Уманський національний університет садівництва
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2498-5556>
e-mail: liudmyla.melnyk21@gmail.com

Тетяна Петрівна **ФУРСА**

к.е.н., доцент, Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту Західноукраїнського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4562-2252>
e-mail: t.fursa@wuni.edu.ua

Ірина Анатоліївна **КАНЦІР**

к.е.н., доцент, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1259-0381>
e-mail: kanthir_02@ukr.net

ІНСТРУМЕНТИ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І ГРОМАДИ: ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано теоретичні та методологічні аспекти фінансового та правового забезпечення державою територіальних громад у сучасних умовах. Взаємодія влади та громади є необхідною умовою функціонування, розвитку та модернізації державного апарату. Розглянуто форми, засади, економіко-правове регулювання організації місцевої влади. Окреслено сукупність проблем та перспектив, що впливають на розвиток громад як важливих територіальних одиниць. Подано модель стратегії подальшого розвитку відповідно до міжнародного досвіду.

Ключові слова: засади правового регулювання, формування фінансів, державний апарат, стратегія розвитку, територіальна громада

ВСТУП

В умовах сьогодення відбуваються зміни у політичній системі України, рух до демократії та власне побудова правової держави. Важливим є значення розвитку кожного регіону країни та відповідно територіальних громад, які наділені конституційними гарантіями виконання повноважень. Важливим обов'язком громади є забезпечення повною мірою надання громадянам публічних послуг, що в результаті покращить якість життя та рівень добробуту на території адміністративно-територіального утворення. Для цього необхідна достатня кількість фінансових ресурсів, застосування всіх можливостей для їх мобілізації та забезпечення ефективності їх використання.

Зараз триває повномасштабна війна та процеси перетворення на рівні правових засад; політичні, економічні, соціальні процеси не зупиняються. Актуальність утворення та розвитку об'єднаних територіальних громад є логічною та обґрунтованою. Тому питання фінансового забезпечення та законодавчого регулювання взаємодії влади і громади стають дедалі більш важливими та потребують дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика інструментів взаємодії влади та громади в Україні у контексті правових та економічних аспектів досліджувалась багатьма вченими. Важливо відмітити результати дослідження групи авторів: О. Шевченко, Ю. Гриньова, О. Гнатик, – де розкрито теоретико-методологічні засади трансформації та вдосконалення механізму модернізації сис-

теми публічного управління в умовах реформування, проаналізовано сучасні перспективи та особливості розвитку публічного управління та місцевого самоврядування, науково обґрунтовано рекомендації стосовно вдосконалення взаємодії влади та громади в Україні зі спрямуванням на досягнення цілей і реалізацію завдань на відповідних рівнях [10].

У дослідженні І. Лопушинського, І. Філіппова, Р. Плющ розкрито теоретико-прикладні аспекти розвитку територіальних громад України, обґрунтовано нові можливості для розвитку міського самоврядування у взаємодії з державним апаратом, що наближує їх до стандартів Європейського Союзу [7].

С. Липова у своїй дисертаційній роботі висвітлює проблеми децентралізації державної влади в Україні, зокрема шляхи та напрями перспективного розвитку територіальних громад [6].

В.Є. Данкевич, О.В. Захаріна, А.В. Шевчук та О.Г. Ловинюк дослідили прикладні та теоретичні засади стратегічного планування розвитку громади, навели перспективні орієнтири вдосконалення системи [3].

О. Вовк презентує теоретико-правовий аналіз поняття правового регулювання та його основних напрямів у функціонуванні місцевого самоврядування, теоретичні аспекти поняття «територіальна громада» та її характерні особливості як політичного, соціального, економічного феномену [2].

Л. Беновська досліджує територіальні громади в економічній площині як суб'єкти регулювання соціально-економічного розвитку своїх територій [1].

Подальшого розгляду вимагають питання узго-

дження економічних і правових аспектів відносин громади та влади в сучасних умовах та пошук шляхів адаптації до динамічних умов розвитку економіки.

МЕТА роботи – теоретико-методологічне обґрунтування та розвиток аспектів правового та фінансового забезпечення державою територіальних громад, аналіз актуальних проблем розвитку громад.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційною та методологічною основою роботи є нормативні акти України, наукові статті, дисертації, монографії, матеріали періодичних видань. У дослідженні застосовано такі методи:

- логічний з метою дослідження сучасного стану розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації;
- системний підхід для визначення ключових напрямів модернізації процесу стратегічного планування громад в Україні;
- абстрактно-логічний для формування висновків та теоретичного узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ключовим процесом трансформації суспільних відносин вважається реформа децентралізації влади. В Україні вона являє собою основоположний принцип політики розвитку регіонів держави та реалізує можливість успішного впровадження інституційних перетворень. Ця реформа безпосередньо впливає на мешканців територіальних громад. Сьогодні в умовах децентралізації та автономії місцевого самоврядування питання довіри до населення територій та ОТГ є значущими, адже саме це має і зворотний вплив, формуючи відповідно довіру до влади [6].

Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування» територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр [4].

За цим же Законом, існують певні умови для об'єднання громад:

- 1) у складі об'єднаної територіальної громади не може бути іншої територіальної громади, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування;
- 2) територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної

громади визначаються за зовнішніми межами юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися;

3) об'єднана територіальна громада має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області;

4) в ухваленні рішень з добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади;

5) якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання [4].

Фінансування громад державою здійснюється на підставі ст. 10 Закону України «Про місцеве самоврядування»:

1. Держава фінансує територіальну громаду, що об'єднує села, селища, міста, через надання коштів у вигляді субвенцій на соціально-економічний розвиток.

2. Обсяг фінансування відповідає площі об'єднаної територіальної громади та кількості населення.

3. Загальний обсяг субвенцій відповідної інфраструктури визначається законом про Державний бюджет України.

4. Кабінет Міністрів України – орган, який надає субвенцію з державного бюджету територіальним громадам [4].

Взаємодія влади та громади функціонують завдяки механізму публічного управління та місцевого самоврядування, які є одними з багатьох стратегічних напрямів державної політики. Підвищення якості функцій адміністрування і практичної реалізації влади є важливим вектором державного апарату.

Фінансові технології забезпечують необхідні інструменти стосовно взаємодії публічного сектору з територіальними громадами та дають можливість підвищити вагомість цієї взаємодії в ефективній, прозорій, відкритій співпраці.

О. Шевченко, Ю. Гриньова, О. Гнатик вказують на те, що сучасні комунікаційні технології та їх напрями допомагають забезпечити формування відкритого взаємозв'язку між місцевим самоврядуванням у вигляді територіальних громад, публічною владою і представниками громадськості на засадах цифрових трансформацій [10]. А держава визначає основні напрями взаємодії влади і громади, які сприяють загальному розвитку (табл. 1).

Таблиця 1 – Напрями державного регулювання розвитку територіальних громад (складено на основі досліджень Л. Беневської [1])

Нівелювання диспропорцій соціально-економічного розвитку	Державне регулювання розвитку територіальних громад		Стимулювання соціально-економічного розвитку
	Механізми непрямої дії	Механізми прямої дії	
	Механізми поточної підтримки:	Механізми інвестиційної підтримки:	
	– фінансове вирівнювання	– фонди регіонального розвитку; – залучення приватних вітчизняних та іноземних інвестицій; – інвестиції з державного та місцевих бюджетів.	

Варто зазначити важливість правового регулювання, яке законодавчо закріплює принципи державної влади, а також децентралізації з певними особливостями територіальної організації. Ці принципи чітко окреслюють розподіл повноважень між органами державної влади окремих територіальними громадами.

До того ж процес перерозподілу функцій та повноважень є фундаментальним кроком у трансформації суспільних відносин і головним принципом державної політики розвитку громади, а також передумовою для впровадження інституційних перетворень. Такі шляхи взаємодії влади та громади мають неабияке значення для мешканців територіальних громад.

Реформа добровільного об'єднання територіальних громад, яка закріплена на законодавчому рівні і здійснюється на законних підставах, свідчить, що фактором самої реформи є реформування принципів здійснення влади, а це, зі свого боку, трансформує підходи до політики влади та її векторів в Україні.

Завдання для новостворених територіальних громад містять ознаки децентралізації, а саме:

- побудова ефективної адміністративно-територіальної структури на певній території;
- діяльність структури повинна відповідати рівню діяльності влади;
- територіальна одиниця підпорядковується уряду на законодавчому та фінансовому рівнях;
- територіальна структура (громада) діє згідно з принципами, порядком та внесеними змінами адміністративно-територіального устрою України;
- створюється Єдиний державний реєстр для фіксації адміністративно-територіальних одиниць.

У сучасних умовах для підтримки територіальних громад прийнято Закон України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» від 10.06.2021 р., що регулює питання організації та взаємодії державної влади і місцевого самоврядування. Цей законодавчий акт сприяє стимулюванню територіального розвитку і визначає типи території. Значної уваги з боку держави в подальшому потребують питання диференції, зокрема дії, спрямовані на територіальні громади з боку органів влади та на місцях органами місцевого самоврядування [5].

Основним напрямом цієї роботи є визначення факторів економічного зростання і відповідно до цього розроблення та прийняття програм регіонального розвитку. Розробка програм здійснюється на основі інтегрованих проєктів, спрямованих на застосування всіх показників потенціалу в усіх сферах – науковій, транспортній, економічній, інноваційній. Закон передбачає розвиток як окремих територій, так і країни загалом. Територіальна громада здійснює пошук фінансових ресурсів, зокрема шляхом застосування потенціалу території, який громада реалізовує й множить.

Є. Сидоренко пропонує пояснення терміну «стратегічне планування» – це створення спільного бачення майбутнього й системного шляху до управління змінами, що стає можливим лише в разі досягнення консенсусу в усій громаді. Це є важливою

передумовою розроблення плану подальших кроків для успішної реалізації будь-якого проєкту. Від планування напряму залежить подальший розвиток, налагодження зовнішньої співпраці і добробут громади [9].

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 рр. є одним із важливих документів розвитку ОТГ. Основна мета полягає в розвитку та єдності, орієнтованості на людину, тобто забезпеченні гідного життя у спільній діяльності в конкурентоспроможній, децентралізованій та демократичній Україні. Для досягнення стратегічної мети до 2027 р. поставлено три основні цілі:

- сформувати згуртовану державу у соціальному, економічному, просторовому, безпековому та гуманітарному вимірах;
- підвищити рівень конкурентоспроможності кожного регіону;
- побудувати ефективне багаторівневе врядування [8].

На основі досвіду більшості країн, які мали справу з територіальним реформуванням місцевого самоврядування, можна стверджувати про наявність низки соціальних, політичних, економічних та соціальних ризиків реформи. Тому важливо для успішного реформування забезпечити підготовленість процесу (докладне вивчення ситуації, урахування позицій та думок експертів, віднайдення балансу всіх інтересів) та грамотно його реалізувати, щоб не перетворювати зміни в довгоплин.

ВИСНОВКИ

Інструменти взаємодії влади та громади базуються на концептуальних правових та фінансових засадах. Територіальні громади в Україні підпорядковуються владі, а їхнє утворення закріплене на законодавчому рівні. Правові норми встановлюють принципи, засади, завдання розвитку і діяльності, самостійне регулювання часткою публічних справ. Є досить велика кількість нормативно-правових актів із забезпечення ефективності роботи громад, проте необхідне удосконалення процесу інтенсифікації з метою покращення раціонального прикладного використання і діяльності муніципальних органів. Окрім цього, є проблема невизначеності статусу громади.

Прогресивними формами розвитку взаємодії влади та громади є реалізація стабільного, результативного та фінансово спроможного забезпечення в сучасних умовах військової агресії. Фінансування здійснюється за умовами, прописаними в Законі України «Про місцеве самоврядування», проте перед владою постає низка проблем і викликів, що передбачає розроблення дієвого механізму публічного управління на рівні територіальних громад.

Отже, інструмент модернізації є одним з наважливіших у механізмі взаємодії влади та громади. Влада та місцеве самоврядування спрямовують діяльність на розвиток цифрових трендів. Важливим вектором є й поєднання соціально-економічних факторів стабілізації діяльності територіальних громад в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Бенівська Л.Я. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2018. № 1. С. 30–37. URL: https://re.gov.ua/re201801/re201801_030_BenovskaLYa.pdf
2. Вовк О.Й. Проблеми правового регулювання місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. 2018. № 4. С. 19–26. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_1/6.pdf
3. Данкевич В.Є., Захаріна О. В., Шевчук А.В., Ловинюк О.Г. Стратегічне планування розвитку громад в контексті реформи децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 11. С. 3–13. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2022.11.4>
4. Закон України «Про місцеве самоврядування» від 30.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
5. Закон України «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» від 10.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72199
6. Липова С. В. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Т. 1. №14. С. 167–171. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12092>
7. Лопушинський І., Філіппова І., Плющ Р. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4(83). С. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.22>
8. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>
9. Сидоренко Є.В. Стратегічне планування як дорожня карта для процвітання. *Організаційно-економічні та соціальні складові розвитку підприємництва*: 36. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конференції. 2022. С. 277–279. URL: <http://surl.li/iumvs>
10. Шевченко О., Гриньова Ю., Гнатик О. Модернізація публічного управління в умовах реформування: кадрові забезпечення та фінансові аспекти. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 31. С. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2022.31.10>

References

1. Benovska, L.Ya. Territorial community as a subject of territorial development regulation: theoretical aspects. *Regional economy*. 2018. № 1. pp. 30–37. URL: https://re.gov.ua/re201801/re201801_030_BenovskaLYa.pdf (in Ukrainian).
2. Vovk O.Y. Problems of legal regulation of local self-government: theoretical and legal aspects. *Development of the state and law: issues of theory and constitutional practice*. 2018. № 4. pp. 19–26. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_1/6.pdf (in Ukrainian).
3. Dankevich V.E., Zakharina O.V., Shevchuk A.V., Lovyniuk O.H. Strategic planning of community development in the context of decentralization reform. Public administration: improvement and development. 2022. № 11. pp. 3–13. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2022.11.4> (in Ukrainian).
4. Law of Ukraine "On Local Self-Government" dated December 30, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (in Ukrainian).
5. Law of Ukraine "On Peculiarities of Stimulating Regional Development" dated June 10, 2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72199 (in Ukrainian).
6. Lypova S.V. Prospects for the development of united territorial communities in Ukraine. *Bulletin of the DonNU student scientific society named after Vasyl Stus*. 2022. Vol. 1. №14. pp. 167–171. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/12092> (in Ukrainian).
7. Lopushanskyi I., Filippova I., Plusch R. Mechanisms of ensuring sustainable development of territorial communities in conditions of decentralization of power in Ukraine. *Bulletin of the Kherson National Technical University*. 2022. № 4(83). С. 154–159. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.22> (in Ukrainian).
8. On the approval of the State Regional Development Strategy for 2021–2027 dated August 5, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> (in Ukrainian).
9. Sydorenko Y.V. Strategic planning as a road map for prosperity. Organizational, economic and social components of entrepreneurship development: Collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. 2022. pp. 277–279. URL: <http://surl.li/iumvs> (in Ukrainian).
10. Shevchenko, O., Hrynova, Yu., Hnatyk, O. Modernization of public administration in the conditions of reform: human resources and financial aspects. *Public management and administration in Ukraine*. 2022. Вип. 31. С. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2022.31.10> (in Ukrainian).

Hennadii NIKOLENKO

postgraduate student, Uman National University of Horticulture

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9316-866X>

e-mail: 2210nik@gmail.com

Liudmyla MELNYK

Doctor of Economics, Professor, Head of department, Uman National University of Horticulture

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2498-5556>

e-mail: liudmyla.melnyk21@gmail.com

Tetiana FURSA

PhD in Economics, Associate Professor, Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Institute of Management of West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4562-2252>

e-mail: t.fursa@wunu.edu.ua

Iryna KANTSIR

PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1259-0381>

e-mail: kanthir_02@ukr.net

ANALYSIS OF TOOLS FOR THE INTERACTION OF THE GOVERNMENT AND SOCIETY: FINANCIAL SECURITY, LEGISLATIVE REGULATION

Introduction. The paper is devoted to interaction between the authorities and the community at the legal and financial levels. The institutional mechanism for ensuring the implementation of personnel support for the effective functioning of local self-government bodies in Ukraine at the current stage of development are revealed.

The purpose of the paper is the analysis to solve the current problems of state management, administration, development of territorial communities requires the modernization of the system of public management and administration.

Results. Forms, principles, economic and legal regulation of the organization and functioning of the community are provided. At the present stage, united communities are faced with a number of problems and challenges, such as the globalization of the economy, increased mobility of labor resources and the related increase in unemployment, increased international competition for investments and development resources. A set of problems and prospects contributing to the development of communities as important territorial units is justified. A model of the strategy for further development according to international practices is presented. The peculiarities of the concept of "territorial community" as a political, social, and economic phenomenon of local self-government were investigated.

Conclusion. The redistribution of power and resources between the state and local self-government bodies involves the use of system tools in regulating the socio-economic space and achieving macroeconomic stability of the territory swarm and the state as a whole. Research methodology includes methods of scientific knowledge such as descriptive, systematic and analysis. The practical value of the work lies in the conclusions of the study and further research. Specialists in the legal and economic sectors can use this material.

Keywords: principles of legal regulation, formation of finances, state apparatus, development strategy, territorial community

Світлана Юрївна ОБРУСНА

д.ю.н., доцент, професор кафедри, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9354-9235>

e-mail: Svitlanaobrusna@gmail.com

Ольга Миколаївна ДУЛГЕРОВА

к.і.н., доцент, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1549-2912>

e-mail: Dulherova_Olha@chipb.org.in

Ірина Вікторівна ІВАНОВА

к.пед.н., доцент, Черкаський державний бізнес-коледж

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4769-3620>

e-mail: irivik@gmail.com

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті на основі аналізу вітчизняного законодавства, окремих міжнародних нормативно-правових актів, думок правників визначено сутність інституційної спроможності судової системи України як здатності ефективно та прозоро виконувати свої функції через забезпечення належного рівня нормативного регулювання, а також структурних, організаційних, кадрових та технічних систем, процесів та ресурсів. Зазначено, що її елементи є сукупністю характеристик, що забезпечують ефективну діяльність та дозволяють досягати мети функціонування.

Ключові слова: інституція, інституційна спроможність, судова система, інституційна спроможність судової системи

ВСТУП

З часу проголошення незалежності Україна стала на шлях розбудови демократичної, соціальної, правової держави з розвиненим громадянським суспільством, в якій належне місце займає судова влада. Досвід сталих демократій свідчить, що рівень демократизації в них визначається, зокрема, й за місцем суду в системі органів державної влади, його спроможністю об'єктивно і неупереджено виносити судові рішення виключно в межах норм права. Обов'язковою ж умовою формування і розвитку правової держави є розвинена, інституційно спроможна судова система.

Реалії сучасного державотворення, євроінтеграційний курс України, незавершена судова реформа, підтверджують необхідність подальшого дослідження проблематики інституційної спроможності судової системи України, зокрема, визначення її сутності, особливостей, шляхів побудови тощо.

Визначення сутності інституційної спроможності судової системи України до нині не отримало належного теоретико-правового опрацювання в юридичній науці. У вітчизняних наукових джерелах вказані питання розглядаються дещо фрагментарно, що не сприяє формуванню єдиних наукових підходів та практичному вирішенню вказаної проблематики.

Для визначення суті інституційної спроможності вагоме значення мають напрацювання засад інституційної теорії, подані у працях В. Андрусів, О. Ковалової, О. Півторак, Б. Радченка, О. Рибій, О. Скрипнюка, О. Стойко, Ю. Ткачук, Л. Усаченко, А. Француза та ін. Як свідчить аналіз наукових досліджень вітчизняних вчених, проблеми інституційної спроможності розглядаються у межах певних державних і недержавних інституцій, самої держави, громадських об'єднань тощо. Тому, враховуючи широкий спектр питань, які охоплює поняття інституційна спроможність, його

зміст найбільш повно можна розкрити лише у певному практичному контексті, у даному випадку у контексті функціонування судової системи України. Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативно-правові акти, що регулюють функціонування судової влади та судової системи України

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Обґрунтованість теоретичних положень і рекомендацій з подальшого наукового дослідження теми, а також достовірність результатів забезпечено застосуванням сукупності філософських, загально- й спеціально-наукових методів. Як основний загальнонауковий метод застосовано діалектичний метод наукового пізнання. У дослідженні нормативно-правових актів, що регулюють функціонування судової системи України, застосовано формально-юридичний та системно-структурний методи. У ході формулювання відповідних дефініційних конструкцій використано логіко-семантичний метод.

МЕТА статті – на підставі аналізу чинного вітчизняного законодавства, окремих міжнародних нормативно-правових актів, думок правників визначити зміст і сутність інституційної спроможності судової системи України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Термін «інституційна спроможність» («institutional capacity») запозичено у вітчизняний науковий обіг із документів міжнародних організацій. Інституційна спроможність, за визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), є сукупністю організаційних, структурних та технічних систем, а також індивідуальних компетенцій, які створюють та впроваджують політику, що відповідає потребам громадськості [1].

Європейською Комісією визначено, що посилення інституційної спроможності націлене передусім на інституції (системи і структури), однак важливим є й посилення спроможності індивідів (штату інституцій). Водночас питання інституційної спроможності пов'язане з двома напрямками: зосередження на окремих індивідах, включаючи розвиток навичок і компетенцій на всіх рівнях органів публічної адміністрації, та зосередження на інституціях, що включає процеси (правила, процедури, засоби, інструменти, методи), організацію (структуру, функції) і ресурси (інформаційні, технічні, кадрові) [2].

Виходячи з цього, англійський термін «institutional capacity» стосується саме інституцій, а не інституту. Органи державної влади, що наділені сукупністю інституційно-утворюючих ознак, можна віднести до інституцій. Водночас інституція (орган) являє собою елемент і водночас організаційно відокремлену самостійну частину публічного механізму. В ході здійснення повноважень інституція (орган) діє за дорученням держави та від імені її громадян; відповідно до покладених завдань виконує функції, реалізуючи їх через владні повноваження; застосовує притаманні цьому виду органів організаційно-правові форми та методи діяльності. Отже, судову систему України варто розглядати як організовану інституцію. Відповідно може бути визначено й її інституційну спроможність.

У тлумачному словнику української мови «спроможність» визначено як: 1) властивість за значенням, 2) наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість; 3) матеріальна можливість; 4) здатність до здійснення чого-небудь [3].

Аналіз наукових публікацій свідчить, що науковці мають досить схожі підходи до розуміння поняття «спроможність» у загальному значенні. Так, спроможність визначається як сукупність організаційних і технічних можливостей, взаємовідносин та цінностей, що дають змогу країнам, організаціям, групам осіб та окремим громадянам на будь-якому суспільно-політичному рівні виконувати функції та досягати визначених цілей розвитку протягом певного часу [4, с. 21-31].

Загально прийнято вважати, що джерелом виникнення терміну «інституційна спроможність» стала економічна теорія, що набула розвитку у 1920-30 рр. [5]. З часом сформульовано зміст поняття «інституційна спроможність». У найбільш загальному формулюванні його визначено так: внесення, процес, результат, інституційна якість, властивість управління, організаційна характеристика, фактор, що розкриває можливості індивідуальності, якісне управління, організованість, ефективність [6, с. 379-382].

Простежується також більш конкретизований підхід до розуміння вказаного поняття. Інституційну спроможність у вузькому значенні розуміють як спроможність державної структури ефективно виконувати власні найголовніші державні функції (забезпечення безпеки та порядку, свобод та рівності, справедливості тощо) і контролювати їх виконання від центрального до регіонального рівня [7, с. 298-301].

Узагальнення поглядів науковців свідчить, що у сучасній науці спостерігається плюралізм підходів до визначення суті інституційної спроможності. Так, її виз-

начають як внесення, процес; як результат (П. Морган); як інституційну якість (Ф. Фукуяма); як властивість управління (Е. Гріндел); як організаційну характеристику (А. Толобем); як фактор, що розкриває можливості індивідуальності (А. Сен). Термін «інституційна спроможність» застосовують і як синонім якісного управління, організованості, ефективності [6, с. 376-388].

Аналіз наукового доробку вітчизняних вчених свідчить, що проблеми інституційної спроможності досліджуються у розрізі певних державних і недержавних інституцій, самої держави, громадських об'єднань тощо. Тому погоджуємося із науковцями, які вважають, що враховуючи широкий спектр питань, які охоплює поняття інституційна спроможність, його зміст найбільш широко, повно та конкретно можна розкрити лише у певному практичному контексті [8]. Зокрема, у нашому дослідженні це стосується питання інституційної спроможності судової системи.

Інституційна спроможність судової системи є складником, елементом більш глобального поняття «інституційна спроможність держави». Окремі науковці зазначають, що у загальному сенсі синонімом інституційної (або державної) спроможності є термін «stateness», який означає державну спроможність [4, с. 28-29].

Досліджуючи проблеми інституційної спроможності судової системи, науковці переважно акцентують увагу не на визначенні змісту поняття «інституційна спроможність судової системи», а на меті, змісті, завданнях, засобах формування інституційної спроможності, окремих інституціях судової системи тощо. Так, В. Воробей, визначаючи мету та завдання формування інституційної спроможності органів судової влади, наголошує, що це насамперед утвердження її незалежності, безсторонності та самостійності, що має здійснюватися на правовому, економічному та соціальному рівнях [9].

О. Скрипнюк, О. Томкіна визначають такі показники інституційної спроможності Конституційного Суду, як ефективність, стабільність, адаптованість до змін. Дослідники також формулюють шляхи зміцнення інституційної спроможності Конституційного Суду: правове забезпечення посилення його незалежності від політичного впливу, вдосконалення механізмів відбору кандидатур на посади суддів, модернізація процедур конституційного провадження, розвиток механізму взаємодії Суду із громадськістю тощо [10].

Заслужовує уваги публікація О. Осмоловської та О. Олійника, які аналізують проблеми інституційної спроможності судової влади та її органів в умовах війни. Автори визначають важливі, на їхню думку, маркери інституційної спроможності, суть проблем та шляхи їх вирішення. Такими маркерами є питання: судової інфраструктури, організаційні, забезпечення доступу до правосуддя, функціонування судових інституцій.

Стосовно функціонування судових інституцій і, зокрема, судів, – це вдосконалення інституту тимчасового відрадженого суддів з окупованих територій, також не менш актуальною стане проблема відновлення роботи судів на звільнених територіях. Важливе значення має забезпечення належного рівня безпеки суддів та працівників органів і установ системи правосуддя, можливість організації дистанційної роботи судів і установ

системи правосуддя та здатність судів бути мобільними і спроможними забезпечувати правосуддя в особливих умовах.

Автори також наголошують на вдосконаленні і вирішенні проблем судової інфраструктури, що стосується насамперед матеріально-технічного стану судів. В організаційному плані – це вирішення проблем навантаження на суди і суддів, ліквідація дисбалансу кадрових та організаційних ресурсів. У розрізі проблематики доступу до правосуддя – необхідність збереження судових справ та архівів, забезпечення інфраструктури та можливості доступу до суду, всебічного впровадження дистанційної форми роботи судів тощо [11].

У ході розгляду проблематики інституційної спроможності та формулювання змісту поняття «інституційна спроможність судової системи» вагоме значення має аналіз рівня інституційної спроможності керівних органів судової системи, зокрема Вищої ради правосуддя, Державної судової адміністрації, наданий аналітиками в ході реалізації програми «Нове правосуддя». Хоча у вказаних дослідженнях автори не формують самого поняття «інституційна спроможність», але наголошують на певних її структурних елементах: законодавче, організаційне, кадрове забезпечення; взаємодія із судами та суддями тощо [12].

Проаналізувавши науковий доробок вчених, можемо сформулювати визначення поняття інституційна спроможність судової системи України – це її здатність ефективно та прозоро виконувати свої функції через забезпечення належного рівня нормативного ре-

гулювання, а також структурних, організаційних, кадрових та технічних систем, процесів та ресурсів.

Елементами інституційної спроможності судової системи України є: структурна її побудова; законодавче та нормативне забезпечення; фінансові ресурси; кадрове забезпечення; організаційна автономія судів та незалежність суддів; співробітництво між судовими органами та зовнішні відносини; управлінські системи та практики, керівництво та судове адміністрування; навчання та підтримання кваліфікації як суддів, так і працівників апарату судів; судове самоврядування; імплементація новітніх технік та технологій тощо.

ВИСНОВКИ

Інституція, що має достатньо високий рівень інституційної спроможності, буде забезпечувати відповідний рівень ефективності та результативності власної діяльності. Інституційна спроможність судової системи України охоплює собою певну кількість елементів та характеристик, які забезпечують її ефективну діяльність та дають змогу досягати мету існування цієї інституції. Тому у сучасних умовах має йтися про комплексний характер регулювання функціонування судової системи України, що виявляється у цілісному та спеціалізованому впорядкуванні різних аспектів діяльності судів, суддівського самоврядування, створюючи необхідні правові передумови відправлення правосуддя в Україні, утверджуючи тим самим інституційну спроможність української судової системи.

Список використаних джерел

1. OECD Public Management Reviews, Towards an Integrated Public Service, Ireland. 2008. URL: <https://www.oecd.org/ireland/oecdpublicmanagementreviewsirelandtowardsanintegratedpublicservice.htm>
2. European Commission. Guidance Document on Indicators of Public Administration Capacity Building, June 2014. p. 3.
3. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/institutycja>
4. Карлін М.І. Необхідність врахування фінансової спроможності регіонів в контексті проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка*. 2010. Вип. № 15. С. 21-31.
5. Shinji Teraji. Cognitive basis of institutions. 2018. URL: <https://www.worldcat.org/title/cognitive-basis-of-institutions-a-synthesis-of-behavioral-and-institutional-economics/oclc/1023627978>
6. Петренко К. Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. №4 (78). С. 376 – 388.
7. Колісниченко Н. Інституційна та інституціональна спроможність місцевого самоврядування: сутність понять та особливості визначення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. №. 16. С. 296-309.
8. Наумов О.Б., Брехов С.С., Наумова Л.М. Концептуальні засади підвищення інституційної спроможності фіскальних органів у сфері міжнародних торгівельно-економічних відносин. URL: <https://journals.kntu.net.ua/index.php/visnyk/article/view/568>
9. Воробей В.М. Стан та перспективи розвитку судової влади в Україні. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/>
10. Скрипнюк О.В., Томкіна О.О. Зміцнення інституційної спроможності Конституційного суду України в умовах сучасного суспільства як науково-практична проблема. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/zmitsnennya-institutsiynoyi-spromozhnosti-konstitutsiynogo-sudu-ukrayini-v-umovakh-suchasnogo-suspilstva-yak-naukovo-praktichna-problema>
11. Олійник О., Осмоловська О. Поки наша армія боронить Україну та звільняє території - ми маємо працювати на перемогу на своїх місцях. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/poki-nasha-armiya-boronit-ukrayinu-ta-zvilnyaie-teritoriyi--mi-maemo-pracyuvati-na-peremogu-na-svoyih.html>
12. Мірошніченко А., Куценко В. Аналіз управлінських повноважень керівних органів судової системи України та пропозиції щодо їх удосконалення. URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2021/04/New_Justice_MyroshnychenkoKutsenko_Gap_Analysis_Report_ukr.pdf

References

1. OECD Public Management Reviews, Towards an Integrated Public Service, Ireland. 2008. URL: <https://www.oecd.org/ireland/oecdpublicmanagementreviewsirelandtowardsanintegratedpublicservice.htm>
2. European Commission. Guidance Document on Indicators of Public Administration Capacity Building, June 2014. p. 3.
3. Academic explanatory dictionary (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/institutycja> (in Ukrainian).
4. Karlin M.I. The necessity to consider financial capacity of regions in the context of administrative and territorial reform in Ukraine. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Economy*. 2010. Issue No. 15. pp. 21-31. (in Ukrainian).
5. Shinji Teraji. Cognitive basis of institutions. 2018. URL: <https://www.worldcat.org/title/cognitive-basis-of-institutions-a-synthesis-of-behavioral-and-institutional-economics/oclc/1023627978>

synthesis-of-behavioral-and-institutional-economics/oclc/1023627978

6. Petrenko K. Peculiarities of the institutional capacity of public associations in Ukraine. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kuras, NAS of Ukraine*. 2015. No. 4 (78). pp. 376 – 388. (in Ukrainian).

7. Kolisnichenko N. Institutione and institutional capacity of local self-government: essence of concepts and features of definition. *Theoretical and applied issues of state formation*. 2015. No. 16. pp. 296-309. (in Ukrainian).

8. Naumov O.B., Brekhov S.S., Naumova L.M. Conceptual principles of increasing the institutional capacity of fiscal bodies in the field of international trade and economic relations. URL: <file:///D:/Зарпозки/kontseptualni-zasadi-pidvischennya-institutsiynoyi-spromozhnosti-fiskalnih-organiv-u-sferi-mizhnarodnih-torgovelnno-ekonomichnih-operatsiy.pdf> (in Ukrainian).

9. Vorobey V.M. The state and prospects for the development of judicial power in Ukraine. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/> (in Ukrainian).

10. Skrypiuk O.V., Tomkina O.O. Strengthening the institutional capacity of the Constitutional Court of Ukraine in the conditions of modern society as a scientific and practical issue. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/zmitsnennya-institutsiynoyi-spromozhnosti-konstitutsiynogo-sudu-ukrayini-v-umovakh-suchasnogo-suspilstva-yak-naukovo-praktichna-problema> (in Ukrainian).

11. Oliynyk O., Osmolovska O. While our army is defending Ukraine and liberating territories, we should work for victory in our places. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/poki-nasha-armiya-boronit-ukrayinu-ta-zvilnyae-teritoriyi-mi-maemo-pracyuvati-na-peremogu-na-svoyih.html> (in Ukrainian).

12. Miroshnichenko A., Kutsenko V. Analysis of the management powers of the governing bodies of the judicial system of Ukraine and suggestions for their improvement. URL: https://newjustice.org.ua/wpcontent/uploads/2021/04/New_Justice_MyrosnichenkoKutsenko_Gap_Analysis_Report_ukr.pdf (in Ukrainian).

Svitlana OBRUSNA

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of department, The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9354-9235>
e-mail: Svitlanaobrusna@gmail.com

Olha DULHEROVA

PhD in History, Associate Professor, Cherkasy Institute of Fire Safety named after Heroes of Chernobyl of the National University of Civil Defense of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1549-2912>
e-mail: Dulherova_Olha@chipb.org.in

Iryna IVANOVA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Cherkasy State Business College
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4769-3620>
e-mail: irivik@gmail.com

THE CONCEPT AND ESSENCE OF THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF UKRAINE'S JUDICIAL SYSTEM

Introduction. Current state-building and law-making processes as well as Ukraine's European integration course substantiate the need for further research into the issues of the institutional capacity of the judicial system of Ukraine, in particular, the determination of its essence, features, ways of formation, etc. The above issue has not been in the focus of theoretical and legal attention in legal science yet. In domestic scientific sources, the problems of the institutional capacity of the judicial system of Ukraine are considered somewhat fragmentarily, which does not contribute to the formation of unified scientific approaches and their practical solution.

The purpose of the paper is to determine the content and essence of the institutional capacity of the judicial system of Ukraine based on the analysis of current domestic legislation, international legal acts, and lawyers' opinions.

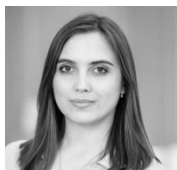
Results. It is noted that in modern science there is a pluralism of approaches to determining the essence of institutional capacity. The issues related to institutional capacity are studied in terms of the state, certain state and non-state institutions, public associations, etc. Therefore, taking into account the wide range of aspects covered by the concept of institutional capacity, its content can be most fully revealed only in a certain practical context, which also concerns the issue of the institutional capacity of the judicial system.

It is determined that the institutional capacity of the judicial system of Ukraine is its ability to perform its functions effectively and transparently by ensuring the appropriate level of regulatory compliance, as well as structural, organizational, personnel and technical systems, processes and resources.

The elements of the institutional capacity of the judicial system of Ukraine include its structural construction, legislative and regulatory support, financial resources, personnel support, organizational autonomy of courts and independence of judges, cooperation between judicial bodies and external relations, management systems and practices, leadership and judicial administration, training and maintaining the qualifications of both judges and court staff, judicial self-government, implementation of the latest techniques and technologies, etc.

Conclusion. An institution with a sufficiently high level of institutional capacity will ensure the appropriate level of efficiency and effectiveness of its own activities. The institutional capacity of the judicial system of Ukraine includes a certain set of elements and features that ensure its effective operation and allow achieving the purpose of the existence of this institution.

Keywords: institution, institutional capacity, judicial system, institutional capacity of the judicial system

Kseniia BLYZNIUK

postgraduate student, State University "Zhytomyr Polytechnic"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1786-9780>

e-mail: ksusha1795@gmail.com

THEORETICAL PRINCIPLES OF BUDGETING AS A METHOD OF ECONOMIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE'S ACTIVITY

The paper is devoted to the study of the theoretical foundations of budgeting as a method of economic management of the enterprise. It has been proven that in modern conditions, budgeting is aimed at increasing the efficiency of its activities in the current period and in the future. There are considered modern approaches to the interpretation of the budget and the budgeting process at the enterprise. The analysis of various literary sources regarding the definition of the concept of "budgeting" was carried out. Various approaches to revealing the economic essence of the concept of budgeting have been identified. It was found that disagreements related to the interpretation of the term budgeting system by scientists lead to differences in the identification of its functions.

The following approaches to the interpretation of the essence of the budgeting process are distinguished: budgeting as a tool for planning the enterprise's activities; budgeting as a tool for operational and tactical planning; budgeting as a management method; budgeting as a management technology.

Also, there are considered the economic essence of budgeting as a method of economic management of the enterprise's activities, aimed at forming a system of budgets for all areas of its activity. The task of budgeting is systematized, the elements of the budget system infrastructure at the enterprise are presented. A sequence of stages in the formation of the budget system aimed at optimizing the economic management of the enterprise is proposed. A sequence of stages in the formation of the budget system aimed at optimizing the economic management of the enterprise is proposed.

On the basis of the conducted research, a modern conceptual approach to the definition of the concept of "budgeting system" was formed.

Ключові слова: budget, budgeting, budgeting system, planning, management, enterprise, accounting

INTRODUCTION

In modern economic conditions, enterprises face the important task of optimizing the economic management of the enterprise's activities. Budgeting as a management method allows you to solve operational and strategic planning tasks, coordinate company plans, assess trends and form development forecasts. The development of the budget system allows you to monitor and analyze the indicators of the enterprise's activity in all directions, provides the appropriate quantitative information for the process of making management decisions, and contributes to increasing the efficiency of the enterprise's management system.

The problems of budgeting organization at the enterprise were studied by leading domestic and foreign scientists: M.V. Gunchenko, I.E. Davydovych, S.O. Dzhe-releyko, S.Ya. Yeletsikh, T.P. Karpov, R.S. Kvasnytska, O.E. Kuzmin, O.L. Lisovska, I.A. Markina, N.M. Mykhailychenko, N.V. Naumova, V.A. Pankov, V.P. Savchuk, O.M. Taran-Lala, S.V. Usherenko et al.

In the scientific works of these scientists, the economic essence and types of budgets were investigated, the role of budgeting in the organization of the enterprise was characterized, the principles of budgeting, methods and techniques of the budget process were given.

The development of theoretical research, the intensification of competition among Western industrial enterprises led to the formation of a system of budgets covering all aspects of economic activity. Currently, budgeting is widely used in global business practice.

The basic principles and methods of budgeting were developed back in 1920 at the American industrial giants – the DuPont and General Motors corporations. The goals

of budgeting at that time were the coordination of the activities of structural divisions and control over the internal distribution of capital. The ideas of budgeting in the countries of Western Europe, the USA, and Japan gained considerable popularity in the 60s of the XX century.

The following foreign scientists made a significant contribution to the development of the theoretical and applied principles of the budgeting system at the enterprise: J.G. Siegel, J. Foster, D. Khan, C. Hornege, and others. Scientists consider the budget-forming process at the enterprise in different ways. Their approaches to the interpretation of the essence of budgeting and the classification of budgets are also different, but they have in common the recognition of the need for budgeting and its importance in the processes of the operation and development of the enterprise.

The **PURPOSE** of the paper is to investigate approaches to determining the essence of budgeting, its functions and principles, as well as problems that should be taken into account when implementing and improving budgeting at domestic enterprises.

MATERIALS AND METHODS

The methodological and informational basis of the work are normative acts of Ukraine, scientific works, monographs, dissertations, materials of periodicals, Internet resources. The methodological and theoretical basis of the study of the essence of budgeting was the scientific provisions of economic theory, the works of domestic and foreign scientists of the chosen topic.

RESULTS

The conducted research showed that in modern conditions there is no single view on the essence of the

budget and the budgeting process. A budget can be considered as a plan of future operations expressed in quantitative (mostly monetary) measures, it is a financial, quantified expression of the marketing and production plans necessary to achieve the established goal [5].

Budgets are plans of activities of enterprises or divisions in quantitative terms [2], at the same time, budgets cover all areas of financial and economic activity of enterprises, namely supply, production and sale of products, management, investment activities, etc.

In the opinion of different authors, budgeting is an integral part of financial planning, the results of which are formalized by a system of budgets agreed by the areas of activity and divisions of the enterprise [1].

Budgeting is the process of planning the future activity of an enterprise, the results of which are formalized by the system of budgets, while budgeting is used mainly within operational planning.

In work [3] it was noted that budgeting is a continuous process of drawing up and adjusting enterprise budgets on the basis of interrelated forecast calculations, which determine receipts and expenditures, income and expenses, profits and losses, as well as control and evaluation of the implementation of budgets. This contributes to the effective management of financial resources and harmonizes the main components of the enterprise's activities – finance, supply, production, sales with the aim of achieving certain financial results [3].

Some authors consider budgeting as a process of developing optimal directions for the use of revenues and the formation of costs of the enterprise in the course of its financial and economic activities and calculated for a certain period, i.e. it is a process of planning the future operations of the enterprise and drawing up its results in the form of a system of budgets [4].

Many authors consider budgeting as a tool for implementing operational and tactical planning using sets of target indicators in quantitative terms [5].

I.E. Davydovych considers budgeting as a management method, which during its cycle performs the functions of planning the activities of the enterprise and its divisions, control and analysis, making adjustments, final approval, etc. [2]. A similar view is presented in the pap.

Thus, in modern conditions, the following approaches to the interpretation of the essence of the budgeting process can be singled out:

- budgeting as a tool for planning the company's activities;
- budgeting as a tool for operational and tactical planning;
- budgeting as a management method;
- budgeting as a management technology.

In our opinion, budgeting is a method of economic management of the company's activities aimed at forming a system of budgets that covers all areas of the company's activities and is aimed at increasing the efficiency of its activities in the current period and in the future.

"Management accounting" and "budgeting" intersect in the area of information accounting. After all, the actual data, which are collected and grouped according to the management accounting systems operating at the enterprise, serve as a basis for drawing up budgets. At the same time, actual data obtained by management account-

ing and budget indicators when comparing them are also in the field of controlling activities. In this plane, the task of controlling is to compare planned and actual indicators. The controlling function is important for budgeting, it consists in identifying signal deviations that will direct managers to implement corrective measures so that budgets are fulfilled and the specified goals are achieved. Management accounting, budgeting, controlling focus attention on related areas of management activity (planning, accounting, control) and are aimed at creating prerequisites for effective decision-making, reduce risks, providing opportunities to implement development strategies and achieve defined goals.

According to the third approach, budgeting is considered as a management technology.

Any management technology is understood as a set of methods for processing management information for the purpose of making, fixing and implementing management decisions.

Budgeting is characterized by the following main features of management technology:

- a significant amount of information is processed during budgeting;
- as a result of the analysis of the available information, decisions are made, which are presented in the form of planned budget indicators;
- implementation of budgets involves the implementation of previously adopted management decisions;
- budgeting involves fixing both planned and reported budget indicators.

Defining budgeting as a management technology, the authors emphasize differently: some focus on the responsibilities of managers at different levels of management, others on certain functions of budgeting, on the possibilities of budgeting.

Any management technology represents a certain system of sequentially implemented actions in the field of management (operations, stages of work), which, in our opinion, are all characteristic of the budgeting process as well.

At the first stage, it is necessary to determine the purpose, collect and process information, which may be different in terms of sources of origin and form of origin.

At the second stage, decisions are made, which requires highly qualified management personnel, the ability to choose the best/optimal decision option.

The third stage involves organizing the implementation of decisions. It will include the development of a plan for the implementation of the decision, determination of the terms of execution of operations, appointment of responsible persons, etc.

The fourth stage of work is related to the organization of accounting and control over the implementation of decisions. All these groups of operations can be detailed.

Budgeting as a management technology involves the implementation, in our opinion, of the following functions: analytical, organizational, motivational, control-corrective, planning-prognostic.

The analytical function of budgeting consists in the analysis and evaluation of indicators and events, alternative options for the development of the enterprise.

The organizational function acquires an important role when considering budgeting as a management technology. Its implementation involves streamlining the

organizational structure of the enterprise, ensuring comprehensiveness and systematicity in the use of resource flows. Also, this function consists in coordinating the activities of executors and units to achieve the set goals and budgets; search for compromises; fixing the responsibility of the executors (that is, the coordination and communication component without distinguishing the coordination and communication functions as such).

The motivational function is that the processes of budgeting, development and execution of budgets at the enterprise are carried out by the employees of the enterprise. Lack of interest of the staff in the implementation of budgets can nullify all the advantages of budgeting as a management technique, therefore the process of budgeting and ensuring the achievement of specified results should be combined with incentives.

The control and corrective function of budgeting, in our opinion, must be considered in relation to each other. Control involves checking the compliance of actual characteristics (indicators, processes, activities, object of control) with established indicators (requirements, restrictions). However, the detection of deviations of the actual indicators from the planned ones without an appropriate reaction will only be a statement of fact. And the implementation of the correction function involves making the necessary corrections if necessary.

The planning and forecasting function consists in the fact that budgeting provides, first of all, the planning and coordination of expenses and income for the enterprise, division, process. When understanding budgeting in a broader sense, this function is considered in the sense of clarifying and detailing strategic plans. The function of planning and forecasting is implemented primarily on the

basis of analytical. The prognostic component is in close interaction with the planning component, because multivariate forecasts are made using the results of the analyzes. The predictive component gives budgeting greater importance in the management process.

It is worth emphasizing that the budgeting system does not replace the management system, but is only an enterprise management technology, can be an effective auxiliary tool in the implementation of the development strategy.

CONCLUSIONS

Therefore, the result of the effective organization of the budgeting system at the enterprise is the prompt adoption of justified management decisions, the improvement of the effectiveness of the functioning of the enterprise as a whole.

In the process of researching the essence of the concept of "budgeting", the approaches to its interpretation were summarized: within the framework of the planning system at the enterprise; budgeting within management accounting or controlling; budgeting as a management technology (at the same time, it is noted that researchers focus on various aspects of budgeting).

It was determined that budgeting is a management technology – a system of consistently implemented actions with the aim of implementing the company's development strategy, achieving the company's goals through the implementation of budgeting functions, using effective / optimal methods, adhering to the principles of budgeting.

The functions and principles of budgeting are defined and substantiated, as well as problems that should be taken into account when implementing and improving budgeting at domestic enterprises.

References

1. Buhai V.Z., Buhai A.V., Renhevykh Y.Y. Aspects of budgeting in the management of economic activity at the enterprise. *Bulletin of the Zaporizhzhia National University*. Zaporizhzhia. 2010. No. 4 (8). pp. 10-16 (in Ukrainian).
2. Davydovych I.Y. Controlling. Kharkiv, 2008. 552 p. (in Ukrainian).
3. Kvasnytska R.S., Dzhereleiko S.O. Theoretical aspects and principles of effective budgeting at enterprises. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*. 2009. No. 3. Vol. 1. 105-110 p. (in Ukrainian).
4. Markina I.A., Taran-Lala O.M., Hunchenko M.V. Controlling for managers. Kharkiv, 2013. 304 p. (in Ukrainian).
5. Pankov V.A., Yeletskyh S.Ya., Mykhailychenko N.M. Controlling and budgeting of the financial and economic activity of the enterprise. Kharkiv, 2007. 112 p. (in Ukrainian).

Список використаних джерел

1. Бугай В.З., Бугай А.В., Ренгевич Ю.Ю.. Аспекти бюджетування в управлінні господарською діяльністю на підприємстві. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 4 (8). С.10-16.
2. Давидович І.С. Контролінг. Харків, 2008. 552 с.
3. Квасницька Р. С., Джерелейко С. О.. Теоретичні аспекти та принципи ефективного бюджетування на підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 3. Т. 1. С. 105-110.
4. Маркіна І.А., Таран-Лала О.М., Гунченко М.В. Контролінг для менеджерів. Харків, 2013. 304 с.
5. Панков В.А., Єлецьких С.Я., Михайличенко Н.М. Контролінг і бюджетування фінансово-господарської діяльності підприємства. Харків, 2007. 112 с.

Ксенія Олексіївна БЛИЗНЮК

аспірантка, Державний університет "Житомирська Політехніка"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1786-9780>

e-mail: ksusha1795@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК МЕТОДУ ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Статтю присвячено дослідженню теоретичних основ бюджетування як методу економічного управління діяльністю підприємства. Доведено, що в сучасних умовах бюджетування спрямовано на підвищення ефективності його діяльності в поточному періоді та у перспективі. Розглянуто сучасні підходи до трактування бюджету та процесу бюджетування на підприємстві. Проведено аналіз різних літературних джерел стосовно визначення поняття «бюджетування». Виявлено різні підходи до розкриття економічної сутності поняття бюджетування. Виявлено, що розбіжності, пов'язані з трактуванням науковцями терміну «система бюджетування», призводять до відмінностей у виокремленні її функцій.

Виокремлено такі підходи до трактування сутності процесу бюджетування: бюджетування як інструмент планування діяльності підприємства; бюджетування як інструмент реалізації оперативного і тактичного планування; бюджетування як метод управління; бюджетування як управлінська технологія.

Розглянуто економічну сутність бюджетування як методу економічного управління діяльністю підприємства, спрямованого на формування системи бюджетів за всіма напрямками його діяльності. Розглянуто систему бюджетування як сукупність бюджетів підприємства та методів їх розроблення та реалізації. Систематизовано завдання бюджетування, подано елементи інфраструктури бюджетної системи на підприємстві. Запропоновано послідовність етапів формування бюджетної системи, спрямованої на оптимізацію економічного управління підприємством.

Узагальнено підходи до трактування сутності бюджетування. Надано авторське визначення бюджетування. Визначено та обґрунтовано функції та принципи бюджетування, а також проблеми, які варто врахувати у впровадженні та вдосконаленні бюджетування на вітчизняних підприємствах.

На основі проведеного дослідження сформовано сучасний концептуальний підхід до визначення поняття «система бюджетування».

Keywords: бюджет, бюджетування, система бюджетування, планування, управління, підприємство, облік

Віктор Володимирович ДАСЮК

аспірант, Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3549-9819>e-mail: aibmese@gmail.com**ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ**

Статтю присвячено сутності антикорупційної експертизи у публічному адмініструванні. Розглянуто наукові підходи до розуміння поняття «антикорупційна експертиза». Запропоновано авторське визначення антикорупційної експертизи у публічному адмініструванні як публічно-владної діяльності уповноважених суб'єктів стосовно дослідження чинних нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів на наявність у них корупціогенних властивостей норм, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією. Наведено загальні та особливі ознаки антикорупційної експертизи в публічному адмініструванні.

Ключові слова: антикорупційна експертиза, публічне адміністрування, нормативно-правовий акт, корупція, адміністративно-правові відносини

ВСТУП

У сучасних умовах корупція є однією із найголовніших проблем в Україні. Одним із основних корупційних чинників є корупціогенні властивості норм нормативно-правових актів. Важливим превентивним заходом запобігання корупції є антикорупційна експертиза, що сприяє виявленню й усуненню корупціогенних чинників у нормативно-правових актах. У зв'язку з цим сьогодні вагоме значення має питання наукового осмислення сутності антикорупційної експертизи у публічному адмініструванні.

З'ясування антикорупційної експертизи як одного зі способів запобігання корупції було предметом досліджень таких учених, як О.Р. Дашковська, Л.М. Корнута, Т.О. Коломоєць, М.О. Лисенко, І.О. Луговий, Д.Г. Михайленко, В.Л. Ортинський, Р.О. Рева, Н.В. Сметаніна, С.О. Шатрава та ін., проте відсутність єдиного підходу до розуміння антикорупційної експертизи в публічному адмініструванні вказує на необхідність проведення дослідження з означеної проблематики.

МЕТА статті – визначити сутність та ознаки антикорупційної експертизи в публічному адмініструванні.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи, наукові позиції та законодавче розуміння поняття «антикорупційна експертиза».

РЕЗУЛЬТАТИ

Зміст поняття «антикорупційна експертиза в публічному адмініструванні» утворюють складники «антикорупційна експертиза» та дефініція «публічне адміністрування».

Поняття «антикорупційна експертиза» складається з таких елементів як «антикорупційний» та «експертиза». У термінологічній літературі дефініція «антикорупційний» розуміється як спрямований на боротьбу проти корупції [1], а слово «експертиза» – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісне чи якісне оцінювання висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета тощо, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності [2, с. 333].

Антикорупційна експертиза є складником правової

експертизи [3, с. 110; 4, с. 76]. У вузькому значенні правова експертиза пов'язується переважно з правозастосовною діяльністю, що здійснюється в межах розгляду конкретних справ (проваджень). У широкому значенні правова експертиза – це діяльність спеціально уповноважених осіб, які мають спеціальні знання, необхідні для розв'язання питань, які виникають у здійсненні будь-якого виду юридичної практики. Правова та антикорупційна експертиза показують взаємозв'язок та взаємозумовленість двох видів галузей юридичних знань: юридичної техніки, з одного боку, та герменевтики, тлумачення правових норм – з іншого [5, с. 271-272]. Антикорупційна експертиза має свої особливості та відрізняється від інших видів правових експертиз.

На думку А.Б. Грищука, антикорупційну експертизу доцільно визнати спеціальною правовою експертизою, в якій нормативно-правові акти оцінюються з позицій можливого виникнення на їхній основі корупційних порушень, обумовлених недобросовісною поведінкою посадових осіб й інших суб'єктів. На відміну від правової експертизи, антикорупційна експертиза містить більше стадій, оскільки відбувається у кількох органах. Суб'єктами експертиз є органи, які розробили нормативно-правовий акт [6, с. 49-50]. Зі свого боку О.Р. Дашковська визначає антикорупційну експертизу як певний етап правового моніторингу, який може здійснюватися, по-перше, безпосередньо розробниками нормативних правових актів; по-друге, співробітниками правових та аналітичних служб; по-третє, це може бути незалежна експертиза інститутів громадянського суспільства (громадських організацій, торгово-промислових палат тощо); і, звичайно, експертиза з метою здійснення правового контролю, виявлення корупціогенних факторів у здійсненні державної реєстрації органами Міністерства юстиції України [7, с. 20].

Натомість М.О. Лисенко зауважує, що визначення поняття має враховувати цільове призначення проведення антикорупційної експертизи – виявлення та усунення корупціогенних факторів в нормативно-правових актах та проєктах нормативно-правових актів, зміцнення законності, забезпечення якості нормативно-правових актів та збільшення рівня їх ефективності. Об'єктивно предметною стороною антикорупційної експертизи є суспільні відносини, на врегулювання яких спрямований

нормативно-правовий акт, проєкт нормативно-правового акту. Проведення антикорупційної експертизи є невід'ємною частиною правотворчого процесу, і спрямоване на усунення корупційних чинників як у проєктах нормативно-правових актів, так і чинних нормативно-правових актах. На його думку, антикорупційна експертиза – це діяльність суб'єктів проведення антикорупційної експертизи, яка полягає у дослідженні проєктів нормативно-правових актів та чинних нормативно-правових актів, які регулюють певні суспільні відносини, наявність в акті корупційних властивостей норм, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень у процесі застосування цього нормативно-правового акту [8, с. 128].

Досліджуючи поняття та види антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проєктів, І.О. Луговий та Ю.В. Ярошенко дійшли висновку, що під антикорупційною експертизою необхідно розуміти спеціальну правову діяльність, що проводиться особою або групою осіб за вимогою закону, за запитом уповноваженого органу або за власною ініціативою з метою виявлення можливостей вчинення корупційних діянь та можливого виявлення корупційних ризиків, що можуть міститися у нормах конкретного, оцінюваного нормативно-правового акту або його проєкту, або у комплексі з діючими нормативно-правовими актами, що завершується наданням письмового висновку. До ознак антикорупційної експертизи вони відносять такі: правова діяльність; здійснюється особою або групою осіб; ґрунтується на нормах закону та підзаконних нормативно-правових актів; мета – з'ясування та роз'яснення норм права стосовно виявлення корупційних ризиків; наявність спеціальної, офіційно затвердженої методології дослідження; ґрунтується на нормах діючого законодавства; є складником нормотворчої (правотворчої) діяльності; є засобом вдосконалення нормативно-правових актів; має підсумком надання спеціального письмового висновку за результатами антикорупційної експертизи [9, с. 238].

Обов'язковість проведення антикорупційної експертизи передбачено у Законі України «Про запобігання корупції», у ст. 1 якого антикорупційну експертизу визначено як діяльність з виявлення у нормативно-правових актах, проєктах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією [10]. Аналізуючи законодавче поняття антикорупційної експертизи, Н.В. Сметаніна пропонує додати окрім дієслова у майбутньому часі ще й у теперішньому – сприяють або можуть сприяти вчиненню. Оскільки завданням антикорупційної експертизи є не лише виявлення й усунення корупційних факторів у нормативно-правових актах та проєктах нормативно-правових актів, які приймаються, але також й тих, які вже є та чинні у нашій державі. Залишається незрозумілим, чому у визначенні поняття у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» законодавець обмежився дієсловом майбутнього часу, а у ст. 55 цього ж Закону, зазначаючи мету й завдання антикорупційної, вживає і теперішній час. Стало б логічним і у ст. 1 і у ст. 55 Закону України «Про запобігання корупції» застосовувати обидва часи дієслова [11, с. 238].

Характеризуючи категорію «публічне адміністру-

вання», слід зазначити, що науковці переважно розглядають публічне адміністрування як: а) спосіб реалізації публічного інтересу як інтересу певної соціальної спільноти, об'єднаної у межах території держави; б) як механізм реалізації державної політики; в) як діяльність органів публічної влади (або державних органів та органів місцевого самоврядування), спрямована на досягнення загальносуспільних цілей. Визначення поняття «публічне адміністрування» у широкому розумінні певною мірою залежить від рівня розвитку демократичних відносин у суспільстві. Якщо держава характеризується як демократична, то публічне адміністрування можна визначити як професійну, оплачувану, фінансовану із державного та місцевих бюджетів діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямовану на забезпечення прав, потреб та інтересів людини та громадянина, громадянського суспільства, суб'єктів підприємницької діяльності та інших учасників суспільних відносин у межах єдиної державної (публічної) політики. У вузькому, технократичному, розумінні публічне адміністрування будь-якої держави можна розглядати як сукупність дій уповноважених державою органів та їх посадових осіб, спрямованих на реалізацію заходів державної політики у всіх сферах життєдіяльності суспільства [12, с. 233].

Отже, антикорупційна експертиза у публічному адмініструванні сприяє виявленню й усуненню корупційних чинників у нормативно-правових актах та проєктах нормативно-правових актів у сфері діяльності суб'єктів адміністративно-правових відносин.

ВИСНОВКИ

Антикорупційна експертиза є видом правової експертизи. Антикорупційна експертиза у публічному адмініструванні – це публічно-владна діяльність уповноважених суб'єктів стосовно дослідження чинних нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів на наявність в них корупційних властивостей норм, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією. Крім загальних ознак (правова діяльність, здійснюється особою або групою осіб, ґрунтується на нормах закону та підзаконних нормативно-правових актів, здійснюється на підставі офіційно затвердженої методології дослідження, є засобом удосконалення нормативно-правових актів, за результатами проведення складається висновок), притаманних правовим експертизам, антикорупційній експертизі в публічному адмініструванні властиві також особливості, що зумовлені її предметом. До особливих ознак антикорупційної експертизи у публічному адмініструванні необхідно віднести такі: мета – виявлення в чинних нормативно-правових актах та проєктах нормативно-правових актів факторів, що сприяють або можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією; суб'єкти проведення (органи публічної влади, фізичні особи, громадські об'єднання, юридичні особи); результатом є нормативно-правовий акт, в якому відсутні або мінімізовані корупційні чинники; експертні висновки мають не ретроспективне, а перспективне спрямування; є засобом запобігання корупції.

Список використаних джерел

1. Антикорупційний. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=антикорупційний>
2. Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ, 1998. Т. 2. 744 с.
3. Шатрава С.О. Антикорупційна експертиза як засіб виявлення корупційогенних факторів у діяльності суб'єктів публічної адміністрації. *Право і Безпека*. 2012. № 4. С. 109–112.
4. Онишчук І. Моніторингова експертиза нормативно-правових актів на наявність корупційогенних чинників: міжнародний досвід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 72–81.
5. Загинець З.А. Правова експертиза як засіб виявлення недоліків тексту кримінального закону України: загальнотеоретичний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 270–273.
6. Гришук А.Б. Принципи антикорупційної експертизи нормативно-правових актів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 74. Ч. 2. С. 48–54.
7. Дашковська О.Р. Антикорупційна експертиза як складова єдиного правового моніторингу нормативних правових актів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 18–21.
8. Лисенко М.О. Антикорупційна експертиза нормативно-правових актів як засіб забезпечення законності в правотворчій діяльності органів виконавчої влади. *Держава і право*. Вип. 66. С. 125–133.
9. Луговий І.О., Ярошенко Ю.В. Поняття та види антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проєктів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 236–241.
10. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#top>.
11. Сметаніна Н.В. Антикорупційна експертиза як напрям запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 237–241.
12. Зіборов О.Б. Поняття та ознаки публічного адміністрування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. Випуск 64. С. 220–223.

References

1. Anti-corruption. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=антикорупційний>. (in Ukrainian).
2. Legal encyclopedia: In 6 vol. / ed. Yu.S. Shemshuchenko et al. Kyiv, 1998. Vol. 2. 744 p. (in Ukrainian).
3. Shatrava S.O. Anti-corruption expertise as a means of identifying corruption-inducing factors in the activities of public administration entities. *Law and Security*. 2012. №. 4. pp. 109–112. (in Ukrainian).
4. Onyshchuk I. Monitoring examination of normative legal acts for the presence of corruption factors: international experience. *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*. 2014. №. 3. pp. 72–81. (in Ukrainian).
5. Zahynets Z.A. Legal examination as a means of identifying the shortcomings of the text of the criminal law of Ukraine: a general theoretical aspect. *Journal of the Kyiv University of Law*. 2013. №. 4. pp. 270–273. (in Ukrainian).
6. Hryshchuk A.B. Principles of anti-corruption examination of normative legal acts. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. The RIGHT series*. 2022. Issue 74. Part 2. pp. 48–54. (in Ukrainian).
7. Dashkovska O.R. Anti-corruption expertise as a component of unified legal monitoring of normative legal acts. *Comparative and analytical law*. 2015. №. 5. pp. 18–21. (in Ukrainian).
8. Lysenko M.O. Anti-corruption examination of normative legal acts as a means of ensuring legality in law-making activities of executive authorities. *State and law*. Vol. 66. pp. 125–133. (in Ukrainian).
9. Luhovyi I.O., Yaroshenko Yu.V. Concepts and types of anti-corruption examination of normative legal acts and their projects. *South Ukrainian legal journal*. 2023. №. 1. pp. 236–241. (in Ukrainian).
10. On prevention of corruption: Law of Ukraine dated October 14, 2014 №. 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#top>. (in Ukrainian).
11. Smetanina N.V. Anti-corruption expertise as a way to prevent corruption. *Journal of the Kyiv University of Law*. 2019. №. 1. pp. 237–241. (in Ukrainian).
12. Ziboriev O.B. Concepts and signs of public administration. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. The law series*. 2021. Issue 64. pp. 220–223. (in Ukrainian).

Viktor DASIUK

postgraduate student, Kyiv National University of Technologies and Design

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-3549-9819>

e-mail: aibmese@gmail.com

THE CONCEPT AND SIGNS OF ANTI-CORRUPTION EXPERTISE IN PUBLIC ADMINISTRATION

The paper is devoted to the essence of anti-corruption expertise in public administration. Scientific approaches to understanding the concept of «anti-corruption expertise» are considered. The author's definition of anti-corruption expertise in public administration is proposed as a public-authority activity of authorized subjects regarding the study of current normative legal acts and draft normative legal acts for the presence in them of corruptionogenic properties of norms that contribute or may contribute to the commission of corruption offenses or offenses related to corruption. It was established that anti-corruption expertise in public administration contributes to the identification and elimination of corruption-inducing factors in normative legal acts and drafts of normative legal acts in the field of activity of subjects of administrative legal relations. General and special features of anti-corruption examination in public administration are given. The general features of anti-corruption examination in public administration include the following: legal activity, carried out by a person or a group of persons, based on the norms of the law and subordinate legal acts, carried out on the basis of an officially approved research methodology, is a means of improving legal acts, based on the results of conducting a conclusion is made. The special features of anti-corruption examination in public administration include the following: the goal is to identify factors in current normative legal acts and draft normative legal acts that contribute or may contribute to the commission of corruption offenses or offenses related to corruption; subjects of the event (public authorities, natural persons, public associations, legal entities); the result is a normative legal act in which corruption-inducing factors are absent or minimized; expert conclusions are not retrospective, but prospective; is a means of preventing corruption.

Keywords: anti-corruption expertise, public administration, legal act, corruption, administrative and legal relations

Єгор Володимирович **ЗАВ'ЯЛОВ**

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2081-2634>

e-mail: zavialov00002@gmail.com

Олександр Анатолійович **МАЦАК**

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>

e-mail: Mr.DanSkyu@gmail.com

ЧИННІСТЬ ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації багато українців вимушені шукати долі за кордоном, на інших неокупованих територіях України. У статті проаналізовано лист Торгово-промислової палати від 28.02.2022 р. Зазначено про визначення воєнного стану як форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили). Також висвітлено проблему чинності договорів, строк яких закінчився в умовах воєнного стану. Запропоновано зміни до Цивільного кодексу України.

Ключові слова: договір оренди майна, воєнний стан, орендна плата, поновлення строку, зміни до законодавства

ВСТУП

Після 24 лютого 2022 р. частина нашої країни опинилась у тимчасовій окупації, на інших територіях ведуться бойові дії, а на всіх адміністративно-територіальних одиницях України введено воєнний стан. Через таку ситуацію люди вимушені переселятись, що значно унеможливує використання майна на тимчасово окупованих територіях, яке може бути у праві власності, в оренді тощо. Особливо проблематичним стає питання чинності договорів оренди відповідної нерухомості, яка знаходиться на межі зіткнення, поблизу неї або взагалі в окупації. У платників орендної плати виникає логічне запитання, чи можна в таких умовах не сплачувати таку платню, оскільки таким майном фактично неможливо користуватись.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У дослідженні застосовано велику кількість методів дослідження проблемного питання:

- емпіричні методи: опис для визначення поняття воєнного стану як форс-мажорної обставини;
- спеціально-наукові: формально-юридичний в аналізі законодавства різних часів;
- загальнонаукові методи: аналіз та синтез для систематизації правових норм стосовно порушеної проблеми; індукція та абдукція для узагальнення інформаційної бази дослідження та оброблення результатів дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Велика кількість українців потерпає в умовах ведення бойових дій, у результаті чого не мають можливості користуватись орендованим майном в умовах окупації, тож головним завданням цього дослідження є визначення проблемних аспектів договорів оренди майна в період воєнного стану та знаходження їх рішення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Питання сплати орендної плати в умовах обмеженої можливості використання майна вже підіймалось раніше до початку повномасштабної агресії, за часів карантину, а також під час проведення Антитерористичної операції на сході нашої країни. Тоді на місце-

вому та законодавчому рівнях запроваджено відповідні зміни. Так, наприклад, під час запровадження карантинних обмежень Київська міська рада своїм рішенням зменшила вдвічі розмір орендної плати за користування комунальним майном у межах м. Києва, а в разі його невикористання взагалі платник міг не сплачувати відповідну плату [1].

Сьогодні Україна має частково схожу ситуацію, однак в деяких аспектах стикається з таким вперше. Так, під час карантинних обмежень платник загалом фізично міг використовувати майно, оскільки такі обмеження до знаходження у публічних місцях були досить нетривалими (два-три тижні). У сучасних реаліях життя, в зонах проведення бойових дій, окупації, особі загрожує небезпека для життя, здоров'я, тому таке використання майна стає просто неможливим. Для законодавця постало важке питання щодо вирішення цієї проблеми.

Майже одразу після початку повномасштабної збройної агресії, 28 лютого 2022 р. Торгово-промислова палата України видала лист № 2024/02.0-7.1 з адресатом «Всім, кого це стосується». Цим листом затверджено початок повномасштабної агресії проти України як форс-мажорну обставину, тобто обставину непереборної сили. Відповідно до ч. 3 ст. 14 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» саме Торгово-промислова палата України затверджує форс-мажорні обставини, тобто обставини непереборної сили [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 617 Цивільного кодексу України (ЦКУ) особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [3].

Однак варто зауважити, що таке визначення військової агресії форс-мажорною обставиною є досить широким та породжує низку питань. Як відомо, тільки частина території України потерпає від окупації або ведення бойових дій, на інших же територіях продовжується життя, цілком придатне для виконання цивільно-правових зобов'язань, зокрема договорів найму (оренди) нерухомого майна. Тому постає питання, чи доцільно вважати саму лише військову агресію форс-

мажорною обставиною? Наприклад, особа орендує приміщення у м. Ужгород, і на момент здійснення чергового платежу орендар відмовляється від його внесення у зв'язку із форс-мажорною обставиною, що за загальним правилом припиняє обов'язок орендаря на час наявності такої обставини, посилаючись на відповідний лист Торгівельно-промислової палати. Як зазначено вище, своїм листом Торгівельно-промислова палата затвердила військову агресію саме форс-мажорною обставиною, тобто обставиною непереборної сили. Положення ЦКУ не містять поняття форс-мажорної обставини, однак відповідно до ч. 1 ст. 617 ЦКУ особа, яка порушила зобов'язання звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання внаслідок випадку або непереборної сили. Однією з обов'язкових умов настання такої відповідальності є наявність причинно-наслідкового зв'язку між непереборною силою та порушенням зобов'язання, зокрема неможливістю відповідної особи сплачувати орендну платню. Законодавчо зазначену проблему врегульовано відповідним Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (далі – Наказ), яким затверджено Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією [4]. Саме тому платники орендної плати можуть посылатись на цей Наказ як підтвердження неможливості користування майном через військові дії/воєнну окупацію.

Окрім вищезазначеного, варто звернути увагу і на інші спеціальні норми ЦКУ, які регулюють орендні правовідносини. Так, відповідно до ч. 4 ст. 762 ЦКУ наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася [3]. Ця норма є досить корисною у випадках, коли орендар не може повноцінно використовувати майно для власних цілей. Окрім цього, положення ст. 762 ЦКУ, а саме у ч. 6, передбачають можливість взагалі звільнити орендаря від сплати орендної плати за весь час, коли таким майном не було можливості користуватись. Свого часу судова практика відзначала, що орендар повинен надати докази того, що відповідне майно не могло використовуватись, зокрема про це вказувалося у постанові від 27.08.2019 р. у справі № 914/2264/17 Касаційного господарського суду [5]. Однак хочемо зазначити, що Верховний Суд України (ВСУ) повністю підтримує таку позицію і після початку повномасштабної військової агресії. Так, проаналізувавши судову практику, треба звернути увагу на постанову Касаційного господарського суду у справі № 910/14244/20 від 12.04.2023 р., в якій зазначається, що наймач повинен довести обставини, які свідчать про те, що майно не використовувалося або не могло бути використане і він не відповідає за ці обставини. Тобто мова йде про необхідність наявності причинного зв'язку між форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили) та неможливістю використання відповідного майна [6].

Однією із нагальних проблем, пов'язаних зі строком дії договору оренди, є його закінчення під час дії воєнного стану, а продовження в силу обставин не виявляється можливим. Наприклад, орендодавець знаходиться на неокупованій території, а орендар – на тимчасово окупованій, і зв'язку між ними немає. Розу-

міючи складність та обсяги проблеми що постала, прийнято (але, на жаль, через три місяці після початку повномасштабного вторгнення) у Постанові Кабінету Міністрів України (КМУ) № 634 «Про особливості передачі в оренду державного та комунального майна під час дії воєнного стану» від 27 травня 2022 р. [7]. Цією Постановою КМУ змінив ключові аспекти оренди державного та комунального майна, підлаштувавши його під сучасні реалії життя в умовах воєнних дій [7, с. 441]. Відповідно до п. 5 зазначеної Постанови договори оренди державного та комунального майна, строк дії яких завершується у період воєнного стану, вважаються продовженими на період дії воєнного стану та протягом чотирьох місяців з дати припинення чи скасування воєнного стану [8]. Тобто тоді у разі закінчення договору оренди державного та комунального майна на всій території України його буде продовжено на весь період воєнного стану та ще чотири місяці після. Однак знову постає питання, чи доцільно було вводити таке продовження саме на всій території України, бо, як наводилось вище, у більшості адміністративно-територіальних одиниць України є цілком сприятливі умови для вирішення подальшої долі такого договору оренди. Також цією Постановою, а саме п. 5 передбачається, що для продовження строку дії договору на весь період воєнного стану не треба будь-яких заяв, таке продовження стає автоматичним, що є цілком зручним у випадку знаходження в окупації країною-агресором. Окрім цього, цим нормативно-правовим актом запроваджується і спрощений порядок дострокового припинення договору оренди. Так, для цього достатньо, щоб орендар підписав відповідну заяву та надіслав її у форматі PDF на електронну пошту орендодавця.

Однак, як було зазначено вище, ця Постанова набрала чинності 27 травня 2022 р., а як відомо воєнний стан та взагалі повномасштабна військова агресія розпочалася 24 лютого 2022 р. Вже майже одразу країна-агресор окупувала певні території нашої країни. Застосувати положення цього нормативно-правового акту КМУ на період з 24 лютого 2022 р. до 27 травня 2022 р. не є можливим, оскільки як такої «зворотної дії закону в часі» у цивільному праві немає. Так, відповідно до ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи [9]. Відповідне положення міститься і в п. 2 ст. 5 ЦКУ – акт цивільного законодавства не має зворотної дії у часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи. Тому постає проблемне питання – як бути з договорами оренди, строк дії яких завершився в період з 24 лютого 2022 р. до 27 травня 2022 р., оскільки однозначної відповіді у законодавстві України зараз немає, як і немає відповіді, що робити з орендованим майном, яке не знаходиться у державній або комунальній власності, тобто орендується у звичайних фізичних або юридичних осіб.

На нашу думку, в такому випадку варто звертатись до положень ЦКУ, оскільки саме цим кодексом регулюються відносини оренди. Так, відповідні положення знаходяться у гл. 58, який має однойменну назву з договором: Найм (Оренда). Для вирішення цього проблемного питання, варто взяти до уваги ст.ст. 764, 785 ЦКУ. Передусім після припинення договору оренди

наймач повинен негайно повернути відповідне майно наймодавцю. Тобто у нашому випадку, якщо строк договору завершується і сторони не бажають його продовжувати, то останній припиняється. Однак, що робити, якщо таке повернення неможливе. Наприклад, особа 1 винаймає приміщення у м. Мелітополь у особи 2, і цей договір оренди завершився у квітні 2022 р., коли це місто окупували. Особа 2 водночас знаходиться у м. Запоріжжя. Як можна побачити з ситуації, фізичне повернення майна власнику (особі 2) не є можливим. У такому разі орендар може, застосовуючи положення ст. 764 ЦКУ, продовжувати використовувати це майно, і строк договору буде продовжено на строк, який раніше встановлено договором. Однак важливо зауважити, що ст. 764 ЦКУ можна застосовувати у випадку відсутності заперечень з боку власника протягом місяця. Тоді постає питання, що робити, якщо власник фізично не може донести заперечення до орендаря у встановлений строк (відсутній зв'язок тощо)?

На нашу думку, у такому разі може бути доцільно запровадження додаткового строку на висловлення заперечень орендодавцем, наприклад на рік тощо. Подібні спроби вже були у поствоєнній законодавчій ініціативі. Як приклад можна навести постанову КМУ № 719 від 24 червня 2022 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» (далі – Постанова) [10]. Саме цією Постановою запроваджено додатковий строк 4 місяці на вступ у спадщину на період дії воєнного стану. Однак у постанові ВСУ у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі №676/47/21 (провадження №61-8014св22), зазначено, що така Постанова (саме положення про продовження строку) суперечить ЦКУ, а отже, не підлягає застосуванню. Тому, на нашу думку, доцільно внести зміни до положень ЦКУ, а саме до розділу Прикінцевих та перехідних положень, додавши відповідно п. 20 у такій редакції: «У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану строки, визначені ч. 1 ст. 764, а саме стосовно терміну на висловлення заперечень наймодавця, цього Кодексу, продовжуються на строк його дії.» [11]. Така конструкція буде працювати і у разі, якщо договір оренди завершився під час воєнного стану, а власником є не держава та територіальні громади, а фізичні та юридичні особи.

Як тоді бути з орендною платою, якщо суд потім визнає, що договір оренди має бути припинено, а посылатись на форс-мажорну обставину (обставину непереборної сили) не є можливим, оскільки її не зазначено у договорі? Наприклад, знову ж, особа 1, знаходячись у м. Мелітополь, продовжує використовувати майно особи 2, яка знаходиться у м. Запоріжжя, і суд вирішив продовжити строк на заперечення, в резуль-

таті чого договір оренди припинено. У такому разі вважаємо за доцільне повернутись до початку нашого дослідження, а саме до того, що наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася або взагалі, у разі неможливості користування майном, повинен звільнитись від відповідної плати, відповідно до чч. 4, 6 ст. 762 ЦКУ. Тобто, якщо майно знаходиться на окупованій території і після закінчення договору оренди орендар продовжує його використання, тоді він повинен буде сплатити відповідний розмір орендної плати. Якщо ж такої можливості використання немає, то наймача буде звільнено від оплати на підставі форс-мажорних обставин. Однак варто не забувати і про ч. 1 ст. 617 ЦКУ, де зазначається про необхідність наявності причинно-наслідкового зв'язку між позбавленням можливості використання орендованого майна та обставиною непереборної сили. Обов'язок такого доведення покладається на орендаря, тобто особу, яка порушила зобов'язання.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи дослідження, хотіли б зазначити деякі важливі аспекти, яких досягнуто у розгляді такого суперечливого питання, як договір оренди майна в умовах воєнного стану.

28 лютого 2022 р. Торгово-промислова палата України своїм листом запровадила нову форс-мажорну обставину, а саме воєнну агресію російської федерації. Саме через це орендарі отримали можливість посылатись на відповідні статті ЦКУ, щоб відтермінувати орендну плату на період дії форс-мажорної обставини. Однак варто не забувати про причинно-наслідковий зв'язок.

Проаналізовано норми ЦКУ, які захищають орендаря в умовах, коли через незалежні від нього обставини користування орендним майном значно обмежено. У такому разі Закон дозволяє зменшувати орендну плату за відповідний об'єкт.

Проаналізовано Постанову КМУ, в якій зазначено, що в період дії воєнного стану та ще чотирьох місяців після його завершення договори оренди державного та комунального майна будуть діяти, тобто їх строк продовжується.

Розглядається, проблема орендованого майна, що знаходиться у приватній власності або якщо відповідний договір завершився до набрання чинності відповідної Постанови КМУ. Як зазначалось вище, доцільно у такому разі внести зміни до Прикінцевих та перехідних положень (додавши відповідний пункт) ЦКУ, оскільки в такому випадку в орендодавця буде більше можливостей для висловлення заперечень стосовно продовження дії договору оренди майна.

Список використаних джерел

1. «Професійний Бухгалтер»: Воєнний стан та оренда: другий виклик долі. 2022. URL: <https://ibuhgalter.net/articles/981>
2. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 13, ст. 52.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>
5. Постанова від 27.08.2019 по справі № 914/2264/17 Касаційний господарський суд.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду № 910/14244/20 від

12.04.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110230921>

7. Уманців Г., Сінтюк Я. Особливості оподаткування оренди державного і комунального майна у період воєнного стану. *Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 22 листопада 2022 р.). Київ, 2022. С. 441–444.

8. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України №634 від 27.05.2022 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-п#Text>

9. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

10. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року №719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-п#Text>

11. Постанова Пленуму Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі №676/47/21 (провадження №61-8014св22).

References

1. "Professional Accountant": Martial law and rent: the second challenge of fate. 2022. URL: <https://ibuhgalter.net/articles/981> (in Ukrainian).
2. On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine: Law of Ukraine dated 02.12.1997. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 1998, No. 13, Article 52. (in Ukrainian).
3. Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. No. 40. Art. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).
4. On the approval of the List of territories on which hostilities are (were) taking place or temporarily occupied by the Russian Federation: Order of the Ministry on Reintegration of Temporarily Occupied Territories of Ukraine dated December 22, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (in Ukrainian).
5. Resolution dated 08/27/2019 in case No. 914/2264/17 of the Commercial Court of Cassation. (in Ukrainian).
6. Resolution of the Plenum of the Supreme Court as part of the panel of judges of the Commercial Court of Cassation No. 910/14244/20 dated April 12, 2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110230921> (in Ukrainian).
7. Umantsiv H., Sintiuk Ya. Peculiarities of taxation of the lease of state and communal property in the period of martial law. *Management and administration in the conditions of countering hybrid threats to national security*: Materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference (Kyiv, November 22, 2022). Kyiv, 2022. pp. 441–444. (in Ukrainian).
8. On the specifics of leasing state and communal property during martial law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 634 of 05/27/2022 Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-п#Text> (in Ukrainian).
9. Constitution of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. P. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
10. On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding notary and state registration under martial law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 24, 2022 No. 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-п#Text> (in Ukrainian).
11. Resolution of the Plenum of the Supreme Court as part of the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation in case No. 676/47/21 (proceedings No. 61-8014св22). (in Ukrainian).

Yehor ZAVIALOV

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2081-2634>

e-mail: zavialov00002@gmail.com

Oleksandr MATSAK

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1328-9734>

e-mail: Mr.DanSkyy@gmail.com

VALIDITY OF PROPERTY RENTAL AGREEMENTS DURING THE MARTIAL STATE

After the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation, many Ukrainians were forced to seek happiness abroad, in other unoccupied territories of Ukraine. The paper analyzes the letter of the Chamber of Commerce and Industry dated February 28, 2022. The definition of martial law as circumstances of force majeure (circumstances of force majeure) is indicated. The issue of the validity of contracts that expired under martial law was also highlighted. Such contracts are the most problematic, since they expired during the period of martial law and it is not known what to do with them, whether they will be automatically extended. Amendments to the Civil Code of Ukraine were proposed, which specifically relate to the issue of extending the validity of real estate lease contracts during the period of martial law. The purpose of the paper is to highlight the problem of the validity of property lease contracts under martial law, to suggest ways to solve this situation. The paper also raised the issue of payment of contracts subject to limited use of the relevant property. Yes, because due to the war, a large number of Ukrainians are unable to use rented property or are very limited in its use. The corresponding norms of the Civil Code of Ukraine were noted, which provide that in such a case it will be necessary to reduce the amount of the corresponding rent. In case of impossibility of using such property due to objective circumstances, such lease is subject to cancellation. On this issue, an analogy was drawn with the times of the coronavirus pandemic, as well as the times of the Anti-Terrorist Operation. The relevant judicial practice of the cassation instance was also given, according to which the tenant must prove the existence of a cause-and-effect relationship between the impossibility of using the property and the force majeure circumstance. It was analyzed that the judicial practice on the issue of the need for a cause-and-effect relationship between the impossibility of using the property and the force majeure circumstance did not change with the beginning of the full-scale war and remained the same.

Keywords: property lease agreement, martial law, rent, renewal of the term, changes to legislation

Ігор Олександрович ХАРИТОНЕНКО
аспірант, Київський університет права НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1772-2312>
e-mail: kharitonenko2104@ukr.net

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

У статті виокремлено такі основні питання: визначення основних чинників криміналізації діянь, розглянуто та розділено ознаки кіберзлочинів, правової, так і соціальної природи злочинів цього виду. Розвинуто положення про те, що переважачу частку осіб, які вчиняють кіберзлочини, становлять особи, для яких спосіб вчинення злочину – із застосуванням електронних приладів та пристроїв і кіберпростору, не є визначальним, а обрано через його реальну доступність. Зроблено висновок, що причиною кіберзлочинів є комплекс сваволі та ілюзій, який охоплює чотири етапи: від формування комплексу під впливом низки обставин до безпосереднього вчинення кіберзлочину.

Ключові слова: причини та умови вчинення кіберзлочинів, кіберзлочин, кіберпростір, електронні прилади та пристрої, кіберзлочинець, кібербезпека, електронно-обчислювальна машина, комп'ютер

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Криміногенна ситуація в Україні, що склалась за останні роки, вимагає вжиття заходів протидії злочинності. Криміналізація суспільства, досить високий рівень злочинності, значне її омолодження є серйозною загрозою для цілей, спрямованих на побудову в Україні демократичної та правової держави. Злочини вчиняли завжди, для кожного проміжку часу є свої характерні види злочинів. Але ж що спонукає людей до їх вчинення, що є причинами, які умови їм передують. Сьогодні досить часто вчиняються злочини із застосуванням комп'ютерної техніки, тобто електронних приладів та пристроїв, а також кіберпростору. Тому дослідження причин та умов вчинення кіберзлочинів є досить важливим в наш час.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Дослідженню причин та умов вчинення кіберзлочинів присвячено чимало наукових праць вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі кримінального права, кримінології, криміналістики, психології тощо. Зокрема, ця проблематика розглядалась у працях М.О. Кравцової, О.О. Кваши, О.І. Бугери, А.М. Бабенка, С.В. Денисова, О.М. Костенка, І.М. Даньшини, О.І. Іванченка, А.В. Савченка, О.І. Саско, П.Л. Фріса, Р.В. Вереша, Д.І. Масол, В.К. Гришук та ін. Праці вищевказаних науковців застосовано у дослідженні причин та умов вчинення кіберзлочинів. Застосовано герменевтичний метод, адже його призначено для виявлення смислу юридичного тексту, виходячи з його об'єктивних (значення слів та їх історично обумовлені варіації) і суб'єктивних (наміри автора) підстав, інтерпретації та роз'яснення змісту юридичного тексту, зафіксованого у документі.

Незважаючи на наявність значного масиву напрацювань з означеного напрямку, слід зауважити, що подальшого дослідження та висвітлення потребують питання причин та умов вчинення кіберзлочинів.

З огляду на викладене, **МЕТА** статті – дослідження причин та умов вчинення кіберзлочинів, формулювання прикладного, практично спрямованого поняття причин, що сприяють вчиненню таких злочинів.

РЕЗУЛЬТАТИ

У кримінологічній літературі причини та умови вчинення злочину переважно розглядаються у контексті детермінант злочинності. Якщо причини розглядаються як чинники, що прямо породжують злочинність, то умови – як комплекс явищ, які самі собою не можуть генерувати злочинність, але постають в якості обставин, що сприяють її виникненню та наявності [1].

У цьому аспекті детермінанти кіберзлочинів не є винятком. Так, М.О. Кравцова, досліджуючи фактори детермінації кіберзлочинності, зазначає, що у вивченні об'єктивних та суб'єктивних причин вчинення злочинів такого виду необхідно враховувати специфіку їх взаємодії, яка визначає особливості формування мотивів та цілей вчинення злочину [2]. Через це, на думку науковиці, детермінаційний комплекс кіберзлочинності, а отже, і кіберзлочинів, репрезентовано широким спектром суспільних протиріч політико-правового, соціально-економічного, організаційно-управлінського та культурно-психологічного характеру [3]. Водночас така позиція, на наш погляд, є дискусійною, хоча б через те, що суспільне протиріччя само собою не є причиною певної події або діяння, – тобто тим явищем, що обумовлює або породжує інше явище [4]. Такий підхід до визначення причини практично не бере до уваги свободи волі особи. Як справедливо зазначає О.О. Кваша, свобода полягає в можливості вибору, а без вибору немає свободи, без свободи немає відповідальності; вибір означає наявність ще хоча б одного варіанту поведінки, крім того, який обрала особа в конкретній ситуації, і якби ніхто не міг вчинити інакше, то не було б свободи вибору, а без свободи – відповідальності [5]. Причому, як вказує науковиця, вибір людиною певного варіанту поведінки (зокрема, злочинного–незлочинного) детерміновано як зовнішніми обставинами, так і внутрішнім світоглядом [5]. З огляду на це, суспільні протиріччя політико-правового, соціально-економічного, організаційно-управлінського та культурно-психологічного характеру можна розглядати саме як такі зовнішні обставини, які сприяють вибору на користь злочинної поведінки, але не зумовлюють їх.

О.І. Бугера визначає чинники, які впливають на зростання кількості кіберзлочинів – необмежений доступ

до мережі Інтернет, застосування інформаційних технологій у повсякденному житті, легкість швидкого збагачення [6].

А.М. Бабенко, посилаючись на дослідження кримінолога В.А. Номоконова, звертає увагу на те, що кількість злочинів, пов'язаних з комп'ютерною інформацією, зростає пропорційно розширенню мережі Інтернет [7]. Проте зазначені чинники можна розглядати скоріше як умови, які сприяють вчиненню злочину, але не є його причиною.

На думку С.В. Денисова, у кримінології домінує т.зв. соціально-психологічна теорія, положення якої відображено у працях А.П. Закалюка та А.Ф. Зелінського, згідно з якими у сфері психології людей знаходяться безпосередні причини злочинності як соціального явища. Водночас, як вказує С.В. Денисов, соціально-психологічна теорія характеризується низкою недоліків, серед яких наявність тенденції до змішування причин окремого злочину з детермінацією злочинності як соціального явища [1].

На нашу думку, теза про безпосередні причини злочинності як соціальне явище у сфері психології людей, є обґрунтованою. Враховуючи буремність історичного розвитку людства, який завжди супроводжувався війнами та суспільними протиріччями різних видів (ідеологічні, політичні, економічні, релігійні), питання вибору людиною того чи іншого варіанту поведінки – протиправної або законслухняної залишається вічним, зокрема, у тому контексті, коли різні особи, перебуваючи в однакових умовах, роблять діаметрально протилежний вибір.

Дещо відмінною від соціально-психологічної теорії є концепція соціального натуралізму, запропонована О.М. Костенком. Зміст концепції соціального натуралізму О.М. Костенко визначає так: соціальні явища слід розглядати як такі, що існують так само за законами природи, як і біологічні чи фізичні явища [8]. Причини вчинення злочину пов'язані зі свободою волі, яка становить здатність людини проявляти свою волю як у вчинках, що не порушують закони природи, так і у вчинках, які порушують закони природи: «Якщо воля є «правильною», то вона проявиться у вчиненні людиною доброчину, а якщо «неправильною», тобто сваволею, то її проявом буде злочин» [8]. За О.М. Костенком, якщо злочин – це винне порушення законів соціальної природи, то воля, яка перебуває у стані сваволі, і свідомість, яка знаходиться у стані ілюзій, утворюють єдиний комплекс («комплекс сваволі та ілюзій»), який зумовлює наслідки, що проявляються у вигляді злочину [9]. Все, що приводить до утворення у людини комплексу сваволі та ілюзій, слід визначати як причини злочинності, а все, що сприяє прояву цього комплексу, який вже утворився у людини, у вигляді вчинення злочину, – це умови злочинності [9]. Хоча, на думку окремих дослідників, недоліком цієї концепції є фактичне отождолення детермінацій злочинності та окремого злочину, саме зазначена концепція є оптимальною для встановлення механізму злочинної поведінки особи у вчиненні кіберзлочину з огляду на особливості злочинів цього виду, обумовлені їх вчиненням у кіберпросторі, тобто без прив'язки до певного місця та деперсоніфікованість потерпілих [1].

Натомість характеристика причин та умов одиничних

злочинів, запропонована І.М. Даньшиним, може не повною мірою відображати реальний зміст причин та умов вчинення кіберзлочину. Так, серед причин одиничних кіберзлочинів І.М. Даньшин називає: 1) недоліки родинного виховання, зокрема аморальна, протиправна поведінка батьків або дорослих членів сім'ї, а також «бездуховність, споживча психологія, прагнення до накопичення»; 2) неналежна виховна робота у школі, низький рівень шкільної дисципліни, невдалий підбір педагогічних кадрів; 3) негативне побутове оточення, в якому людина тривалий час перебуває; 4) обставини матеріального порядку, зокрема, «матеріальна незабезпеченість окремих верств населення, їх незадовільний побутовий устрій; низькі заробітки та пенсії, відсутність постійної роботи, дорожнеча ліків і медичної допомоги, неможливість задоволення елементарних потреб; істотна відмінність матеріального становища громадян; надмірна зайнятість жінки за місцем роботи та її обтяженість домашнім господарством, що шкодить вихованню дітей; тимчасовий збіг складних життєвих обставин матеріального порядку»; 5) прорахунки в роботі й упущення в окремих засобах масової інформації, які зараз є масовою формою виховання багатьох людей [10]. Водночас зазначені причини вчинення злочину можуть бути характерними лише для певної частки злочинних діянь, які характеризуються ознаками кібернетичних, а саме для вчинення шляхом застосування електронних приладів та пристроїв окремих насильницьких та корисливих діянь (погрози та інші прояви кібернасилства, вимагання, крадіжки та шахрайства). Натомість вчинення інших різновидів кіберзлочинів, а саме власне комп'ютерних злочинів – злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, перебуває у контексті інтелектуальної діяльності, потребує наявності спеціальних знань та навичок, та навряд чи є результатом неналежного виховання та педагогічної занедбанності. До того ж вчинення двох діянь, оба з яких охоплюються ознаками одного злочину, може бути зумовлено різними причинами. Для порівняння 25 березня 2021 р. інформаційна агенція «Рейтерс» (Reuters) повідомила про зустріч представників правоохоронних органів США та Бангладеш стосовно крадіжки 951 млн дол. США з рахунку Центрального банку Бангладеш, до вчинення якої встановлено причетність злочинців з шести країн і яка стала однією із найбільших кіберкрадіжок у світовій історії [11]. Ознаками крадіжки також характеризується діяння, відображене у вже згадуваному вирокі Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпро (№ 199/564/21) від 29 січня 2021 р. Судом встановлено, що обвинувачений заволодів випадково залишеними без нагляду банківською картою та мобільним телефоном потерпілого, шляхом застосування яких здійснив купівлю віртуальної валюти для комп'ютерної гри на суму 6 117,29 грн (справа № 199/564/21) [12]. В обох випадках має місце крадіжка: у першому випадку це цілеспрямовано здійснена групою осіб, які мали спеціальну підготовку та навички, шляхом вчинення злочинів у сфері застосування електронно-обчислювальних машин та комп'ютерних мереж, а в другому – ситуаційний злочин із застосуванням електронних приладів та пристроїв, поширених у побуті,

застосування яких не потребує спеціальної підготовки та навичок.

Під умовами вчинення злочину І.М. Даньшин розуміє умови, які створюють сприятливі обставини для вчинення кіберзлочину, а тому пов'язані не стільки з суб'єктами, скільки з об'єктом злочинного діяння і обставинами його вчинення [10]. Ця теза також є прийнятною лише для окремих видів злочинів, що мають ознаки кібернетичних. Зокрема, вчинення погроз застосування насильства або вбивством, що адресовано певній особі у соціальній мережі та спрямовано на її залякування (тролінг) (ст. 129, ст. 182 КК, інші злочини, ознаками об'єктивної сторони яких є погроза, та спеціальний потерпілий – державний діяч, суддя, журналіст, працівник правоохоронного органу), у багатьох випадках справді обумовлені обставинами кіберпростору, властивістю взаємна віддаленість злочинця та потерпілого, що створює ілюзію анонімності та безпеки. Тому доцільно погодитись з М.О. Кравцовою яка пов'язує особливості детермінації кіберзлочинів передусім роллю кіберпростору як середовища формування особистості злочинця [3].

Проте стосовно вже згадуваних комп'ютерних злочинів, теза про те, що умови вчинення злочину пов'язані не стільки з суб'єктами, скільки з об'єктом злочинного діяння і обставинкою його вчинення вже видається дискусійною: у вчиненні злочинів у сфері застосування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, відомості про недоліки механізму захисту певної системи, на яку здійснюються посягання, хоча і застосовуються у вчиненні злочинів, проте не є умовами його вчинення.

На нашу думку, такий елемент концепції соціального натуралізму, як комплекс сваволі та ілюзій, є найоптимальнішим інструментом розуміння причини вчинення кіберзлочинів, виходячи з такого. Кіберзлочин, на відміну від інших видів злочинів, не є універсальним за змістом діянням, внаслідок чого завжди будуть різними умови вчинення кіберзлочинів та його мотивація, оскільки й те, й інше перебувають залежно від вибору особою конкретного варіанту злочинної поведінки. Водночас причина вчинення кіберзлочину незалежно від його виду може бути універсальною з огляду на спільність причин вчинення одиничного злочину.

Спроектуювши механізм «породження злочинного діяння», що запропоновано О.М. Костенком, можна описати механізм поведінки, спрямованої на вчинення кіберзлочину, так:

I етап – під впливом таких обставин, як доступність застосування технічних можливостей електронних приладів та пристроїв, наявність знань та навичок їх застосування, враження анонімності та безкарності застосування кіберпростору, у людини утворюється комплекс сваволі та ілюзій;

II етап – під впливом вказаного комплексу особа вибирає саме злочинний спосіб задоволення своїх потреб (матеріальних або нематеріальних – визнання, публічна демонстрація вмінь та можливостей, самоствердження), у результаті чого у неї виникає мотив, що спонукає до злочинного діяння (злочинний мотив) [9].

Стосовно мотивів вчинення кіберзлочинів, то, як зазначає О.І. Іванченко, п'ять найпоширеніших мотивів

скоєння комп'ютерних злочинів становлять: корисливий мотив – 66 %, політичні мотиви (шпигунство, злочини, спрямовані на підлив фінансової, кредитної політики уряду, дезорганізацію валютної системи країни) – 17 %, дослідницький інтерес – 7 %; хуліганські мотиви – 5 %, помста – 3 %) [13]. О.А. Самойленко, вважаючи, що для цілей криміналістичної класифікації злочинів, вчинених у кіберпросторі, доцільно виходити саме з традиційних сфер суспільного життя суб'єктів кіберпростору, класифікує мотиви вчинення кіберзлочинів на: 1) корисливі, тобто пов'язані з фінансово-економічною сферою відносин суб'єктів у кіберпросторі; 2) соціально-економічні, – пов'язані з соціальною сферою відносин суб'єктів у кіберпросторі; 3) антидержавно-політичні мотиви, пов'язані з державно-політичною сферою відносин суб'єктів у кіберпросторі; 4) ідейні мотиви, пов'язані зі світоглядною сферою життя суб'єктів відносин у кіберпросторі [14]. На відміну від класифікації мотивів кіберзлочинів, запропонованих О.І. Іванченком, виділення у класифікації мотивів кіберзлочинів ідейних мотивів, пов'язаних зі світоглядною сферою життя суб'єктів відносин у кіберпросторі, враховує таке явище у кіберпросторі як хактивізм (від англ. «hack» – «піддатись нападу хакерів» та «activism» – «активістська діяльність») – незаконне застосування комп'ютерів та мереж для поширення суспільних та політичних ідей для забезпечення свободи слова та свободи інформації, що є електронною формою громадянської непокорі. Як вказує американська дослідниця А. Самуель (Alexandra Samuel), ознакою хактивізму є поєднання ненасильства та готовності порушити закон [15].

Прикладом хактивізму в Україні є діяльність волонтерських проєктів, спрямованих на протидію в інформаційному полі України загрозам, які виникають у військовій, економічній, енергетичних сферах, а також у сфері інформаційної безпеки (проєкти «Інформнапалм», «Інформаційний спротив», «Українські кібервійська», «Кіберальянс»).

Водночас жодна із запропонованих класифікацій не враховує таких мотивів, як особиста неприязнь, яка цілком може мати місце у вчиненні окремих кіберзлочинів, пов'язаних із застосуванням окремих форм кібернасильства, зокрема погрози та залякування. Саме тому, щоб визначитись із класифікацією мотивів кіберзлочинів, на нашу думку, насамперед необхідно розглянути її теоретичне підґрунтя.

У сучасній кримінології пропонується визнати критерієм кримінологічної класифікації злочинів мотивацію злочинної поведінки, що відображає єдність об'єктивних і суб'єктивних причин людської поведінки загалом і злочинного зокрема [16]. Покладаючи в основу класифікації злочинних проявів такий критерій, як мотивація, можна виділити п'ять груп злочинів: 1) насильницькі; 2) корисливі; 3) насильницько-корисливі; 4) необережні; 5) анархо-індивідуалістичні злочини, до яких також можна віднести злочини, що мають політичне підґрунтя [16]. Таку класифікацію передусім спрямовано на систематизацію злочинів залежно від їх спрямованості, а тому лише частково охоплює спонукальну сферу особи, зокрема, мотив злочинної поведінки певного виду. А.В. Савченко розглядає мотив як інтегральне психічне утворення, яке

спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [17]. О.І. Саско, посилаючись на дослідження П.Л. Фріса, наголошує на тому, що мотив злочину слід розглядати як психолого-правову категорію, яка має юридичне значення для всіх злочинів [18, 19]. Тобто мотив становить насамперед внутрішнє психічне утворення, яке здійснює спонукальну функцію для вчинення злочинів, різних за своєю правовою та соціальною природою.

В українській науковій літературі висвітлено різні класифікації мотивів. Так, А.В. Савченко, класифікуючи мотиви за різними критеріями, пропонує класифікацію мотивів за сферою суспільства: 1) ідейні – обумовлені світоглядом особи; 2) політичні – відображають політичні переконання особи; 3) релігійні – зумовлені ставленням особи до релігії; 4) націоналістичні – відображають ставлення до національної ідеї та інших народів [17].

Р.В. Вереша поділяє мотиви вчинення злочину на мотиви низького характеру (корисливий, насильницький, хуліганський) і мотиви, які позбавлені цього змісту (неправильно сприйняті інтереси держави, суспільства, окремих юридичних і фізичних осіб, вчинення злочинів з мотивів тяжких особистих, сімейних чи інших обставин тощо) [18].

Д.І. Масол, обираючи за критерій конкретний зміст мотиву, визначеного у тексті кримінального закону, поділяє мотиви на: 1) корисливий мотив; 2) хуліганський мотив (мотив явної неповаги до суспільства); 3) мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості та інші відповідно до тексту статті Кримінального кодексу України) [20].

Дещо ширше розглядає мотиви злочину В.К. Гришук, поділяючи їх на три групи: 1) мотиви низького морального змісту (наприклад, корисливість, заздрість, помста, хуліганські, сексуальні спонукування; расова, національна, релігійна ворожнеча і садизм тощо); 2) мотиви, позбавленні низького морального змісту (неправильно сприйняті інтереси служби, альтруїзм; сором; прагнення задовольнити природні потреби); 3) суспільно корисні або суспільно прийнятні (реакція особи на погрозу, примус, сильне душевне хвилювання, викликане протиправним насильством або тяжкою образою з боку потерпілого, мотиви захисту інтересів держави, суспільства, інших осіб; співчуття; бажання виконати законний наказ).

На нашу думку, недоліком вищенаведених класифікацій є зосередження: 1) на нормативному критерії (класифікація за змістом мотиву, визначеного у тексті кримінального закону, запропоновано Д.І. Масол, яка обмежує мотиви виключно тими, які передбачено у відповідній статті Кримінального кодексу України), які передбачають лише ті правові ситуації, за яких мотив є або конститутивною ознакою злочину, або підлягає оцінюванню під час призначення покарання; 2) виключно на психологічно-світоглядному аспекті мотиву (класифікації А.В. Савченка, Р.В. Вереші); 3) поєднання обох критеріїв (класифікація мотивів В.К. Гришука). Проте жодна із цих класифікацій не охоплює соціальну природу злочинного діяння. На нашу думку, оптимальною є класифікація мотивів на основі критерію морально-етичної оцінки мотивів злочину, запропонована П.Л. Фрісом: 1) антисоціальні (насил-

ницькі, корисливі, насильницько-агресивні, політичні тощо); 2) асоціальні (егоїстичні, анархо-індивідуалістичні тощо); 3) псевдо-соціальні (мотиви окремих соціальних груп, які суперечать кримінально-правовим нормам, інтересам окремих осіб та суспільства загалом); 4) протосоціальні (переростання соціально сприйнятливих мотивів у мотив злочину (наприклад, вчинення злочину за обставин, які виключають злочинність діяння) [19]. Зазначена класифікація мотивів враховує як правову, так і соціальну природу мотиву злочину. В її межах мотиви вчинення кіберзлочинів можна поділити на:

1) антисоціальні, які охоплюють: корисливий мотив (зумовлений бажанням одержання матеріальної вигоди); хуліганський мотив (обумовлений неповагою до суспільства та суспільних інституцій загалом); особистий мотив (зумовлений бажанням заподіяти шкоду конкретній особі);

2) асоціальні – мотиви, пов'язані із задоволенням потреб особи у заборонений законом спосіб, але які безпосередньо неспрямовані на заподіяння шкоди конкретним особам);

3) псевдо-соціальні – світоглядно-ідеологічні мотиви (зумовлені бажанням поширення певних поглядів або настанов); суспільно-політичний мотив (бажання вплинути на перебіг подій у суспільному житті або державному житті); 6) дослідницький (обумовлений цікавістю протиправного або злочинного спрямування);

4) протосоціальні – наприклад, виконання наказу, патріотичні мотиви тощо.

Повертаючись до механізму поведінки, спрямованої на вчинення кіберзлочину, перейдемо до її наступного етапу:

III етап – під впливом комплексу сваволі та ілюзій особа становить перед собою мету – створити собі злочинним способом такий стан речей, який необхідний для задоволення її потреб (злочинна ціль) [9]. У такому разі особа визначає які саме дії, які у підсумку становитимуть кіберзлочин, нею буде вчинено.

IV етап, – виходячи із вищенаведених мотивів та злочинної мети, людина за наявності певних умов, що сприяють прояву комплексу сваволі та ілюзій, вчиняє кіберзлочин.

ВИСНОВКИ

Отже, умовою та причиною вчинення кіберзлочинів є комплекс сваволі та ілюзій, який охоплює етапи від формування комплексу під впливом низки обставин до безпосереднього вчинення кіберзлочину. Причому умовами, що сприяють прояву комплексу сваволі та ілюзій, можуть бути практично будь-які чинники, які впливають на момент вчинення особою кіберзлочину: отримання певної інформації, відповідний емоційний стан, поява потерпілого або відповідних співників тощо.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що причиною кіберзлочинів є комплекс сваволі та ілюзій, який складається з:

1) формування комплексу під впливом низки обставин (доступність застосування технічних можливостей електронних приладів та пристроїв, наявність знань та навичок їх використання, враження анонімності та безкарності використання кіберпростору);

2) вибору злочинного способу задоволення своїх потреб з урахуванням відповідного мотиву – корисливого (зумовлений бажанням одержання матеріальної вигоди); суспільно-політичного (бажання вплинути на перебіг подій у суспільному житті або державному житті); хуліганського (обумовлений неповагою до суспільства та суспільних інституцій загалом); особистого (зумовлений бажанням заподіяти шкоду конкретній особі); світоглядно-ідеологічного (зумовлений бажан-

ням поширення певних поглядів або настанов); дослідницького (обумовлений цікавістю протиправного або злочинного спрямування);

3) формування злочинної цілі, відповідно до якої особа визначає які саме дії, які у підсумку становитимуть кіберзлочин, нею буде вчинено;

4) безпосереднього вчинення кіберзлочину за наявності певних умов, що сприяють прояву комплексу сваволі та ілюзій.

Список використаних джерел

1. Кримінологія / А.М. Бабенко та ін. Харків, 2018. 416 с
2. Кравцова М.О. Фактори детермінації кіберзлочинності в сучасній кримінологічній теорії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 5. С. 110–113. URL: http://lsei.org.ua/5_2014/5_2014.pdf
3. Кравцова М.О. Кіберзлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 16 с.
4. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ, 1970-1980. Т. 8, 1977. 843 с.
5. Кваша О.О. Свобода волі та інші філософські і категорії в обґрунтуванні злочинної поведінки та відповідальності за неї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2012. № 2. С. 3-11.
6. Бугера О.І. Загальна кримінологічна характеристика мережі Інтернет та запобігання злочинності. *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 177–181.
7. Бабенко А.М. Кіберзлочинність як чинник негативного впливу на криміногенну ситуацію у регіонах. *Безпека інформації*. 2013. Т. 19. № 2. С. 112-117.
8. Костенко О.М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип філософії права. *Проблеми філософії права*. 2008. Т. IV-V. С. 98-107.
9. Костенко О.М. Модернізація доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2) С. 190-208.
10. Кримінологія. Особлива частина / за ред. І.М. Данишина. Харків, 1999. 232 с.
11. Serajul Quadir. Bangladesh gets FBI help on bank heist, cyber expert missing. <https://www.reuters.com/article/us-usa-fed-bangladesh-idUSKCN0WM0KA>
12. Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпро від 29.01.2021 р. у справі № 199/564/21. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94479878>
13. Іванченко О.І. Кримінологічна характеристика кіберзлочинності, запобігання кіберзлочинності на національному рівні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 172-177.
14. Самойленко О.А. Виявлення та розслідування кіберзлочинів. Одеса, 2020. 112 с.
15. Samuel A. Hacktivism and the Future of Polotocal Participation. <https://www.alexandrasamuel.com/dissertation/pdfs/Samuel-Hacktivism-chapter6.pdf>
16. Сметаніна Н. Злочинність та її прояви: питання класифікації. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 151-157.
17. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: монографія. Київ, 2002. 144 с.
18. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ, 2012. 320 с.
19. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина. Київ, 2009. 512 с.
20. Масол Д.І. Класифікація мотивів у кримінальному праві. *Наше право*. 2013. № 13. С. 120-126.

References

1. Criminology / A.M. Babenko et al. Kharkiv, 2018. 416 p. (in Ukrainian).
2. Kravtsova M.O. Factors of determination of cybercrime in modern criminological theory. *Legal scientific electronic journal*. 2014. No. 5. pp. 110–113. URL: http://lsei.org.ua/5_2014/5_2014.pdf (in Ukrainian).
3. Kravtsova M.O. Cybercrime: criminological characteristics and prevention by internal affairs bodies: abstract of dissertation ... Phd in legal sciences: 12.00.08 / Kharkiv. national University of Internal Affairs. Kharkiv, 2016. 16 p. (in Ukrainian).
4. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol. / ed. I.K. Bilodid. Kyiv, 1970-1980. Vol. 8, 1977. 843 p. (in Ukrainian).
5. Kvasha O.O. Free will and other philosophical and categories in the justification of criminal behavior and responsibility for it. *Journal of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*. 2012. No. 2. pp. 3-11. (in Ukrainian).
6. Buhera O.I. General criminological characteristics of the Internet and crime prevention. *Law and society*. 2018. No. 5. pp. 177–181. (in Ukrainian).
7. Babenko A.M. Cybercrime as a factor of negative impact on the criminogenic situation in the regions. *Information security*. 2013. Vol. 19. No. 2. pp. 112-117. (in Ukrainian).
8. Kostenko O.M. Social naturalism as a methodological principle of the philosophy of law. *Problems of the philosophy of law*. 2008. Vol. IV-V. pp. 98-107. (in Ukrainian).
9. Kostenko O.M. Modernization of the doctrine of modern criminology in the paradigm of social naturalism. *Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*. 2014. No. 1(2). pp. 190-208. (in Ukrainian).
10. Criminology. Special part / ed. I.M. Danshyn et al. Kharkiv, 1999. 232 p. (in Ukrainian).
11. Serajul Quadir. Bangladesh gets FBI help on bank heist, cyber expert missing. <https://www.reuters.com/article/us-usa-fed-bangladesh-idUSKCN0WM0KA>
12. Verdict of the Amur-Nizhnyodniprovsky District Court of Dnipro dated January 29, 2021 in case No. 199/564/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94479878> (in Ukrainian).
13. Ivanchenko O.I. Criminological characteristics of cybercrime, prevention of cybercrime at the national level. *Actual problems of domestic jurisprudence*. 2016. No. 3. pp. 172-177. (in Ukrainian).
14. Samoilenko O.A. Detection and investigation of cybercrimes. Odessa, 2020. 112 p. (in Ukrainian).

15. Samuel A. Hacktivism and the Future of Polotocal Participation. <https://www.alexandrasamuel.com/dissertation/pdfs/Samuel-Hacktivism-chapter6.pdf>
16. Smetanina N. Crime and its manifestations: questions of classification. *Public law*. 2013. No. 2 (10). pp. 151-157. (in Ukrainian).
17. Savchenko A.V. Motive and motivation of crime: monograph. Kyiv, 2002-144 p. (in Ukrainian).
18. Veresha R.V. Criminal law of Ukraine. The general part. Kyiv, 2012. 320 p. (in Ukrainian).
19. Fris P.L. Criminal Law of Ukraine. General part. Kyiv, 2009. 512 p. (in Ukrainian).
20. Masol D.I. Classification of motives in criminal law. *Our Law*. 2013. No. 13. pp. 120-126. (in Ukrainian).

Ihor KHARYTONENKO

postgraduate student, Kyiv University of Law of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1772-2312>

e-mail: kharitonenko2104@ukr.net

REASONS AND CONDITIONS FOR COMMITTING CYBERCRIMES

The paper highlights the following main issues: determination of the main factors of criminalization of actions, features of cybercrimes, legal and social nature of crimes of this type are considered and divided. The provision has been developed that the majority of persons who commit crimes that have cyber features are persons for whom the method of committing a crime using electronic devices and devices and cyberspace is not decisive, but was chosen due to its real availability. It was established that the reason for committing cybercrimes is a complex of arbitrariness and illusions, which covers the stages from the formation of the complex under the influence of a number of circumstances to the direct commission of a cybercrime. Moreover, the conditions that contribute to the manifestation of a complex of willfulness and illusions can be almost any factors that affect the moment a person commits a cybercrime: receiving certain information, the corresponding emotional state, the appearance of the victim or relevant accomplices, etc. The classification of motives has also been established, taking into account both the legal and social nature of the motive for the crime. Within its limits, the motives for committing cybercrimes can be divided into:

- 1) antisocial, which include: self-interested motive (due to the desire to obtain material benefits); hooligan motive (caused by disrespect for society and social institutions as a whole); personal motive (due to the desire to harm a specific person);
- 2) asocial motives that are related to the satisfaction of a person's needs in a way prohibited by law, but which are not directly aimed at causing harm to specific persons);
- 3) pseudo-social – worldview-ideological motive (due to the desire to spread certain views or guidelines); socio-political motive (desire to influence the course of events in public life or state life) 6) research (due to interest in illegal or criminal direction);
- 4) protosocial, e.g., following an order, patriotic motives, etc.

It was concluded that the cause of cybercrimes is a complex of arbitrariness and illusions, which covers four stages: from the formation of the complex under the influence of a number of circumstances (the availability of using the technical capabilities of electronic devices, the availability of knowledge and skills in their use, the feeling of anonymity and impunity of using cyberspace) to the direct committing a cybercrime.

Keywords: reasons and conditions for committing cybercrimes, cybercrime, cyberspace, electronic devices, cybercriminal, cyber security, electronic computing machine, computer

Ірина Олексіївна ТАРАСЕНКО

д.е.н., професор, зав. кафедри, Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3626-4377>

e-mail: taras82@i.ua

Костянтин Сергійович ОЛЕФІРЕНКО

аспірант, Київський національний університет технологій та дизайну

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3930-2515>

e-mail: olir@ukr.net

Тетяна Василівна ПОЛОЗОВА

д.е.н., професор, зав. кафедри, Харківський національний університет радіоелектроніки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9956-8816>

e-mail: poloz@i.ua

Олена Вячеславівна МУРЗАБУЛАТОВА

к.е.н., доцент кафедри, Харківський національний університет радіоелектроніки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2179-1828>

e-mail: o.v.lat@i.ua

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблему вдосконалення стратегічного управління сталим розвитком промислових підприємств. Недоліки стратегічного управління українськими промисловими підприємствами зумовлено падінням темпів зростання світової та української економіки, війною, специфікою розвитку соціально-економічних відносин. Запропоновано вдосконалену модель, яка визначає взаємозалежність стратегічного управління інвестиційною політикою та сталим економічним розвитком підприємства, представлено алгоритм управління процесом розробки інвестиційної стратегії.

Ключові слова: стратегічне управління, інвестиційний капітал, сталий розвиток, промислове підприємство, невизначеність

ВСТУП

За останні 5-6 років соціально-економічне становище України відчуває труднощі, пов'язані з впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Пандемія, повномасштабна війна – два основних чинника, що призвели до падіння української економіки. Криза і серйозне уповільнення економічного зростання обумовлено загальним станом світової економіки.

Це, безумовно, активізує пошук шляхів і нових методів утримання конкурентних позицій, вдосконалення механізмів господарювання, досягнення стабільного стану та розвитку суб'єктів господарювання.

Представники наукової спільноти, держави, власники та керівники системоутворювальних підприємств країни активували свій розвиток у напрямі вдосконалення стратегічного управління сталим розвитком підприємств на основі балансу трьох фундаментальних напрямів цієї концепції – капіталу, соціального забезпечення, покращення екологічної ситуації.

На цьому шляху досягнуто певних успіхів, але кардинального перелому у подоланні негативних тенденцій ще не відбулося. На жаль, багато українських компаній продовжують відчувати проблеми, пов'язані з відсутністю інвестицій, необхідних для реалізації життєво важливих бізнес-проектів.

Водночас необхідна збалансована стратегічна управління майбутнім розвитком навіть у військових умовах зростає, тому що вкрай важливо відповідати безпрецедентні вимоги війни до наявних ресурсів країни, а також для запобігання соціальній, гуманітарній,

економічній, фінансовій, екологічній, військовій кризі тощо. Тому застосування гнучких методів стратегічного планування на основі розробки стратегічних сценаріїв дасть змогу оптимізувати недостатні можливості аналізу, розуміння та визначення поточного стану та перспектив. Саме стратегічне планування відіграє вирішальну роль у стратегічному управлінні стійким розвитком промислових підприємств в умовах післявоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У рамках дослідження відокремимо найбільш значимі наукові публікації українських вчених.

І. Хмарська, К. Кучерява та І. Клімова узагальнили вплив війни на соціальні і економічні процеси в Україні, загальний стан вітчизняної економіки, а також визначили сутність післявоєнного відновлення економічної системи; детерміновано, що післявоєнне відновлення є складним, багатовекторним процесом, що має на меті запуск економіки України, зокрема окремих галузей, що втратили свою активність або ж можливості для реалізації діяльності в результаті розгортання повномасштабної війни на теренах України [1].

Є. Буряк, К. Редько, О. Машталер та І. Сидорук визначили основні проблеми, які стримують розвиток інноваційних процесів в Україні та основні шляхи стимулювання інноваційного розвитку промисловості в Україні на засадах смарт-економіки [2].

А.М. Яківченко запропонував застосування розроблених складників механізму управління інноваційним маркетингом, що буде вигідно для промис-

лових підприємств й особливо корисно в умовах відновлення економіки України у повоєнний період [3].

Г. Красовська, В. Стадник та І. Михальчук аргументували, що організаційно-структурними умовами реалізації потенціалу креативності промислових корпорацій є радикальна децентралізація управління, яка побудована за принципами гетерархічного організаційного структурування [4].

О. Кушніренко та Є. Кушніренко виявили перешкоди цифрового розвитку в Україні в умовах військових дій й визначили можливості подолання загроз формування цифрової автономії в Україні та окреслено шляхи консолідації з європейськими засадами формування цифрового простору [5].

Незважаючи на велику кількість публікацій у предметній сфері, потребують подальшого розвитку дослідження саме стратегічного управління промислових підприємств в умовах післявоєнного відновлення України. Це пов'язано з тим, що існує певна прогалина в теоретичних та практичних знаннях стосовно розвитку управління в умовах невизначеності.

МЕТОЮ статті є дослідження концепції стратегічного управління стійким розвитком промислових підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою дослідження є сучасні теорії, концепції, гіпотези управління підприємством. Застосовано контент-аналіз. Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet.

РЕЗУЛЬТАТИ

Процес сталого економічного розвитку розглядається в зарубіжних і вітчизняних теоретичних дослідженнях як складне, багатовимірне і жорстко структуроване явище, що ґрунтується на врахуванні та аналізі великої кількості факторів. Виходячи з цього, в рамках досягнення стійкості промислового підприємства пропонується наступний алгоритм удосконалення стратегічного управління інвестиціями, який може включати послідовність наступних основних кроків.

1. *Аналітичний етап.* На цьому етапі проводиться аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. Виділено найбільш суттєві фактори навколишнього середовища, які становлять найбільшу загрозу. У цьому разі кількість аналізованих факторів має бути обмежена, оскільки інакше аналіз буде ускладнено через складність збору та оброблення інформації. Врахування факторів зовнішнього середовища дає змогу передбачити можливі зміни на ринку та визначити стратегічний напрямок діяльності організації. Також потрібно визначити больові точки бізнесу та проаналізувати основні технологічні аспекти діяльності. Отримані дані дадуть змогу скласти систему критеріїв успішного функціонування компанії та вказати приблизний обсяг необхідних

2. *Розрахунково-прогностичний етап* включає формування показників сталого розвитку промислового підприємства. Керівництво підприємства має оцінити ефективність основної діяльності, проаналізувати структуру доходів і майна підприємства, структуру залучених коштів, чистий прибуток, визначити рентабельність

активів. На основі цієї оцінки розраховується необхідний обсяг інвестицій і можливість їх отримання. Керівництву компанії необхідно точно визначити кількісну та якісну структуру інвестицій.

3. *Формувальний етап* передбачає розроблення стратегічних рішень з визначення напрямків інноваційних перетворень, модернізації виробничої, технологічної бази, результатом яких має стати досягнення стану сталого розвитку підприємства. Важливим аспектом на цьому етапі є орієнтація на превентивне управління підприємством з урахуванням мінливості середовища, оскільки адаптаційне управління не дозволяє досягти цільового рівня стійкості підприємства через затримку управлінських впливів.

4. *Контрольно-коригувальний етап.* На цьому етапі порівняння отриманих результатів з нормативними показниками реалізації стратегії компанії та коригування інвестиційної політики повторно надається. Водночас налагоджено управління підприємством стратегія, перш ніж вона буде втілена в життя, повинно бути оцінено за допомогою імітаційного моделювання.

Підприємство має враховувати основні чинники, що впливають на стабільне функціонування підприємства, і орієнтуватися на систему показників і критеріїв, які дають змогу оцінювати та прогнозувати параметри стійкого розвитку підприємства у кризових ситуаціях.

Запропонована модель взаємовпливу інвестицій управління компанією та сталий економічний розвиток промислового підприємства (рис. 1).

Багато в чому стійкий, рівноважний розвиток організації визначається оптимальним управлінням інвестиціями. Керівництво компанії повинно продумати довгострокову інвестиційну політику, спрямовану на постановку конкретних довгострокових цілей підприємства, вибір найбільш вигідних напрямів вкладення капіталу, оцінювання альтернативних інвестиційних проєктів і, нарешті, розроблення обґрунтованої інвестиційної стратегії.

Зазначимо, що зовнішнє середовище промислового підприємства характеризується великою кількістю параметрів, що швидко змінюються. Це потребує досить швидкого реагування, що об'єктивно свідчить про складність досягнення сталого економічного розвитку.

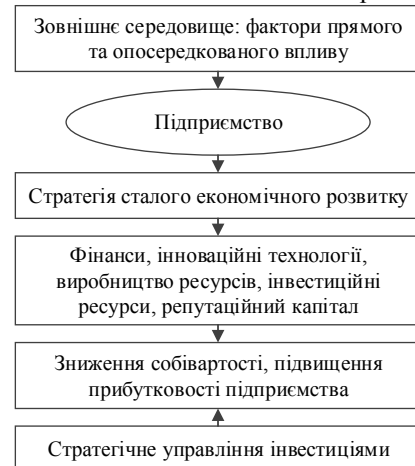

Рис. 1. Модель взаємного впливу сталого економічного розвитку та вдосконалення інвестиційного менеджменту (побудовано авторами на основі даних [6-8])

Подана графічна модель показує, що функціонування промислового підприємства залежить від впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Сталий економічний розвиток можна розглядати як процес, що характеризується зростанням основних показників економічної ефективності, технологічної досконалості, оптимізацією бізнес-процесів, підвищенням якості продукції.

Зростання показників економічної ефективності та технічної досконалості можуть і повинні сприяти грамотне стратегічне управління інвестиціями, оцінювання ризиків виникнення кризових явищ.

На основі імітаційної моделі оцінюється статистична ймовірність настання кризових явищ, виникнення можливих збитків наприкінці заданого періоду діяльності підприємства, врахування характерних для галузі змін параметрів середовища. Модель передбачає три зони стійкості підприємства: від зони повернення до зони необхідного банкрутства, що можливе за незадовільної управлінської діяльності під час функціонування підприємства у перехідній зоні.

Кожна область стійкості характеризується відповідними значеннями динамічних і статичних показників. Динамічні показники передбачають середньодобову швидкість зміни кумулятивних грошових потоків, яка має тенденцію до зниження, коли компанія потрапляє у перехідну зону, а потім до зони необхідного банкрутства, коли кошти компанії різко скорочуються і компанія генерує збитки.

Багато в чому стійкий, рівноважний розвиток промислового підприємства визначається оптимальним управлінням інвестиціями. Керівництво має продумати довгострокову інвестиційну політику, спрямовану на постановку конкретних довгострокових цілей підприємства, визначення найбільш вигідних напрямів вкладення капіталу, оцінювання альтернативних інвестиційних проєктів і, нарешті, розроблення обґрунтованої інвестиційної стратегії.

Щоб ризикувати та точніше оцінювати бізнес, запропоновано рекомендації. Модель механізму стратегічного управління промисловим підприємством подано на рис. 2.

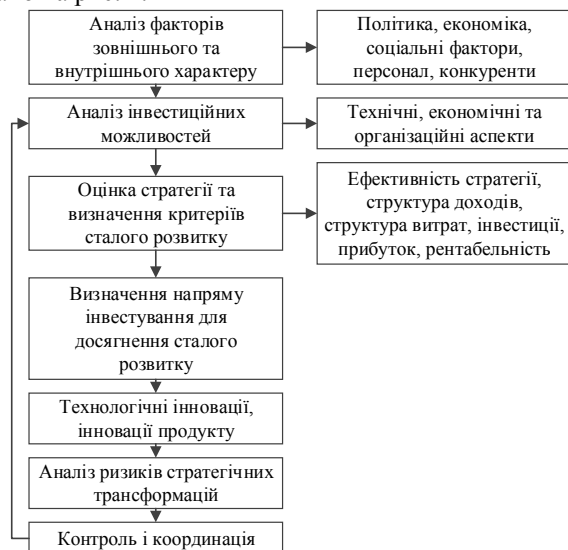

Рис. 2. Графічна модель механізму розробки та управління реалізацією стратегії промислового підприємства (побудовано авторами на основі даних [6-8])

Зазначимо, що зовнішнє середовище промислового підприємства характеризується великою кількістю параметрів, що швидко змінюються. Це потребує досить швидкої реакції, що об'єктивно доводить складність досягнення сталого економічного розвитку.

Запропонований механізм дає змогу керівництву організації ідентифікувати, аналізувати та враховувати можливі агресивні впливи під час реалізації інвестиційних стратегій, а також вплив цих агресивних негативних впливів на стале функціонування промислового підприємства.

Подана графічна модель показує, що функціонування промислового підприємства залежить від впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Сталий економічний розвиток можна розглядати як процес, що характеризується зростанням основних показників економічної ефективності, технологічної досконалості, оптимізацією бізнес-процесів, підвищенням якості продукції.

Поданий механізм управління також дає змогу пов'язати воедино весь комплекс стратегічних дій та маркетингових досліджень, інвестиційної політики компанії, контрольних заходів, визначати та враховувати ступінь ризику, оцінювати стратегії та коригувати управлінські рішення в рамках реалізації сталого розвитку промислового підприємства.

Зростання показників економічної ефективності та технічної досконалості можуть і повинні сприяти грамотне стратегічне управління інвестиціями, оцінка ризиків виникнення кризових явищ.

Можна констатувати, що ініціативи сталого розвитку найкраще можуть бути реалізовані спільними зусиллями місцевої громади. Вони базуються на соціальних, політичних, структурних, інституційних та економічних аспектах. Вдосконалення спільного управління та зміцнення місцевих інституцій є ключовими підходами до розроблення різноманітних екологічних проєктів під час конфліктів та у післявоєнний період відновлення.

Встановлено, що війна в Україні призведе до неминучих гуманітарних та економічних наслідків. Проте негативні екологічні трансформації під час війни є домінуючими, постійними, а часто й неминучими для планети.

Усі зацікавлені сторони, як державні, так і приватні, мають розробити найбільший план реконструкції в Європі з часів II світової війни. Якщо стійкість лежить в основі відновлення, а реформи буде належно реалізовано, ці зусилля можуть стати унікальною можливістю для України. У процесі післявоєнного відновлення необхідно розробити та впровадити нову модель еко-соціальної економіки, що спрямовано на комплексне підвищення якості життя людини. Це стане основою євроінтеграційного процесу України, оскільки критерії сталого розвитку та екологічної безпеки будуть першочерговими.

ВИСНОВКИ

Розглянуто аспекти стратегічного управління промисловими підприємствами у контексті оптимізації інвестиційної діяльності в умовах кризового стану економіки.

Запропоновано заходи із вдосконалення стратегічного

управління інвестиційною діяльністю промислових підприємств, що вписуються в теоретико-методологічну концепцію сталого розвитку підприємства та дають змогу подолати елементи ринкових відносин, забезпечити рівноважний поступальний розвиток.

Багаторічні дослідження дали змогу внести істотні доповнення в наявні моделі та механізми управління діяльністю промислових підприємств. Стратегічне управління промисловими компаніями у сучасних умовах потребує глибокої модернізації вітчизняних підприємств, впровадження відповідних технологій і методів організації бізнес-процесів, що передбачає зміну інвестиційної політики та впровадження більш досконалих інструментів аналізу та врахування ризиків.

Розглянутий у статті механізм стратегічного управління має комплексний характер, він орієнтує керівництво підприємства на серйозні перетворення, враховує запропоновані методи та інструменти формування та управління інвестиційним капіталом промислового підприємства в умовах невизначеності.

Рекомендації із застосування інструменту для змен-

шення діапазону розміру дивідендів акціонерів компанії ретельно вивчено та прийнято до впровадження керівництвом низки підприємств. Переважно відповідні зміни внесено до механізму стратегічного управління інвестиційною діяльністю компаній, які перебували у стані кризи.

Так, застосування більш досконалих механізмів розроблення та управління стратегічною діяльністю організації дає змогу керівництву компанії вдосконалювати процеси управління, приймати найкраще рішення стосовно вибору стратегії компанії та кількості інвестиційних ресурсів, необхідних для досягнення сталого розвитку компанії, розвитку.

Запропоновані методи та підходи до управління сталого розвитку підприємств є необхідною умовою стійкого розвитку економіки загалом. Це дослідження можна продовжити. У цьому випадку планується врахувати більше факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства для його сталого розвитку. Це дуже актуальний напрям досліджень для сталого соціально-економічного розвитку України.

Список використаних джерел

1. Хмарська І., Кучерява К., Клімова І. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31>
2. Буряк Є., Редько К., Машталер О., Сидорук І. Інноваційний розвиток промисловості України на засадах смарт-економіки. *Академічні візії*. 2022. № 13. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/74/64>
3. Яківченко А.М. Механізм інноваційного маркетингу промислового підприємства у повоєнний період. *Підприємництво та інновації*. 2023. № 26. С. 63–69.
4. Красовська Г., Стадник В., Михальчук І. Організаційно-структурні умови розвитку потенціалу креативності в системі менеджменту конкурентоспроможності промислових корпорацій. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 14–25.
5. Кушніренко О., Кушніренко Є. Досягнення цифрової автономії України як стратегічний вектор інтеграції з ЄС. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології*. 2023. № 2(1). URL: <https://man.org.ua/nv/index.php/about/article/view/36>
6. Харченко Ю. А., Марченко В. О. Напрями формування стратегії розвитку підприємства в умовах конкурентного середовища. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. № 2(88). С. 172–178.
7. Кравченко М., Павленко Т. Проблеми забезпечення інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств: макроекономічні аспекти. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1887/1817>
8. Білоусова О. Особливості забезпечення розвитку національної економіки у пост-воєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2073>

References

1. Khmarska I., Kucheryava K., Klimova I. Peculiarities of the post-war economic recovery of Ukraine. *Economy and society*. 2022. Vol. 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-31> (in Ukrainian).
2. Buriak E., Redko K., Mashtaler O., Sydoruk I. Innovative development of Ukrainian industry on the basis of smart economy. *Academic visions*. 2022. Vol. 13. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/74/64> (in Ukrainian).
3. Yakivchenko A. M. Mechanism of innovative marketing of an industrial enterprise in the post-war period. *Entrepreneurship and innovation*. 2023. Vol. 26. pp. 63–69. (in Ukrainian).
4. Krasovska H., Stadnyk V., Mykhalchuk I. Organizational and structural conditions for the development of the potential of creativity in the management system of competitiveness of industrial corporations. *Innovation and Sustainability*. 2022. Vol. 3. pp. 14–25. (in Ukrainian).
5. Kushnirenko O., Kushnirenko E. Achieving digital autonomy of Ukraine as a strategic vector of integration with the EU. *Scientific Bulletin of the International Association of Scientists. Series: economy, management, security, technology*. 2023. Vol. 2, No. 1. URL: <https://man.org.ua/nv/index.php/about/article/view/36> (in Ukrainian).
6. Kharchenko Yu. A., Marchenko V. O. Directions of enterprise development strategy formation in a competitive environment. *Problems of the systemic approach in economics*. 2022. Vol. 2, No. 88. pp. 172–178. (in Ukrainian).
7. Kravchenko M., Pavlenko T. Problems of ensuring the investment attractiveness of domestic enterprises: macroeconomic aspects. *Economy and society*. 2022. Vol. 44. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1887/1817> (in Ukrainian).
8. Bilousova O. Peculiarities of ensuring the development of the national economy in the post-war period. *Economy and society*. 2022. Vol. 46. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2073> (in Ukrainian).

Iryna TARASENKO

Doctor of Economics, Professor, Head of department, Kyiv National University of Technologies and Design

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3626-4377>

e-mail: taras82@i.ua

Kostiantyn OLEFIRENKO

postgraduate student, Kyiv National University of Technologies and Design

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3930-2515>

e-mail: olir@ukr.net

Tetiana POLOZOVA

Doctor of Economics, Professor, Head of department, Kharkiv National University of Radio Electronics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9956-8816>

e-mail: poloz@i.ua

Olena MURZABULATOVA

PhD in Economics, Associate Professor of department, Kharkiv National University of Radio Electronics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2179-1828>

e-mail: o.v.lat@i.ua

STRATEGIC MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

Introduction. The paper deals with the problem of improving strategic management of sustainable development of industrial enterprises. The shortcomings of the strategic management of Ukrainian industrial enterprises are due to the decline in the growth rates of the world and Ukrainian economy, the war, the specifics of the development of socio-economic relations.

The purpose of the paper to study the concept of strategic management of sustainable development of industrial enterprises.

Results. The main problem of the study is related to the imperfection of the strategic management of the enterprise's investment policy, which leads to a slowdown in the development of the enterprise and a decrease in competitiveness. The methodological base of the research is determined, the basis of which is: system theory, a system approach to managing the sustainable development of the enterprise, the theory and practice of modeling, strategic management, investment planning. An improved model is proposed, which determines the interdependence of strategic management of investment policy and sustainable economic development of the enterprise, and an algorithm for managing the process of developing an investment strategy of an industrial enterprise is presented. This mechanism takes into account the main indicators of sustainable development of an industrial enterprise. The mechanism of strategic management, which has a complex nature, is considered. The management of the enterprise is oriented towards serious transformations, takes into account the proposed methods and tools of formation and management of investment capital of an industrial enterprise in conditions of uncertainty.

Conclusion. It has been proven that the use of more advanced mechanisms for the development and management of the organization's strategic activities allows the company's management to improve management processes, make the best decision regarding the choice of strategy and the amount of investment resources necessary to achieve the sustainable development of an industrial enterprise.

Keywords: strategic management, investment capital, sustainable development, industrial enterprise, uncertainty

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.16>
УДК 316.346:305(477)

Тетяна Кузьмівна ДАЦЮК

к.і.н., доцент, Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1708-076X>
e-mail: t.k.datsiuk@gmail.com

Олексій Вікторович ГІГІН

викладач, Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6578-4947>
e-mail: giginalexei@gmail.com

Любов Володимирівна ТИМОШЕНКО

старший викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0958-4511>
e-mail: imoshenkov25@gmail.com

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано законодавче регулювання гендерної рівності в Україні на сучасному етапі. Доведено, що гендерна рівність передбачає рівні права в усіх сферах незалежно від статі. Воєнний стан в Україні вимагає динамічних змін на законодавчому рівні й застосування кращого міжнародного досвіду. У статті розглянуто стереотипи, нормативно-правові акти забезпечення рівності та перспективи подальшого втілення рівності прав жінок та чоловіків у сучасному суспільстві. Окремо визначено напрями гендерної політики в Збройних Силах України.

Ключові слова: права людини, збройний конфлікт, законодавчі регулювання, гендерні стереотипи, міжнародний досвід

ВСТУП

У світі за останні роки все частіше розглядається гендерний складник в політичному та суспільному житті. Україна, як і інші країни, прагне стати повноцінним членом ЄС. Та для цього їй потрібно повністю поділяти основоположні цінності, пройти шлях реформатування власної позиції та суспільних установ відповідно до принципу співдружності.

Обов'язок кожної сучасної демократичної держави – створити для всіх жінок рівні кар'єрні можливості, адже вони займають значне місце в суспільстві та є його рушійною силою. Важливо давати жінкам можливість, за їх бажанням, брати участь у діяльності у сфері оборони та національної безпеки. Це також сприяє розвитку рівноправної гендерної політики.

Актуальність сучасних проблем зумовлена, з одного боку, збільшенням кількості жінок-військовослужбовців в армії, розширенням переліку військових спеціальностей та посад, які мають можливість обіймати жінки, а з іншого – пануванням у суспільстві застарілих стереотипів стосовно значення перебування жінок у Збройних Силах України (ЗСУ). Необхідно також дослідити демократичні перетворення в Україні, з'ясувати особливості участі жінок у воєнних діях, звернувши увагу на можливі переваги та проблеми інтеграції жінки як військовослужбовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Гендерна рівність і її правове регулювання в Україні є досить обговорюваною та досліджуваною проблемою. Зарубіжні та вітчизняні науковці розгортають дискусію на рівні доктрини та досліджують перспективи забезпечення рівних прав жінок та чоловіків в Україні.

Зокрема, Л. Наливайко, Л. Марценюк зосереджують увагу на основних напрямках державної гендерної політики в Україні, її державно-правовому регулюванні [9].

О. Дрозд досліджує основні резолюції Ради Безпеки ООН стосовно жінок, миру та безпеки, в яких викладено практичні рекомендації [2].

М. Халіман висвітлює питання гендерної рівності в період воєнного стану в Україні [13]. Л. Петрова, О. Панфілов виокремлюють гендерні стереотипи, нормативи поведінки і проблеми ідентифікації у сучасному правовому суспільстві України [10]. О. Червякова, О. Середя, Є. Яригіна аналізують сучасні підходи та перспективи забезпечення гендерної рівності в лавах ЗСУ [14].

Комплексне дослідження здійснили І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, О. Пектов, які розглянули формування гендерної рівності в ЗСУ та її нормативно-правове забезпечення [8].

МЕТА статті полягає у розкритті особливостей та значення рівних прав жінок і чоловіків, а також в аналізі законодавчих аспектів, які їх забезпечують.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною базою дослідження є науково-емпіричні методи: збирання та порівняння інформації, комплексні методи аналізу, синтезу та узагальнення, а також загальнонаукові методи: конкретизація та системний аналіз. Теоретичну основу статті складають дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, нормативна база українського законодавства та міжнародна практика.

РЕЗУЛЬТАТИ

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає поняття «гендерна рівність» як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації» [4]. На противагу цьому дискримінація означає обмеження за будь-якими ознаками, зокрема ознаками статі, особи чи групи осіб, що полягає у негативному ставленні і порушенні свободи та привілеїв у будь-яких формах,

що встановлено у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [5].

Гендерна поведінка формується на основі певних стереотипів. Це сформовані якості людини і норми, яких дотримуються в суспільстві на основі правового забезпечення.

Є три групи гендерних стереотипів:

- перша група охоплює форму поведінки, яка визначає думку суспільства про поведінкові якості, що притаманні як чоловікам, так і жінкам;
- до другої групи входять сімейні і професійні ролі, які безпосередньо пов'язані з поняттями «чоловік» та «жінка» (часто називають «гендер»);
- третя група стереотипів об'єднує діяльність та зміст дій чоловіків і жінок, які часто змінюються залежно від соціальних, економічних чи політичних змін [9].

Варто зазначити, що політику держави з гендерного питання на підставі відповідних нормативно-правових актів спрямовано на дотримання у суспільстві рівності прав, запобігання будь-яким проявам дискримінації, розроблення подальшої стратегії дій.

У сучасному суспільстві є три форми дискримінації, які перешкоджають забезпеченню і дотриманню гендерної рівності:

- 1) пряма дискримінація, що спрямовано на обмеження в правах певної особи чи групи;
- 2) непряма дискримінація, що проявляється у конкретних діях і заходах до осіб певної меншини, які ставлять їх у невідповідне становище порівняно з іншими;
- 3) дискримінація за ознакою статі – «ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі (...) зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі» (ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків») [4].

М. Петченко, О. Глазунова, В. Гиренко та Т. Литовченко стверджують, що гендерна дискримінація у різних країнах найбільше проявляється у соціально-трудових відносинах. Види і прояви цієї нерівності та утисків жінок, які зустрічаються найчастіше, подано у табл. 1.

Статистичні дані Державної служби статистики Ук-

раїни підтверджують, що серед зайнятого населення на ринку праці переважають саме чоловіки, наприклад, у 2021 р. їх частка становила 52,6 % (табл. 2).

Важливим є висвітлення правового аспекту гендерної рівності в Україні. Першим і основним документом, який забезпечує дотримання рівних прав жінок і чоловіків, є Конституція України. Наприклад, ст. 24 констатує, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [7].

Проте є низка законів, які забезпечують гендерні права, перспективи, принципи, ознаки. Найважливішим з них є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». У ст. 3 зазначено, що до основних напрямів державної гендерної політики належать: утвердження рівності прав жінок та чоловіків; недопущення дискримінації за ознакою статі; запобігання та протидія насильству за ознакою статі; створення безпечного інформаційного простору, що не має ознак дискримінації, для населення [4].

Гарантує гендерну рівність Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (2011 р.), в якому докладно висвітлено правові засади протидії торгівлі людьми [6].

Одним з основних законів з подолання гендерної нерівності є Закони України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 30.05.2014 р.

Враховуючи те, що Україна захищає свою цілісність і незалежність з 2014 р. і дотепер, важливо наголосити на рівності прав жінок і чоловіків у військовій сфері. У 2018 р. ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України стосовно забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях», який затвердив положення про те, що «жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками» [3].

Таблиця 1 – Основні прояви гендерної дискримінації в системі соціально-трудових відносин [11]

Прояви гендерної дискримінації	Характеристика
Різниця між оплатою праці жінок та чоловіків	На основі статистичних даних в Україні заробітна плата жінок часто менша, ніж у чоловіків. Останніми роками досить висока гендерна різниця у заробітній платі в більш ніж 20 країнах Європи, причому вона більше відчутна в приватній сфері порівняно з державним сектором. Проблема є пріоритетною в європейській гендерній політиці, адже ця дискримінація порушує настанови документів, які захищають права жінок. Наприклад, у Римській угоді зафіксовано принцип рівної оплати за однакову працю. Це стало першим законодавчим документом щодо рівності чоловіків та жінок.
Гендерний дисбаланс під час ухвалення управлінських рішень	В економічній та політичній сферах жінки є нерівномірно залученими. Це свідчить про дефіцит демократії на європейському та міжнародному рівнях.
Гендерні переваги роботодавців під час наймання людини на роботу	Часто роботодавці схильні наймати на роботу чоловіків, причому не з об'єктивних причин, і враховують небажані для них сторони працевлаштування жінок: вагітність, пологи та відпустка по догляду за немовлям; відсутність можливості частих або тривалих відряджень; неможливість роботи в умовах ненормованого робочого часу чи затримки після закінчення робочого дня, якщо в цьому є необхідність.
Гендерні стереотипи у виборі професій	У суспільстві є переконання стосовно розмежування «чоловічих» і «жіночих» професій та неможливості жінок виконувати певні функціональні обов'язки або забезпечити високу якість роботи тільки за гендерною ознакою.

Таблиця 2 – Статистика розподілу зайнятого населення України за статтю, 2011–2021 рр. (складено автором на основі даних Державної служби статистики України [1])

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка жінок у загальній кількості зайнятого населення у віці 15–70 р., %	48,68	48,47	48,3	48,24	47,88	48,09	48,1	48,35	47,79	47,79	47,4
Частка чоловіків у загальній кількості зайнятого населення у віці 15–70 р., %	51,32	51,53	51,7	51,76	52,12	51,91	51,9	51,65	52,21	52,21	52,6

Окрім цього, на законодавчому рівні додано ще низку змін для забезпечення гендерної рівності жінок і чоловіків. У 2019 р. жінки одержують можливість навчатися у військових закладах освіти включно з проходженням посиленої військово-фізичної підготовки. Цим українська держава переймає міжнародний досвід і доводить свою готовність до прийняття людей незалежно від їх етнічної приналежності, статі, соціально-економічного статусу чи гендера.

Важливим документом для подальшого розвитку питань гендерної рівності чоловіків та жінок є Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р. [12]. У ній детально розроблено базові принципи, подальші кроки, цілі та завдання для забезпечення рівноправності та перспектив для чоловіків та жінок у сфері освіти.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження показали, що актуальною проблемою сучасності є гендерна дискримінація. Вона являє собою обмеження особи або групи осіб за ознаками статі. Це проявляється у негативному ставленні й порушенні свободи та привілеїв цих осіб у будь-яких формах. Проаналізовано низку документів, які забезпечують рівність жінок та чоловіків. Для подолання будь-яких проявів дискримінації за гендерною ознакою Україна зробила багато важливих кроків. Проте є необхідність у подальшому вдосконаленні забезпечення рівності прав чоловіків та жінок на законодавчому рівні, особливо в умовах воєнного стану. Саме тому держава приділяє велику увагу розробленню стратегії для досягнення цієї мети.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <https://nads.gov.ua>
2. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Адміністративне право і процес*. 2020. № 10. С. 105–110. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.18>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» № 2523-VIII від 06.09.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV від 08.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
5. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» № 1263-VII від 30.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
6. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» № 3739-VI від 20.09.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>
7. Конституція України від 28.06.1996. Розділ II. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
8. Коротатнік І.М., Микитюк М.А., Павлюк О.О., Петков С.В. Жінки і військова служба в Україні: історія жіноцтва у війську, нормативно-правове забезпечення, формування гендерної компетенції в ЗСУ, стандарти НАТО та інший закордонний досвід, жінки в українському війську під час війни. Київ, 2023. 508 с. URL: <http://surl.li/iwogh>
9. Наливайко Л.Р., Марценюк Л.В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 61–66. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.11>
10. Петрова Л.О., Панфілов О.Ю. Гендерна рівність в армії: участь жінок у військових діях в антитерористичній операції (операції об'єднаних сил). *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2020. № 2(64). С. 19–23. URL: <https://doi.org/10.30748/zhups.2020.64.03>
11. Петченко М.В., Глазунова О.О., Гиренко В.О., Литовченко Т.А. Гендерна нерівність у системі соціально-трудова відносин: проблеми та перспективи подолання. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 4 (50). С. 136–154. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.136>
12. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року № 1163-р від 20.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text>
13. Халіман М. Євроінтеграція жінок до та в період воєнного стану на території України. *Людинознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», спецвипуск*. 2022. С. 178–191. URL: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.12>
14. Червякова О.В., Середа О.Г., Яригіна Є.П. Рівність прав чоловіків та жінок на військовій службі в Україні: виклики воєнного часу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Вип. 72 (2). С. 108–115. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.50>

References

1. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://nads.gov.ua> (in Ukrainian).
2. Drozd O. Gender equality in the sphere of security and defense: international experience. *Administrative law and process*. 2020. Issue 10. pp. 105–110. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.18> (in Ukrainian).
3. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men During Military Service in the Armed Forces of Ukraine and Other Military Formations" 2523-VIII dated September 6, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> (in Ukrainian).
4. Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men" 2866-IV dated September 8, 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (in Ukrainian).
5. Law of Ukraine "On Principles of Prevention and Counteraction of Discrimination in Ukraine" 1263-VII dated May 30, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (in Ukrainian).
6. Law of Ukraine "On Combating Human Trafficking" 3739-VI dated September 20, 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (in Ukrainian).
7. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996. Section II. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (in Ukrainian).
8. Koropatnik I.M., Mykytiuk M.A., Pavliuk O.O., Petkov S.V. Women and military service in Ukraine: the history of women in the army, regulatory and legal support, the formation of gender competence in the Armed Forces, NATO standards and other foreign experience, women in the Ukrainian army during the war. Kyiv, 2023. 508 p. URL: <http://surl.li/iwogh> (in Ukrainian).
9. Nalyvaiko L.R., Martsenyuk L.V. Women's rights and gender equality in Ukraine: problems of theory and practice. *Private and public law*. 2022. Issue 1. pp. 61–66. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.11> (in Ukrainian).
10. Petrova L.O., Panfilov O.Yu. Gender equality in the army: women's participation in military operations in anti-terrorist operations (joint forces operations). *Collection of scientific papers of the Kharkiv National University of the Air Force*. 2020. Issue 2(64). pp. 19–23. URL: <https://doi.org/10.30748/zhups.2020.64.03> (in Ukrainian).
11. Petchenko M.V., Hlazunova O.O., Hyrenko V.O., Lytovchenko T.A. Gender Inequality in the System of Social and Labor Relations: Problems and Prospects for Overcoming. *Demography and Social Economy*. 2022. Issue 4 (50). pp. 136–154. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.136> (in Ukrainian).
12. Strategy for implementation of gender equality in the field of education until 2030 dated December 20, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text> (in Ukrainian).
13. Khaliman M. European integration of women before and during the period of martial law in the territory of Ukraine. *Studies in the humanities: collection of scientific works of Ivan Franko Drohobysk State Pedagogical University*. Series "Philosophy". Special issue. 2022. pp. 178–191. URL: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.12> (in Ukrainian).
14. Cherviakova O.V., Sereda O.H., Yaryhina E.P. Equal rights of men and women in military service in Ukraine: challenges of wartime. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2022. Issue 72 (2). pp. 108–115. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.50> (in Ukrainian).

Tetiana DATSIUK

PhD in History, Associate Professor, Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1708-076X>

e-mail: t.k.datsiuk@gmail.com

Oleksii HIHIN

lecturer, Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6578-4947>

e-mail: giginalexei@gmail.com

Liubov TYMOSHENKO

Senior Lecturer, National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0958-4511>

e-mail: imoshenkov25@gmail.com

LEGAL REGULATION OF GENDER EQUALITY UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Introduction. The paper examines the problems of ensuring equal rights and opportunities for women and men and eliminating all forms of social and gender discrimination. The rule of law ensures legal equality between the sexes, which means providing them with equal starting opportunities. The term gender refers to the different social roles, responsibilities and identities of women and men, and the balance of power between women and men in a given society. Gender roles and gender relations differ across countries and cultures and may even differ among different groups within the same society. The paper analyzes the problems of the theory and practice of gender equality in Ukraine. The current state of war in Ukraine requires dynamic changes at the legislative level and the application of best international practices.

The purpose of the paper is to analyze the role and meaning of equal rights for both men and women and the legislative aspects of their provision.

Results. The directions of gender policy in the Armed Forces of Ukraine have been determined separately. The Strategy of Ukraine, which proclaims the formation of gender law and society, has been submitted. The principle of equality, which has several manifestations, is substantiated, one of which is the principle of gender equality, which means an equal approach to everything regardless of gender. The problems of gender differences in personal characteristics associated with constant dynamic changes in the world are indicated, which require consideration of questions regarding the influence of certain gender stereotypes on the professional activity of an individual. The paper presents stereotypes, legal acts ensuring equality and problems of gender identification in modern Ukrainian society. The directions of gender policy in the Armed Forces of Ukraine have been determined separately.

Conclusion. The conclusions of the work consist of research results and further scientific research. Specialists in the economic and legal spheres can use the research information.

Keywords: human rights, armed conflict, legislative regulations, gender stereotypes, international experience

Ольга Васи́лівна **БРИНЗАНСЬКА**

к.ю.н., науковий консультант Верховного Суду

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4730-8060>

e-mail: obrynzanska@ukr.net

РОЗМЕЖУВАННЯ ЕКОЦИДУ (СТ. 441 КК УКРАЇНИ) ТА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ У ФОРМІ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ НАВКОЛИШНЬОМУ ПРИРОДНОМУ СЕРЕДОВИЩУ (СТ. 438 КК УКРАЇНИ)

У статті розглянуто ознаки кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень екоциду (ст. 441 Кримінального кодексу України) та порушення законів та звичаїв війни, що виражено у формі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу (ст. 438 Кримінального кодексу України). Проаналізовано зміст спільних та відмінних ознак складів зазначених кримінальних правопорушень та визначено ті їхні ознаки, за якими здійснюється розмежування між екоцидом та порушенням законів та звичаїв війни, що виражено у формі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Ключові слова: заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, екоцид, методи та засоби ведення війни, масове знищення, масштабна, тривала та серйозна шкода

ВСТУП

Розмежування складів кримінальних правопорушень є необхідною умовою правильної кваліфікації злочинів [1, с. 8]. Як слушно зазначає Л.П. Брич, наявність у законодавчому матеріалі груп складів злочинів, конструкції яких вміщують ознаки, що тотожні за змістом з ознаками інших складів злочинів (спільні ознаки), викликає потребу відрізнити їх теоретично та розмежувати склади злочинів у процесі практичної діяльності із застосування права [2, с. 7].

І екоцид (ст. 441 Кримінального кодексу України (ККУ)), і заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 ККУ) є одними з найсерйозніших та найбільш суспільно небезпечних кримінальних правопорушень, які посягають на екологічну безпеку людства, з огляду на імовірну незворотність негативних наслідків. Проте, незважаючи на таку спорідненість, ці кримінальні правопорушення є різними як за своєю правовою природою, так і за ознаками складів кримінальних правопорушень. Хоча вплив війни на навколишнє середовище почався ще до широко масштабного вторгнення РФ в Україну, та оскільки наросування збройних сил і підтримка їхньої готовності споживає багато природних ресурсів, саме агресія РФ зумовила численні випадки цілеспрямованого знищення природних ресурсів та інфраструктурних об'єктів, що вимагає правильної правової оцінки.

Співвідношенню між екоцидом та порушенням законів та звичаїв війни у формі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу у літературі приділено небагато уваги. Деякі питання про розмежування складів зазначених злочинів розглядалися В.М. Киричко, М.В. Кунцевичем, О.В. Мироновою, В.П. Попович, М.І. Хавронюком та ін., проте увагу науковців було переважно зосереджено на розмежуванні між екоцидом та порушенням законів та звичаїв війни загалом, без урахування його конкретної форми – заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу. Викладене обумовлює актуальність теми.

МЕТА статті – висвітлення ознак, за якими здійснюється розмежування між складами кримінальних правопорушень екоциду (ст. 441 ККУ) та порушення законів та звичаїв війни, що виражено у виді заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу (ст. 438 ККУ).

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянуто ознаки кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 438, 441 ККУ. Враховуючи бланкетність диспозиції норми, закріпленої у ст. 348 ККУ, проаналізовано джерела міжнародного права, зокрема Додатковий протокол до Женевських Конвенцій із захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. (далі – Додатковий протокол), Конвенцію про заборону військового або будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на навколишнє середовище від 10 грудня 1976 р., міжнародні звичаї у частині захисту навколишнього природного середовища під час вчинення воєнних дій та положення національного законодавства. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів зазначених кримінальних правопорушень досліджувались на основі системно-структурного та функціонального методів. Догматичний метод застосовано для тлумачення термінів та понять, які мають оціночний характер, а також термінологічних зворотів. Грунтуючись на наведених методах, у взаємозв'язку визначено ті ознаки складів кримінальних правопорушень екоциду та порушення законів та звичаїв війни, що виражено у виді заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, за якими здійснюється розмежування між ними.

РЕЗУЛЬТАТИ

Статті кримінального закону, в яких закріплено ознаки кримінальних правопорушень, що розглядаються, розміщено законодавцем у розділі XX ККУ «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Якщо порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 ККУ) є кримінальним правопорушенням проти миру, то екоцид (ст. 441 ККУ) – кримінальне правопорушення проти

безпеки людства, зокрема у частині екологічної безпеки [3, с. 290; 4, с. 619-620; 5, с. 37-38].

Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 438 ККУ, характеризується альтернативними проявами об'єктивної сторони: 1) жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; 2) вигнання цивільного населення для примусових робіт; 3) розграбування національних цінностей на окупованій території; 4) застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; 5) інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ВРУ); 6) віддання наказу про вчинення таких дій. Питання заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу може виникнути у разі вчинення зазначеного кримінального правопорушення у таких проявах, як *застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, та інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ*. Для встановлення ознак цих діянь потрібно звернутись власне до законів та звичаїв війни – системи норм і принципів міжнародного права, які встановлюють права і обов'язки воюючих сторін та нейтральних держав у разі воєнного конфлікту і за своїм змістом пов'язані з міжнародним гуманітарним правом (МГП) – системою юридичних норм і принципів, що застосовуються у збройних конфліктах, встановлюють взаємні права і обов'язки суб'єктів міжнародного права стосовно заборони або обмеження застосування певних засобів та методів ведення війни, забезпечують захист жертв збройних конфліктів та встановлюють відповідальність за порушення цих норм і принципів [6, с. 134; 7, с. 491; 8, с. 148]. Саме найсерйозніші порушення МГП розглядаються як воєнні злочини, які мають наслідком кримінальну відповідальність [9, с. 57]. До джерел права МГП, які містять положення про заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу у контексті порушення законів та звичаїв війни належать міжнародні договори та міжнародні звичаї.

До міжнародних договорів передусім відноситься Додатковий протокол. Зокрема, в його ч. 3 ст. 35 закріплено заборону застосовувати *методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть масштабної, тривалої та серйозної шкоди природному середовищу*. Також у ст. 55 Додаткового протоколу передбачено норму «Захист природного середовища», згідно з якою: «1. Під час ведення воєнних дій має бути виявлено турботу про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону застосування методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення. 2. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалії заборонено.» [10].

У цьому контексті порушення законів та звичаїв війни у розумінні ч. 1 ст. 438 ККУ становить *застосування методів або засобів ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть масштабної, тривалої та серйозної шкоди*

навколишньому природному середовищу. Це діяння охоплює такий прояв об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, що розглядається, як *застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом*. Натомість порушення заборони заподіяння шкоди природному середовищу як репресалії, що є формою здійснення нападу на цивільний об'єкт залежно від обставин вчинення діяння може кваліфікуватись або жорстоке поводження з цивільним населенням, або як інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ.

Ще одну групу міжнародних договорів, які опосередковано можна розглядати як такі, що містять норми про закони і звичаї війни, становлять багатосторонні міжнародні договори, серед яких Конвенція про оборону військового або будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на навколишнє середовище від 10 грудня 1976 р., та інші конвенції ООН, з яких впливає заборона застосування конкретних видів зброї, які чинять руйнівний вплив на навколишнє природне середовище, – Конвенція про біологічну зброю від 10 квітня 1972 р., Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення від 3 грудня 1997 р., Конвенція про хімічну зброю від 13 січня 1993 р. тощо. Зазначені конвенції є актами міжнародного права, в яких закріплено зобов'язання держави, порушення яких є підставою міжнародно-правової відповідальності держави. Проте у разі встановлення відповідальності держави за застосування методів та засобів ведення війни, заборона яких впливає з наведених конвенцій, посилення на конвенції як на додаткове джерело права може мати місце при притягненні осіб до індивідуальної кримінальної відповідальності за вчинення серйозних порушень МГП, які розглядаються як воєнні злочини. У цьому разі діяння може кваліфікуватись як застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, але заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок застосування вказаних засобів буде факультативною ознакою, а також за ст. 439 ККУ «Застосування зброї масового знищення».

Міжнародні звичаї, які стосуються заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, охоплюють норми, в яких регламентовано: 1) загальні принципи ведення воєнних дій, згідно з якими ніщо у природному середовищі не може бути об'єктом нападу, окрім випадків, коли це є військовою ціллю, а також забороняється здійснення нападу на військову ціль, якщо можна очікувати, що такий напад спричинить надмірну випадкову шкоду навколишньому середовищу порівняно з очікуваною конкретною та безпосередньою військовою перевагою; 2) застосування методів та засобів ведення війни, які мають враховувати захист та збереження навколишнього природного середовища; 3) заборону застосування методів чи засобів ведення воєнних дій, що, як планується або можна очікувати, спричинить масштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому природному середовищу [11]. Недотримання під час ведення воєнних дій цих приписів може кваліфікуватись за ч. 1 ст. 438 ККУ, зокрема, як застосування засобів ведення війни, заборонених між-

народним правом або вчинення інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, так як наведені норми міжнародного звичаю у цій чи іншій формі відображені у Женевських конвенціях та Додатковому протоколі до неї, які відповідно є міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. Наприклад, ч. 1 ст. 52 Додаткового протоколу містить ознаки цивільних об'єктів, до яких віднесено всі ті об'єкти, які не є воєнними об'єктами, а ст. 56 – положення про те, що установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, не повинні ставати об'єктами нападу навіть тоді, коли вони є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. За наявності таких ознак заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу може розглядатись як порушення законів і звичаїв війни навіть без оцінки «надмірності» нападу.

Заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як порушення законів та звичаїв війни може бути вчинено виключно у контексті воєнних дій – збройного конфлікту, тоді як зазначена ознака не охоплює екоцид, який може бути вчинений як поза збройним конфліктом, так під час нього.

На відміну від порушення законів та звичаїв війни ознаки об'єктивної сторони екоциду наведено у ст. 441 ККУ: 1) масове знищення рослинного або тваринного світу; 2) отруєння атмосфери або водних ресурсів; 3) вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про навколишнє природне середовище» навколишнє природне середовище, а саме це формулювання вживається у джерелах права, на підставі яких встановлюються ознаки порушень законів та звичаїв війни, охоплює сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучено у господарський обіг, так і незастосовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси [11]. У ст. 441 ККУ перелічені основні компоненти навколишнього природного середовища: рослинний та тваринний світ, атмосфера та водні ресурси, а також вживання формулювання «інші дії, які можуть спричинити екологічну катастрофу» дають підстави для висновку про те, що цією статтею також охоплюється заподіяння шкоди його іншим компонентам, наприклад, ґрунтам та надрам. З цього вбачається, що екоцид та заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як порушення законів та звичаїв війни характеризується одним предметом кримінального правопорушення, яким є навколишнє природне середовище.

У ст. 441 ККУ «знищення», «отруєння», «вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу», вчинення яких становить екоцид, є власне альтернативними діяннями, тоді як таким діянням за ст. 438 ККУ є застосування методів та засобів ведення війни або вчинення репресалії, тоді як завдання шкоди навколишньому природному середовищу становитиме або спосіб вчинення цього злочину або його наслідок.

Обов'язковою ознакою екоциду та порушення законів та звичаїв ведення війни в частині заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу є обсяг завданої шкоди. У ст. 441 ККУ шкода характеризується через вжиття формулювань «масове знищення» та «екологічна катастрофа», тоді як з положень МПП випливає, що шкода навколишньому природному середовищу, яка охоплюється порушеннями законів та звичаїв війни, має бути «масштабною», «тривалою» та «серйозною», «надмірною порівняно з очікуваною конкретно та безпосередньою військовою перевагою». Вважаємо, що, незважаючи на вживання різних лексичних засобів, зміст ознак є тотожним, а тому їх можна вважати спільними для обох складів кримінальних правопорушень [2, с. 114]. З викладеного вбачається, що ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 438, 441 ККУ, відрізняються між собою за ознаками діяння і є спільними за ознакою наслідку.

Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 438 ККУ, характеризується умислом. Причому обов'язковою ознакою є усвідомлення того, що діяння вчиняється у зв'язку зі збройним конфліктом, а також тієї обставини, що особою застосовується заборонені засоби і методів ведення війни. Водночас не є обов'язковим, щоб особа мала умисел саме на заподіяння шкоди, яка є «масштабною», «тривалою» та «серйозною», або «надмірною порівняно з очікуваною конкретно та безпосередньою військовою перевагою» – достатнім є усвідомлення імовірності заподіяння такої шкоди. Зокрема, відповідно до міжнародного звичаю (норма 44), під час проведення воєнних операцій слід вживати всіх практично можливих запобіжних заходів для уникнення та у будь-якому разі мінімізації випадкової шкоди навколишньому природному середовищу. Відсутність точних наукових знань наслідків впливу конкретних воєнних операцій на навколишнє природне середовище не звільняє сторону конфлікту від вжиття таких запобіжних заходів [13, с. 26]. На підставі викладеного можна дійти висновку про те, що застосування стороною засобів та методів ведення війни без врахування змісту зазначеного міжнародного звичаю, свідчить про умисне порушення законів і звичаїв війни.

Стосовно суб'єктивної сторони екоциду, для якої характерна форма вини у виді умислу, прямого або непрямого, також не є обов'язковим, щоб особа мала умисел на спричинення такої шкоди навколишньому природному середовищу, яку можна оцінити як екологічну катастрофу, – достатнім є усвідомлення особою можливості заподіяння шкоди, співставної із вчиненням нею діянням [3, с. 122]. Отже, суб'єктивні сторони складів злочинів, передбачених ст.ст. 438 та 441 ККУ, характеризуються спільною ознакою стосовно форми вини та її вольової ознаки, але мають відмінності у частині змісту її інтелектуальної ознаки.

Суб'єкт екоциду – загальний, тобто це осудна фізична особа, яка досягла 16-річного віку. Стосовно суб'єкта порушення законів та звичаїв війни слід зазначити, що залежно від прояву об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення суб'єкт може бути як загальним, так і спеціальним. Зокрема, спеціальний суб'єкт – військова службова особа має місце

у разі видання наказу про застосування методів та засобів ведення війни, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть масштабної, тривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, або про вчинення репресалій шляхом заподіяння шкоди природному середовищу. В іншому разі суб'єкт буде загальним, оскільки і військовослужбовці, і цивільні особи можуть вчинити діяння, які становлять порушення законів і звичаїв війни [9, с. 54].

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи висновки науковців – дослідників проблем кримінально-правової кваліфікації, розмежування споріднених складів злочинів здійснюється у такій послідовності: 1) виявлення спільних ознак складів споріднених злочинів, які відповідно потребують розмежування; 2) виявлення ознак складів цих злочинів, за якими вони відрізняються; 3) встановлення, в чому ж полягає відмінність у виявлених розмежувальних ознаках, причому, як зазначає В.О. Навроцький, ознаки мають бути співпадаючими за формою, але вони відрізняються за змістом та об'ємом [2, с. 70; 14, с. 323].

Зокрема, спільними ознаками екоциду та заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як порушення законів і звичаїв війни є: 1) предмет кримінального правопорушення – навколишнє природне середовище; 2) обсяг шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу внаслідок діянь, які відповідно охоплюються ст.ст. 438 та 441 ККУ; 3) суб'єктивна сторона – форма вини у виді умислу; 4) суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (за винятком того, коли порушення законів та звичаїв

війни вчиняється у формі видання наказу про вчинення діяння, яке всупереч військовою службовою особою).

До ознак складів кримінальних правопорушень екоциду та заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як порушення законів і звичаїв війни, за якими вони відрізняються, належать: 1) об'єкт зазначених кримінальних правопорушень; 2) ознаки діянь, які охоплюються об'єктивною стороною кримінального правопорушення; 3) наявність обов'язкової ознаки порушення законів та звичаїв війни – вчинення діяння під час збройного конфлікту, що не є обов'язковою ознакою екоциду.

Отже, розмежувальними ознаками складів кримінальних правопорушень екоциду та заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як порушення законів і звичаїв війни є ознаки об'єкту, діянь, які охоплюються об'єктивною стороною кримінального правопорушення та ознакою обстановки вчинення порушення законів і звичаїв війни – наявністю збройного конфлікту.

Відмінність у виявлених розмежувальних ознаках полягає у тому, що ознаки кримінального правопорушення «порушення законів та звичаїв війни» у формі заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, встановлюються не лише відповідно до опису ознак цього діяння, визначених у ст. 438 ККУ, а й положень МГП стосовно обов'язків воюючих сторін з мінімізації завдання шкоди навколишньому природному середовищу, тоді як ознаки екоциду визначено власне у ст. 438 ККУ, а для встановлення оціночних ознак «масовості» та «екологічної катастрофи», потрібно звернутись до екологічного законодавства.

Список використаних джерел

1. Анісімов Г.М., Володіна О.О., Зінченко І.О. Кваліфікація злочинів / за ред. М.І. Панова. Харків, 2017. 360 с.
2. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів, 2013. 712 с.
3. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 290 с.
4. Хохлова І.В., Шем'яков О.П. Кримінальне право України (Особлива частина). Київ, 2006. 688 с.
5. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки. Київ, 2002. 332 с.
6. Бринзанська О. В. Заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як порушення законів і звичаїв війни за міжнародним гуманітарним правом. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2-4. с.134 – 139. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/88/110>
7. Семенов В.С. Закони та звичаї війни. *Юридична енциклопедія*. Київ, 1998. Т. 2. 491 с.
8. Репецький В.М., Дмитрієв А.І. Міжнародне гуманітарне право. *Юридична енциклопедія*. Київ, 1998. Т. 3. 148 с.
9. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини: довідкове видання. Київ, 2023. 840 с. URL: <http://surl.li/itbce>
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захисту жертв міжнародних збройних конфліктів: міжнародний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
11. Customary IHL, Causing Serious Damage to the Natural Environment. International Humanitarian Law Databases. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule43>
12. Про навколишнє природне середовище»: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
13. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / упоряд. Т.Р. Короткий, Є.В. Лук'янченко. Одеса, 2017. 40 с.
14. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. Київ, 2009. 409 с.

References

1. Anisimov H.M., Volodina O.O., Zinchenko I.O. Qualification of crimes / ed. M.I. Panov. Kharkiv, 2017. 360 p. (in Ukrainian).
2. Brych L.P. The theory of distinction between crimes: monohraphy. Lviv, 2013. 712 p. (in Ukrainian).
3. Kutsevych M.P. Criminal responsibility for ecocide: international and national aspects: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.08 / Kyiv national university n.a. Taras Shevchenko. Kyiv. 2007. 290 p.(in Ukrainian).
4. Khokhlova I.V., Shemiakov O.P. Criminal law of Ukraine (Special part). Kyiv, 2006. 688 p. (in Ukrainian).
5. Andreitsev V.I. Law of ecological security: scholar-practical manual. Kyiv, 2002. 332 p. (in Ukrainian).
6. Brynzanska O.V. Damage to the natural environment as violations of the laws and customs of war under international

- humanitarian law. *Journal of Kyiv university of law*. 2022. № 2-4. pp. 134-139. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/88/110> (in Ukrainian).
7. Semenov V.S. Laws and customs of war. *Law encyclopedia*. Kyiv, 1998. Vol. 2. 491 p. (in Ukrainian).
8. Repetskyi V.M., Dmytriiev A.I. International humanitarian law. *Law encyclopedia*. Kyiv, 1998. Vol. 3. 148 p. (in Ukrainian).
9. Hand book of judge: manual for trial of war crimes: referential edition. Kyiv, 2023. 840 p. URL: <http://surl.li/itbce> (in Ukrainian).
10. Additional Protocol (I) to the Geneva Conventions, 1977 about Protection of Victims of International Armed Conflicts, 8 June 1977: international document. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (in Ukrainian).
11. Customary IHL, Causing Serious Damage to the Natural Environment. International Humanitarian Law Databases. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule43>
12. About environment: Law of Ukraine, 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (in Ukrainian).
13. Customs of International humanitarian law: scholar-practical manual / T.R. Korotkyi, Ye.V. Lukianchenko. Odesa, 2017. 40 p. (in Ukrainian).
14. Navrotskyi V.O. Grounds of criminal qualification: tutorial manual. Kyiv. 2009. 409 p. (in Ukrainian).

Olha BRYNZANSKA

PhD in Legal Sciences, scientific consultant of the Supreme Court

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4730-8060>

e-mail: obrynzanska@ukr.net

DISTINCTION BETWEEN ECOCIDE (ART. 441 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE) AND VIOLATIONS OF THE LAWS AND CUSTOMS OF WAR AS DAMAGE TO THE NATURAL ENVIRONMENT (ART. 438 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Introduction. Distinction between *corpus delicti* of criminal offenses is a necessary condition for the correct classification of the crimes.

The purpose of the paper is elucidation of the signs by which distinction between the criminal offenses of ecocide (art. 441 of the Criminal Code of Ukraine) and violations of the laws and customs of war as causing damage to the natural environment (art. 438 of the Criminal Code of Ukraine) is made.

Results. Since the norm of art. 438 Criminal Code of Ukraine is blanket the provisions of multilateral international agreements and customs on the prohibition of harming the natural environment within military actions are analyzed for elucidation of the signs the *corpus delicti* of violations of the laws and customs of war as causing damage to the natural environment. The signs of ecocide are devoted in pursuant to the provisions of art. 441 of the Criminal Code of Ukraine.

Joint signs of ecocide and violations of the laws and customs of war as causing damage to the natural environment: 1) subject of the crime – natural environment; 2) amount of damage to the natural environment as result of actions what are qualified under the art. 438 or art. 441 of the Criminal Code of Ukraine; 3) subjective («mens rea») – intentionally action; 4) perpetrator – a person who has reached 16 years of age (except military officials).

Dissenting signs of ecocide and violations of the laws and customs of war as causing damage to the natural environment: 1) object of the crime (security of mankind (ecological security) – for ecocide and peace – for violations of the laws and customs of war as causing damage to the natural environment); 2) substantive («actus reus»): violations of the laws and customs of war as causing damage to the natural environment are committed as way of waging war or consequence of waging war and only in the context of armed conflict.

Conclusion. The signs for distinction between ecocide and violations of the laws and customs of war as causing damage to the natural environment are signs of object of the crime and peculiarities of substantive («actus reus») and contextual signs (armed conflict).

Keywords: damage to the natural environment as violations of the laws and customs of war, ecocide, methods or means of warfare, mass destruction, widespread, long-term and severe damage

Максим Миколайович **КИРИЛЕНКО**
аспірант, Донецький національний університет ім. Василя Стуса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2518-9375>
e-mail: maks2024k@ukr.net

ОСНОВНІ ВИДИ СУБ'ЄКТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ МІСЬКИХ РАД У ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Актуальність дослідження обумовлено тим, що на сучасному етапі розвитку правової науки є потреба уніфікації поглядів науковців та законодавства стосовно складу суб'єктів захисту прав і інтересів міських рад. У статті проаналізовано підходи, позиції законодавства та систематизовано ознаки категоризації суб'єктів даної категорії. Визначено, що в рамках змісту розглянутих ознак сформульовано перелік суб'єктів даного типу з огляду на підстави, передбачені законодавством.

Ключові слова: суб'єкти захисту, права і інтереси міських рад, органи місцевого самоврядування, місцеві громади, порушення, підстави, повноваження, господарські відносини

ВСТУП

Забезпечення захисту прав та інтересів міських рад у господарській сфері здійснюється через залучення певного кола суб'єктів, перелік яких встановлюється нормами законодавства у розрізі нормативно-правового регулювання підстав, видів і форм захисту цієї категорії. Актуальність визначення комплексного переліку вказаних суб'єктів пов'язана з тим, що законодавство про місцеве самоврядування, господарське законодавство України не містять складу дій (або бездіяльності), які постають в якості підстав захисту прав та інтересів міських рад, також не встановлено перелік суб'єктів, яких залучають для здійснення вказаного процесу. Встановлення нормативно-правового забезпечення участі і переліку вказаних суб'єктів захисту дасть змогу здійснити аналіз стану сформованості нормативно-правової бази України щодо вказаних питань.

Дослідження складу суб'єктів захисту прав і інтересів територіальних громад, органів місцевого самоврядування (зокрема, міських рад), їх типології подано у працях таких вчених, як М. Писаренко [11], О. Соїч [12], І. Бондаренко [2], Л. Кізюн [6], А. Маковецький [8], В. Гірюняк [3], А. Лазор, О. Лазор [7], Я. Журавель, Ю. Оніщук [4], О. Остапенко, Т. Барановська [9], Л. Казакова [5, с. 220], Ю. Бальцій [1, с. 309], Р. Панькевич [10, с. 21] та ін. Хоча на поточній стадії формування правового забезпечення визначено певну базу наукових напрацювань за вказаним напрямом, є потреба виокремлення чіткого складу суб'єктів зазначеного типу з огляду на ключові підстави захисту.

МЕТА дослідження – сформулювати категоризацію суб'єктів захисту прав та інтересів міських рад у господарській сфері. У цілях реалізації вказаної мети визначено такі завдання: виокремити підходи до визначення складу вказаних суб'єктів; визначити склад суб'єктів зазначеної категорії.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Роботу здійснено із застосуванням методологічної бази, яка включає низку методів. За допомогою методу індукції досліджено позиції авторів, законодавця з оцінюваної проблематики й сформульовано уніфікований підхід. Порівняльний метод дав змогу співставити по-

ложення поглядів авторів, законодавця з питання складу зазначених суб'єктів. Метод систематизації дав змогу забезпечити комплексне визначення вичерпного переліку даних суб'єктів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Перелік суб'єктів захисту такої категорії досліджується з боку науковців переважно у розрізі певних видів підстав захисту прав і інтересів вказаного типу. Але оцінювання положень наукових робіт, змісту нормативно-правових актів дає змогу виокремити перелік підходів, відповідно до яких можна визначити склад даних суб'єктів захисту прав і інтересів міських рад.

Можемо виокремити положення підходу, пов'язаного з поділом суб'єктів місцевого самоврядування України з огляду на ознаку пріоритетності правосуб'єктності. Зокрема, у роботі Р. Панькевича [10, с. 21] виділено категорію первинних та вторинних суб'єктів місцевого самоврядування. До перших дослідником віднесено територіальні громади, які є основними носіями функцій, повноважень місцевого самоврядування і забезпечують вирішення спорів, які виникають на місцевому рівні, що передбачено нормами законодавства України. Автором не здійснено виділення переліку вторинних суб'єктів.

Потрібно зауважити, що вказаний підхід визначено зі змістом Конституції України (КУ). Зокрема, українським законодавцем у розрізі п. 3 ст. 140 КУ передбачено, що забезпечення місцевого самоврядування здійснюється з боку територіальних громад відповідно до порядку, встановленого у положеннях законодавства як напряму, так і через органи місцевого самоврядування (зокрема на рівні міських рад). Констатуємо, що підхід, передбачений на конституційному рівні встановлює, що до складу первинних суб'єктів місцевого самоврядування відносяться територіальні громади, а до складу вторинних суб'єктів – органи місцевого самоврядування (зокрема також міські ради). Додатково слід зазначити, що п. 4 ст. 140 КУ встановлено, що органами місцевого самоврядування, якими реалізується представництво спільних інтересів територіальних громад селищ, сіл, міст, є районні та обласні ради (в якості третинних категорій суб'єктів місцевого самоврядування). Відповідно до п. 6 ст. 140 КУ передбачено, що сільським,

селищним та міським радам дозволяється у разі ініціатив громадян створювати відповідні будинкові, вуличні, квартальні, інші органи самоорганізації, і делегувати їм окремі частини компетенцій, фінансових засобів і власного майна. Отже, у розрізі вказаного підходу на рівні конституційного законодавства виділяється четверта категорія суб'єктів місцевого самоврядування. У розрізі п. 3 ст. 141 КУ зазначається, що на рівні місцевих громад можуть обиратися міські голови, на яких покладаються повноваження очолювання виконавчих органів міських рад і головування на їх засіданнях. Слід відмітити, що вищезазначені суб'єкти – міські голови та виконавчі органи міських рад, можуть складати відповідно п'яту та шосту категорії суб'єктів зазначеного типу. У положеннях п. 1 ст. 143 КУ встановлено, що з боку територіальних громад через органи місцевого самоврядування або напряду може бути утворено, реорганізовано та ліквідовано комунальні підприємства, установи та організації. Також зазначаємо, що останні відносяться до складу сьомої категорії суб'єктів місцевого самоврядування в Україні. Дослідження положень ст. 2 Закону України № 280/97-ВР від 27.05.1997 р. свідчить, що перелік суб'єктів місцевого самоврядування в Україні, який встановлено у змісті вказаного нормативно-правового акту, співпадає із переліком, який наведено у положеннях пп. 3, 4, 6 ст. 140, п. 1 ст. 143 КУ.

Посилання на ознаку пріоритетності правосуб'єктності наведено в положеннях Ю. Бальція [1, с. 309]. Дослідником відмічається, що всіх суб'єктів місцевого самоврядування в Україні можна класифікувати за тими, які входять до складу вторинної та первинної категорії. Автор зазначає, що до переліку первинних суб'єктів відносяться територіальні громади та їх члени. Акцент на зазначеному не відповідає положенням п. 3 ст. 140 КУ, в межах якого встановлено, що забезпечення місцевого самоврядування здійснюється з боку територіальних громад. Але якщо оцінювати зміст п. 1 ст. 140 КУ, можна відмітити, що на рівні законодавства забезпечення місцевого самоврядування розглядається в якості права територіальних громад, представлених жителями територій, зокрема міст, на самостійне вирішення питань, що мають місцеве значення. Відповідно Ю. Бальцій відносить до суб'єктів первинної правосуб'єктності як жителів територій (зокрема міст), так і територіальні громади. Автор [1, с. 309] зауважує, що до вторинних суб'єктів у зазначеній сфері відносяться суб'єкти, які мають владні повноваження, що вирізняються похідним характером, утворені первинними суб'єктами і сформовані з органів самоорганізації населення територій, виконавчих органів сільських, селищних, районних, обласних, міських рад, голів даних виконавчих органів, органів місцевого самоврядування (зокрема міських рад). Отже, дослідником віднесено до складу вторинної категорії суб'єктів ті, які не віднесено до переліку первинної категорії, не категоризуючи їх у розрізі законодавчо визначеної підпорядкованості, повноважень.

Л. Казакова [5, с. 220] класифікує зазначені суб'єкти за ознакою способу утворення, яка аналогічна за змістом до тієї, за якою їх систематизовано в дослідженні Ю. Бальція [1, с. 309]. Дослідниця відмічає, що вказані суб'єкти можна систематизувати за способами утворень, зокрема: первинні (представлені жителями тери-

торіальних громад і територіальними громадами); вторинні (включають обласні, районні, міські, селищні, сільські ради (основні рівні рад), голів виконавчих органів зазначених рад і самі виконавчі органи такого типу, органи самоорганізації населення зазначених територій). Можемо зазначити, що авторка подала класифікацію вказаних суб'єктів, яка є схожою із тією, яку сформував Ю. Бальцій. Слід зауважити, що як і Ю. Бальцій, так і Л. Казакова не виділили у структурі вказаних суб'єктів комунальні установи, організації і підприємства, які передбачено п. 1 ст. 143 КУ і створюються органами місцевого самоврядування (зокрема міських рад). Можемо зазначити, що вказані суб'єкти формуються таким способом для забезпечення реалізації повноважень у господарській сфері. У працях М. Писаренко [11], О. Соїч [12], І. Бондаренко [2], Л. Кізюн [6], А. Маковецького [8], В. Гіряк [3], Я. Журавель, Ю. Оніщик [4], О. Остапенко, Т. Барановської [9], як і в роботах Ю. Бальція, Л. Казакової, первинними суб'єктами місцевого самоврядування є територіальні громади. Також слід відмітити, що в роботі Я. Журавель, Ю. Оніщик [4, с. 211] зазначено, що основними суб'єктами захисту прав та інтересів громадян (в якості членів територіальних громад) постають територіальні громади та відповідні органи місцевого самоврядування. Зазначена категорія захисту також стосується прав членів громади у господарській сфері, забезпечення якого віднесено до категорії повноважень органів місцевого самоврядування в Україні.

Можемо відзначити можливість класифікації досліджуваних суб'єктів з огляду на ознаку територіальної юрисдикції (обґрунтовано в роботі А. Лазор, О. Лазор [7]). Зокрема, вказаний підхід обумовлено орієнтиром на те, що до переліку органів місцевого самоврядування, якими реалізується представництво спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ і міст, віднесено районні та обласні ради (встановлено п. 4 ст. 140 КУ). Додатково потрібно зазначити наявність територіального поділу судів, до яких здійснюються звернення у разі застосування судового захисту досліджуваних прав та інтересів (акцент на територіальній юрисдикції, передбаченій змістом Закону України № 1402-VIII від 02.06.2016 р.).

Додатково потрібно відмітити можливість органів місцевого самоврядування з огляду на ознаку повноважень (або організаційно-правову ознаку). Зміст розд. II, гл. 2 ст. 27, ст.ст. 28-37 Закону України № 280/97-ВР від 27.05.1997 р. передбачає склад повноважень таких органів у господарській сфері у розрізі галузевого рівня. Зазначений підхід законодавця дає змогу класифікувати вказані суб'єкти досліджуваної категорії з огляду участі у господарській сфері на рівні окремих галузей.

Констатуємо, що визначений склад правових ознак не є вичерпним, хоча дає змогу класифікувати вказані суб'єкти. Слід відмітити, що класифікація зазначених суб'єктів з огляду на вказані правові ознаки постає в якості основи для їх наступної категоризації з огляду на забезпечення захисту прав та інтересів у господарській сфері.

Сформулюємо перелік вказаних суб'єктів у розрізі видів підстав захисту та за умов застосування форм: юрисдикційної (судовий захист) і неюрисдикційної (досудові (претензійні) заходи). Слід відмітити, що ключові підстави захисту за обома основними видами захисту вирізняються тим, що в межах орієнту на

досудовий (претензійний) захист встановлено наявність додаткової підстави, пов'язаної з порушенням прав власності осіб у розрізі територій територіальних громад (здійснення земельних спорів), забезпечення захисту яких відноситься до повноважень органів місцевого самоврядування (зокрема, міських рад) (встановлено п. 3 ст. 158 Земельного кодексу України).

До першого напрямку категоризації можна віднести поділ суб'єктів захисту за напрямом появи підстав, обумовлених порушеннями прав комунальної власності місцевих громад, забезпечення захисту яких відноситься до повноважень, якими наділені міські ради. Додатково, з огляду на широкий перелік напрямів захисту (питання концесії, оренда та купівля-продаж земельних ділянок, майна), до переліку зазначених суб'єктів відносяться інші категорії учасників.

До другого напрямку категоризації вказаних суб'єктів захисту відноситься їхня структуризація у разі виникнення підстав, пов'язаних із порушеннями порядку регуляторної діяльності у господарській сфері, недотримання якого обумовлює порушення прав територіальних громад і забезпечення захисту яких віднесено до повноважень органів місцевого самоврядування. Варто зазначити, що підстави вказаної категорії складаються із здійснених з боку суб'єктів господарювання порушень: умов забезпечення доступу до об'єктів, які відносяться до комунальної власності територіальних громад (будинкові розподільні мережі, кабельні лінії електрозв'язку, будівельні, транспортні, енергетичні об'єкти, розміщені в межах територіальних громад); умов нарахувань, сплати місцевих зборів і податків, які встановлено на рівні органів місцевого самоврядування.

Обидва напрями захисту такої категорії передбачають застосування як судового, так і досудового (претензійного) захисту.

У рамках третього напрямку категоризації суб'єктів захисту вказаної категорії здійснюється орієнтир на підстави порушень територіальних меж земельних ділянок, що перебувають у власності або є предметами користування осіб на територіях територіальних громад (визначено п. 3 ст. 158 Земельного кодексу України). У такому разі пріоритетним є поділ суб'єктів у розрізі досудового (претензійного) виду захисту.

З огляду на характеристики підходів науковців, положення законодавства України стосовно категоризації суб'єктів захисту зазначеного типу у розрізі акценту на вказаних правових ознаках, сформулюємо перелік суб'єктів з огляду на підстави, пов'язані із порушеннями прав комунальної власності місцевих громад, порушеннями порядку регуляторної діяльності у господарській сфері, порушеннями прав власності осіб у розрізі територій територіальних громад (земельні спори), за-

хист яких відноситься до повноважень у господарській сфері міських рад. Можемо відмітити, що у наукових працях, положеннях законодавства України, яким здійснюється регулювання основних засад захисту у цій сфері, не визначається перелік суб'єктів захисту прав та інтересів міських рад. Встановлення їх переліку потрібне для забезпечення правозастосування, унеможливлення порушень прав та інтересів міських рад (зокрема місцевих громад) у господарській сфері на рівні їх учасників. У рамках авторського підходу, суб'єктів захисту прав та інтересів місцевих громад в Україні з огляду на підстави, пов'язані із порушеннями зазначеного типу складаються із (авторська пропозиція):

1) на досудовому (претензійному) і судовому рівні:

– місцеві громади, районні та обласні ради, міські ради, комунальні установи, організації, підприємства міст, до повноважень яких відноситься (не відноситься) управління комунальною власністю територій;

2) виключно на судовому рівні:

– суди відповідних юрисдикцій; комунальні установи, організації, підприємства міст ті, з боку яких не здійснюється висунення самостійних вимог в рамках судових справ і, які перебувають на стороні позивачів (міських рад).

ВИСНОВКИ

Проаналізовано наукові підходи, позиції українського законодавства та систематизовано основні правові ознаки категоризації суб'єктів захисту прав та інтересів міських рад, серед яких виокремлено: ознаку пріоритетності правосуб'єктності (виокремлено суб'єкти першої, другої та третьої категорії пріоритетності суб'єктів захисту), ознаку територіальної юрисдикції, ознаку повноважень (або організаційно-правову ознаку).

Керуючись змістом розглянутих ознак сформульовано перелік суб'єктів такого типу з огляду на підстави, що пов'язано з порушеннями прав комунальної власності місцевих громад, порушеннями порядку регуляторної діяльності у господарській сфері, порушеннями прав власності осіб у розрізі територій територіальних громад (земельні спори), захист яких відноситься до повноважень у господарській сфері міських рад. Можемо відмітити, що подану категоризацію суб'єктів захисту прав та інтересів міських рад орієнтовано на забезпечення розвитку теоретичної бази у розрізі вказаної проблематики. Також, оскільки її сформовано з огляду на основні підстави захисту та правові ознаки, це передбачає збільшення напрямів правозастосування учасниками господарських відносин (як суб'єктами захисту прав і інтересів у зазначеній сфері, так й іншими суб'єктами господарювання в цілях недопущення з боку останніх порушень у зазначеній сфері).

Список використаних джерел

1. Бальцій Ю.Ю. Щодо визначення суб'єктів місцевого самоврядування України. *Правове життя сучасної України*. 2020. № 1. С. 307-310.
2. Бондаренко І.О. Особливості правового статусу територіальних громад як суб'єктів права комунальної власності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 1. С. 136-144.
3. Гіряк В. Земельні ресурси як об'єкти комунальної власності міста. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 175-179.
4. Журавель Я., Оніщик Ю. Конституційно-правове забезпечення реалізації соціальних прав людини органами місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 210-215.
5. Казакова Л.О. Суб'єкти права на місцеве самоврядування, їх правова природа. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1(22). Т. 2. С. 216-221.

6. Кізюн Л. Особливості суб'єктного складу відносин комунальної власності на землю. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 75-78.
7. Лазор А.О., Лазор О.Д. Компетенція та повноваження представницьких органів місцевого самоврядування в Україні: аналіз співвідношення у правовому і науковому вимірах. *Держава і регіони*. 2011. № 1. С. 58-66.
8. Маковецький А.М. Суб'єкти права комунальної власності. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*. 2021. № 1. С. 474-476.
9. Остапенко О.Г., Барановська Т.М. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 10. С. 97.
10. Панькевич Р. Майнові права та інтереси держави і територіальних громад: цивільно-правові аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 20-25.
11. Писаренко М.О. До питання про правову природу права комунальної власності. *Час цивілістики*. 2020. № 37. С. 31-35.
12. Соїч О.В. Територіальна громада як специфічний різновид колективного суб'єкта права. *Молодий вчений*. 2020. № 2(78). С. 59-64.

References

1. Baltis Yu.Yu. Regarding the definition of subjects of local self-government of Ukraine. *Legal life of modern Ukraine*. 2020. № 1. pp. 307-310. (in Ukrainian).
2. Bondarenko I.O. Peculiarities of the legal status of territorial communities as subjects of communal property law. *Actual problems of the state and law*. 2011. № 1. pp. 136-144. (in Ukrainian).
3. Hirniak V. Land resources as objects of municipal property of the city. *Entrepreneurship, economy and law*. 2019. № 5. pp. 175-179. (in Ukrainian).
4. Zhuravel Ya., Onishchik Yu. Constitutional and legal support for the realization of social human rights by local self-government bodies of united territorial communities. *Entrepreneurship, economy and law*. 2019. № 12. pp. 210-215. (in Ukrainian).
5. Kazakova L.O. Subjects of the right to local self-government, their legal nature. *Carpathian Legal Bulletin*. 2018. № 1(22). Vol. 2. pp. 216-221. (in Ukrainian).
6. Kiziun L. Peculiarities of the subject composition of communal ownership of land. *Entrepreneurship, economy and law*. 2019. № 7. pp. 75-78. (in Ukrainian).
7. Lazor A.O., Lazor O.D. Competence and powers of representative bodies of local self-government in Ukraine: analysis of the relationship in legal and scientific dimensions. *State and Regions*. 2011. № 1. pp. 58-66. (in Ukrainian).
8. Makovetskyi A.M. Subjects of communal property law. *Science and social life of Ukraine in the era of global challenges for humanity in the digital era*. 2021. № 1. pp. 474-476. (in Ukrainian).
9. Ostapenko O.H., Baranovska T.M. Territorial communities as the primary subject of local self-government and implementation of municipal policy. *Public administration: improvement and development*. 2015. № 10. pp. 97. (in Ukrainian).
10. Pankevych R. Property rights and interests of the state and territorial communities: civil law aspects. *Entrepreneurship, economy and law*. 2017. № 7. pp. 20-25. (in Ukrainian).
11. Pisarenko M.O. To the question of the legal nature of the communal property right. *Time for civility*. 2020. № 37. pp. 31-35. (in Ukrainian).
12. Soich O.V. Territorial community as a specific type of collective subject of law. *A young scientist*. 2020. № 2(78). pp. 59-64. (in Ukrainian).

Maksym KYRYLENKO

postgraduate student, Vasyl Stus Donetsk National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2518-9375>

e-mail: maks2024k@ukr.net

MAIN TYPES OF SUBJECTS OF PROTECTION OF RIGHTS AND LEGAL INTERESTS OF CITY COUNCILS IN ECONOMIC RELATIONS

The relevance of the paper is due to the fact that at the current stage of the development of legal science, there is a need to unify the views of scientists and legislation regarding the composition of entities protecting the rights and interests of city councils.

The purpose of the paper is to formulate a categorization of the entities protecting the rights and interests of city councils in the economic sphere.

The paper analyzes the approaches, positions of the legislation and systematizes the features of the categorization of subjects of this category, including: the feature of priority of legal personality (subjects of the first, second and third priority categories of protection entities are distinguished), a sign of territorial jurisdiction, a sign of authority (or an organizational and legal sign).

It was determined that the list of subjects of this type was formulated in the content of the considered signs, taking into account the grounds related to violations of the rights and interests of local communities and city councils, provided for by legislation. It was established that within the framework of the author's approach, the subjects of protection of the rights and interests of local communities in Ukraine in view of the grounds associated with violations of the specified type consist of: 1) at the pre-trial (claim) and judicial level: local communities, district and regional councils, city councils, communal institutions, organizations, enterprises of cities, whose powers include (does not include) management of communal property of territories; 2) exclusively at the judicial level: courts of relevant jurisdictions; communal institutions, organizations, enterprises of cities, those from which independent claims are not made within the framework of court cases and which are on the side of the plaintiffs (city councils).

It has been established that the presented categorization of the subjects of protection of the rights and interests of city councils is aimed at ensuring the development of the theoretical base in the context of the specified issues.

Keywords: subjects of protection, rights and interests of city councils, local self-government bodies, local communities, violations, grounds, powers, economic relations

Артем Григорович СОЛОМАХА

к.ю.н., доцент, Навчально-науковий інститут права КНУ ім. Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8411-793X>e-mail: Solart0707@gmail.com

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУР СТОСОВНО ОТРИМАННЯ СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНОЇ ОСОБИ ТА БІЖЕНЦЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Статтю присвячено дослідженню ролі та значенню адміністративних процедур в умовах воєнного стану та у післявоєнний період стосовно отримання статусу внутрішньо переміщеної особи, біженця та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Внутрішньо переміщена особа має отримати відповідний статус та перебувати на обліку внутрішньо переміщених осіб. Для отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи така особа звертається із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем проживання у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Ключові слова: адміністративні процедури, воєнний стан, війна, статус внутрішньо переміщеної особи, статус біженця, повоєнна відбудова, післявоєнний період, удосконалення законодавства

ВСТУП

Приватна особа, будь-то громадянин України чи особа, яка не є громадянином України, перебуває у відносинах із публічною адміністрацією, реалізуючи належні їй права або виконуючи покладені законодавством обов'язки. Перебіг цих відносин відбувається за правилами, які у своїй сукупності становлять певну адміністративну процедуру. Як сукупність правил, придатних для прийняття адміністративних актів, а в деяких випадках також й їхнє виконання, адміністративна процедура слугує нормативною підставою забезпечення реалізації та захисту прав приватної особи. Водночас в умовах воєнного стану, починаючи з 24 лютого 2022 р., роль та значення адміністративних процедур стрімко зростає. Хоча адміністративно-правове регулювання адміністративних процедур в Україні й досі відзначається недосконалістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Інститут адміністративних процедур неодноразово привертав увагу українських вчених, серед яких: Є. Герасименко, Н. Задирака, С.А. Уханенко, О.А. Фесенко та ін. Проте наявні станом на сьогодні наукові дослідження не враховують особливостей воєнного часу та післявоєнний період.

МЕТА статті – дослідження ролі та значення ролі та значенню адміністративних процедур отримання статусу внутрішньо переміщеної особи, біженця та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в умовах воєнного стану та у післявоєнний період.

РЕЗУЛЬТАТИ

У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України неабияк актуалізується питання адміністративних процедур. Зокрема, зважаючи на те, що нині в Україні щоденно зростає кількість осіб, реалізація прав яких потребує дотримання певної адміністративної процедури. Яскравим прикладом, зокрема, є права внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Адже реалізація прав ВПО, які вимушені залишити своє місце проживання внаслідок військових дій, не є автоматичною

та потребує дотримання відповідних адміністративних процедур.

Так, ВПО має отримати відповідний статус та перебувати на обліку. Як слушно зазначається у літературних джерелах, постановлення на облік – це «заявне», адміністративно неюрисдикційне провадження, що відповідає ознакам реєстраційного провадження (ведення єдиної електронної бази) та провадження з розгляду звернень громадян. Результатом надання такої адміністративної муніципальної послуги є підтвердження з боку держави наявності спеціального статусу в громадянина чи іноземця, які проживають на території України [2, с. 160]. Тобто вже на цьому етапі особа звертається до держави в особі уповноважених органів, які здійснюють адміністративні процедури з отримання статусу ВПО та забезпечення дотримання прав, свобод та законних інтересів, що гарантуються особам з відповідним статусом [1, с. 194].

Право ВПО зі здійснення адміністративних процедур за місцем перебування закріплено ч. 1 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII [3]. Так, вказаним законом суб'єктом здійснення адміністративних процедур визначено структурний підрозділ місцевої державної адміністрації з питань соціального захисту населення: «для отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи така особа звертається із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем проживання у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» (абз. 1 ч. 3 ст. 4) [3].

Водночас варто зазначити, що 13 березня 2022 р. Кабінет Міністрів України, шляхом внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України (КМУ) № 509 від 01.10.2014 р. [4], розширив застосування чинної системи Єдиного реєстру ВПО [5] з метою адаптувати попередню систему реєстрації ВПО для кращого розв'язання поточного контексту. Зокрема, йдеться про

делегування повноважень реєстрації ВПО додатковим державним працівникам, як-от працівникам установ соціального захисту населення, центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), органів виконавчої влади в селах і територіальних громадах.

Сьогодні отримати статус ВПО можуть особи, які перемістилися з Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей та м. Києва в інші області України. Статус ВПО особа може отримати й тоді, коли переміщується в межах однієї області до іншої територіальної громади в разі активних бойових дій на постійному місці проживання.

Відповідно до Порядку надання допомоги на проживання ВПО, що затверджено Постановою КМУ № 332 від 20.03.2022 р. «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» [6]: допомогу надають щомісячно з місяця звернення на весь період введення воєнного стану та один місяць після його припинення чи скасування. Кошти виплачують за повний місяць (незалежно від дати звернення за її наданням і дати припинення чи скасування воєнного стану) у таких розмірах: для осіб з інвалідністю та дітей – 3000 грн на місяць; для інших осіб – 2000 грн на місяць.

ВПО у цьому контексті є:

1) особи, які перемістилися з тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя;

2) особи, які перемістилися з територій, де тривають бойові дії (відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України № 204 від 6 березня 2022 р. [7]);

3) особи, які станом на 1 березня 2022 р. отримували щомісячну адресну допомогу ВПО для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг.

Нині є декілька способів отримати статус та довідку ВПО:

1) звернення до центру надання адміністративних послуг;

2) звернення до виконавчого органу місцевої ради;

3) звернення до департаменту соціального захисту населення місцевої державної адміністрації;

4) оформлення на порталі чи в мобільному застосунку «Дія».

Водночас для реєстрації особи як ВПО необхідно надати: документ, що посвідчує особу (паспорт); довідку про отримання індивідуального податкового номера (РНОКПП). У разі, якщо статус ВПО отримує дитина, потрібно надати ще й свідоцтво про народження. Далі – заповнити відповідну заяву, в якій вказати персональні дані; останнє місце проживання / реєстрації та фактичне місце проживання на час подання заяви; номер банківського рахунку (картки «Підтримка» або для соціальних виплат) за стандартами IBAN. Утім, варто відзначити, що в умовах воєнного часу, на жаль, не всім особам, як мають право претендувати на статус ВПО вдається зберегти вказані документи, що значно ускладнює адміністративну процедуру з надання відповідного статусу. Зважаючи на це, на наш погляд, доцільно було б розширити перелік документів, що посвідчують особу та можуть бути застосовані ВПО у процесі оформлення відповідного статусу, за винятком паспорта, а також надати можливість оформлення на

підставі лише одного виду такого документу. Тобто чи то на підставі паспорта, чи то на підставі РНОКПП, чи пенсійного посвідчення тощо. Зокрема, залежно від того, який документ вдалося такій особі зберегти. Звісно, такий механізм не вирішить цю проблему повною мірою, адже непоодинокі випадки, коли не вдається зберегти жодного документу. Утім, частково процедуру оформлення статусу ВПО все ж таки спростить.

Зі свого боку, для взятості на облік ВПО реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на отримання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України. Крім того, взята на облік ВПО має право: на забезпечення допоміжними засобами реабілітації, на одержання реабілітаційних послуг відповідно до законодавства за місцем проживання; на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування; єдність родини; сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів; безпечні умови життя і здоров'я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу у місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік ВПО; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; сприяння у переміщенні її рухомого майна; сприяння у поверненні на попереднє місце проживання; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування; безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин,

що спричинили таке переміщення; отримання гуманітарної та благодійної допомоги; інші права, визначені законодавством України [3].

Водночас ВПО з тимчасово окупованої території мають право на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, безпосередньо у робочих органах Фонду соціального страхування України за фактичним місцем проживання, перебування [3]. Проте, щоб одержати допомогу, людина має стати на облік як ВПО й отримати відповідну довідку, а також подати заяву на отримання допомоги на проживання. Для цього треба звернутися до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення або центру надання адміністративних послуг, або таку заяву подати через портал чи застосунок «Дія».

Зі свого боку, зважаючи на значний відтік людського капіталу з України, у зв'язку з війною, на наш погляд, у повоєнні часи надзвичайної актуальності може набуті питання забезпечення якомога найбільшого спрощення адміністративних процедур набуття статусу біженця. Зокрема, з метою заохочення переїзду до нашої країни мігрантів. Адже цілком очікувано, що з числа тих наших громадян, які виїхали за кордон через війну, повернуться до України не всі. Водночас, як відомо, нині в Україні у лавах Інтернаціонального легіону територіальної оборони ЗСУ беруть участь громадяни багатьох країн світу. Цілком логічно припустити, що деякі з них просто не зможуть повернутися до своїх рідних країн саме через безпосередню участь у бойових діях.

Водночас, відповідно до ст. 5 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», особа, яка з наміром бути визнаною біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, перетнула державний кордон України в порядку, встановленому законодавством України, повинна протягом п'яти робочих днів звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту. Особа, яка з наміром бути визнаною біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, під час в'їзду в Україну незаконно перетнула державний кордон України, повинна без зволікань звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, із відповідною заявою. У разі якщо така особа під час незаконного перетинання державного кордону України звернулася із зазначеною заявою до посадової особи Державної прикордонної служби України (ДПСУ), вона зобов'язана надати цій посадовій особі пояснення про причини незаконного перетинання державного кордону України. У разі відсутності у такої особи документів, що посвідчують її особу, або якщо такі документи є фальшивими, вона повинна повідомити у поясненні про цю обставину, а також викласти

причини зазначених обставин. Під час надання пояснень особою, яка не володіє українською або російською мовами, орган ДПСУ повинен забезпечити перекладача з мови, якою така особа може спілкуватися. Після надання пояснень особа, яка звернулася із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, повинна бути протягом 24 год. передана посадовими особами ДПСУ представнику центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Органи ДПСУ не приймають заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, та не пропусають на територію України іноземців та осіб без громадянства, стосовно яких уповноваженим органом прийнято рішення про заборону в'їзду в Україну, а також у разі перетинання заявником державного кордону України безпосередньо з території держави, в якій його життю або свободі не загрожує небезпека, а так само не приймають зазначені заяви у разі їх подання іноземцями або особами без громадянства під час дії воєнного стану, під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону на виїзд з України до інших держав або особами, прийнятими в Україну відповідно до міжнародних договорів про реадмісію. У разі якщо державний кордон України перетинає чи перетнула дитина, розлучена із сім'єю, і заявляє про намір бути визнаною біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, або про це повідомили інші особи, які не є її законними представниками, посадові особи ДПСУ повинні невідкладно повідомити про це центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та орган опіки і піклування. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, спільно з органом опіки і піклування зобов'язаний вжити заходів для тимчасового влаштування такої дитини у відповідний дитячий заклад або сім'ю [8]. Водночас, як слушно зауважується у науковій літературі, правила чинного Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [8] стосовно складу сім'ї біженця є сприятливішими не тільки порівняно з попередніми законами України, але й порівняно із законодавством країн-членів ЄС. Проте водночас вказаний закон непозбавлений і певної невідповідності міжнародним стандартам. Так, членами сім'ї біженця можуть вважатися лише члени сім'ї особи, яка вже визнана біженцем. Інакше кажучи, спочатку для відповідної особи має бути визнаний у встановленому законом порядку статус біженця, і лише після цього члени сім'ї цієї особи можуть бути визнані біженцями, власне як члени сім'ї. Натомість, універсальні стандарти визначають, що статус біженців можуть визнавати одночасно і за біженцем, і за членами його сім'ї [9, с. 249-250]. Отже, вбачається необхідність внесення відповідних законодавчих змін у частині набуття статусу біженця.

Крім того, на відміну від законодавства України, законодавство ЄС про права біженців та надання притулку захищає права цих осіб і створює додаткові інструменти та гарантії для захисту прав заявників на різ-

них етапах провадження з надання статусу біженця [10]. У такому контексті важливе значення має Закон України «Про адміністративну процедуру» [11], який набирав чинності з 15.12.2023 р.

Водночас нині чинним Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [8] особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, наділяються доволі широкими правами. Так, зокрема, у вказаному законі закріплено, що такі особи користуються тими самими правами і свободами, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, крім випадків, установлених законодавством України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Зокрема, особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має рівні з громадянами України права на: пересування, вільний вибір місця проживання, вільне залишення території України, крім обмежень, встановлених законом; працю; провадження підприємницької діяльності, незабороненої законом; охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; відпочинок; освіту; свободу світогляду і віросповідання; направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів; володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; безоплатну правову допомогу в установленому порядку. Крім того, особа, яку визнано біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, має рівні з громадянами України права у шлюбних та сімейних відносинах, а також право на одержання грошової допомоги, пенсії та інших видів соціального забезпечення в порядку, встановленому законодавством України, та користування житлом, наданим у місці проживання [8].

ВИСНОВКИ

Отже, роль та значення адміністративних процедур в

умовах воєнного стану складно переоцінити. Адже нині в Україні щоденно зростає кількість осіб, реалізація прав яких потребує дотримання певної адміністративної процедури, зокрема, ВПО. Проте нормативно-правова база, яка забезпечує правове регулювання у цій сфері в Україні подекуди не відповідає реаліям воєнного часу. Адже в умовах воєнного часу, на жаль, не всім особам, як мають право претендувати на статус ВПО вдається зберегти вказані документи, що значно ускладнює адміністративну процедуру з надання відповідного статусу. Зважаючи на це, на наш погляд, доцільно було б розширити перелік документів, що посвідчують особу та можуть бути застосовані ВПО в оформленні відповідного статусу за винятком паспорта, а також надати можливість оформлення на підставі лише одного виду такого документу. Тобто чи то на підставі паспорта, чи то на підставі РНОКПП, чи пенсійного посвідчення тощо. Зокрема, залежно від того, який документ вдалося такій особі зберегти. Звісно, такий механізм не вирішить дану проблему повною мірою, адже непоодинокі випадки, коли не вдається зберегти жодного документу. Утім, частково процедуру оформлення статусу ВПО все ж таки спростить.

Водночас, зважаючи на значний відтік людського капіталу з України, у зв'язку з війною, у повоєнні часи надзвичайної актуальності може набути питання забезпечення якомога найбільшого спрощення адміністративних процедур набуття статусу біженця. Зокрема, з метою заохочення переїзду до нашої країни мігрантів. Адже цілком очікувано, що з числа тих наших громадян, які виїхали за кордон через війну, повернуться до України не всі. Доцільно було б привести відповідно до міжнародних стандартів положення набуття статусу біженців одночасно і за біженцем, і за членами його сім'ї. І працювати над відповідними законодавчими змінами необхідно вже сьогодні, не відкладаючи до нашої перемоги.

Насамкінець, варто зазначити, що питання ролі та значення адміністративних процедур в умовах воєнного стану та у післявоєнний період потребує подальшого наукового вивчення. Зокрема, у напрямі вивчення ролі та значення адміністративних процедур на прикладі реалізації права на відшкодування за пошкоджене, зруйноване, унаслідок військових дій, житло.

Список використаних джерел

1. Уханенко С.А. Шляхи вдосконалення правового регулювання здійснення адміністративних процедур внутрішньо переміщеним особам у сфері соціального захисту населення. *Правова позиція*. 2017. №2(19). С. 192-198.
2. Фесенко О.А. Реєстрація внутрішньо переміщених осіб як адміністративна послуга. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. №3. С. 157-160.
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 року №1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
4. Про затвердження Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи: постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. N 509. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp140509?an=10&ed=2021_12_09
5. Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. N 269. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP220269>
6. Порядок надання допомоги на проживання ВПО, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332 «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text>
7. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка»: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 204 від 6 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-п#Text>

8. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 року №3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
9. Герасименко Є. Адміністративне провадження у справах щодо статусу біженців. *Conceptual basis of development of domestic administrative law and process: trends, perspectives, practice*. 2022. С. 227-266
10. Gerasymenko Y., Zadyraka N., Pohrebniak I., Zabolotna L., Maslii I. Rights and Obligations of Participants in Administrative Procedures in International Protection. *Viešoji politika ir administravimas*. 2021. Vol. 20. No. 5. pp. 646-656.
11. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 року №2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (набирає чинності з 15.12.2023 року).

References

1. Ukhnenko S.A. Ways to improve the legal regulation of administrative procedures for internally displaced persons in the field of social protection of the population. *Legal position*. 2017. No. 2(19). pp. 192-198. (in Ukrainian).
2. Fesenko O.A. Registration of internally displaced persons as an administrative service. *Comparative and Analytical Law*. 2016. No. 3. pp. 157-160. (in Ukrainian).
3. On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine of 20.10.2014 №1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (in Ukrainian).
4. On Approval of the Procedure for Registration and Issuance of a Certificate of Registration of an Internally Displaced Person: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 1, 2014. No. 509. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp140509?an=10&ed=2021_12_09 (in Ukrainian).
5. On Amendments to the Procedure for Registration and Issuance of a Certificate of Registration of an Internally Displaced Person: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 13, 2022. No. 269. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP220269> (in Ukrainian).
6. The Procedure for Providing Accommodation Allowance to IDPs, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 20.03.2022 No. 332 "Some Issues of Payment of Accommodation Allowance to Internally Displaced Persons". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-p#Text> (in Ukrainian).
7. On Approval of the List of Administrative and Territorial Units on the Territory of which Assistance is Provided to Insured Persons under the ePerformance Program: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 204 of March 6, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-p#Text> (in Ukrainian).
8. On Refugees and Persons in Need of Complementary or Temporary Protection: Law of Ukraine dated 08.07.2011 No. 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (in Ukrainian).
9. Gerasymenko E. Administrative proceedings in cases concerning refugee status. *Conceptual basis of development of domestic administrative law and process: trends, perspectives, practice*. 2022. pp. 227-266. (in Ukrainian).
10. Gerasymenko Y., Zadyraka N., Pohrebniak I., Zabolotna L., Maslii I. Rights and Obligations of Participants in Administrative Procedures in International Protection. *Viešoji politika ir administravimas*. 2021. Vol. 20. No. 5. pp. 646-656.
11. On administrative procedure: Law of Ukraine of 17.02.2022 №2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (entered into force on December 15, 2023). (in Ukrainian).

Artem SOLOMAKHA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8411-793X>
 e-mail: Solart0707@gmail.com

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF ADMINISTRATIVE PROCEDURES FOR OBTAINING THE STATUS OF AN INTERNALLY DISPLACED PERSON AND REFUGEE DURING THE MARTIAL STATE AND IN THE POST-WAR PERIOD

The paper is devoted to the study of the role and significance of administrative procedures in the conditions of martial law and in the post-war period regarding obtaining the status of an internally displaced person, a refugee, and persons in need of additional or temporary protection. An internally displaced person must obtain the appropriate status and be on the register of internally displaced persons. In order to obtain a certificate on the registration of an internally displaced person, such a person applies with an application to the structural unit for social protection of the population of district, district in the city of Kyiv state administrations, executive bodies of city, district in cities (in case of formation) councils at the place of residence in the order, established by the Cabinet of Ministers of Ukraine. For registration, you must provide: an identity document (passport); a certificate of obtaining an individual tax number. However, in wartime conditions, unfortunately, not all persons who have the right to claim the status of internally displaced persons manage to keep the specified documents, which significantly complicates the administrative procedure for granting the corresponding status. Taking this into account, in our opinion, it would be advisable to expand the list of identity documents that can be used by an internally displaced person in the process of registration of the relevant status, with the exception of a passport, and also to provide the possibility of registration on the basis of only one type of such document. That is, whether on the basis of a passport, whether on the basis of an individual tax number, or a pension certificate, etc. In particular, depending on which document such a person managed to keep. In addition, taking into account the significant outflow of human capital from Ukraine, in connection with the war, in our opinion, in post-war times, the issue of ensuring the greatest possible simplification of administrative procedures for acquiring refugee status may become extremely urgent. In particular, with the aim of encouraging migrants to move to our country. After all, it is quite expected that not all of our citizens who went abroad due to the war will return to Ukraine. In particular, it would be expedient to bring the provisions on the acquisition of refugee status simultaneously for both the refugee and his family members in line with international standards.

Keywords: administrative procedures, martial law, war, status of an internally displaced person, refugee status, post-war reconstruction, post-war period, improvement of legislation

Алла Юрїївна **КІРИК**

доктор філософії з права, старший викладач, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0729-5986>

e-mail: Kirykalla@gmail.com

Анна Вікторівна **ДАНІЛОВА**

асистент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0744-5523>

e-mail: a_danilova@univer.km.ua

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ: ПРАКТИКА ЄС І УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання юридичної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами в Україні та країнах-членах ЄС. Визначено основні акти вітчизняного законодавства, які спеціалізуються на захисті тварин від жорстокого поводження. Встановлено, що країни-члени ЄС впровадили значну кількість нормативно-правових актів, які дають змогу на законодавчому рівні здійснювати захист тварин. У всіх європейських країнах знущання над тваринами вважається злочином і карається штрафом або навіть тюремним ув'язненням. На основі аналізу законодавства європейських країн запропоновано зміни в вітчизняне законодавство.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, жорстоке поводження, Європейська Комісія

ВСТУП

Сучасне суспільство сприймає тварин не як власність, а як членів сім'ї, розумних істот з емоційною прив'язаністю та залежністю від людей. Однак незліченна кількість домашніх і диких тварин щодня страждає і гине від рук людей. Фізичне чи психологічне насильство, зневага та погане поводження є частиною повсякденного життя багатьох тварин. На цьому фоні важливо забезпечити захист тварин та захистити їх від жорстокого поводження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання юридичної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами є предметом дослідження багатьох вчених серед яких: М.В. Вербіцька, Р.В. Вереша, О.В. Лозо, В.О. Турська, О.І. Ющик, однак питання правового регулювання юридичної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами у розрізі порівняння з законодавством країн ЄС потребує додаткового дослідження.

МЕТА статті полягає у з'ясуванні особливостей кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами шляхом порівняльно-правової характеристики законодавства України та країн ЄС та розробленні пропозицій з удосконалення вітчизняного законодавства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження базується на національному законодавстві, законодавстві зарубіжних країн, працях зарубіжних вчених. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

До основних законодавчих актів України, які стосуються захисту тварин від жорстокого поводження, слід передусім віднести Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [1], Кримінальний кодекс України [2] та Кодекс України про адміністра-

тивні правопорушення [3].

Варто зазначити, що Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р. став першим кроком у процесі посилення захисту тварин від жорстокого поводження. Згідно з положеннями Закону у поводженні з тваринами не допускається застосування пристроїв, що травмують тварин, примушування тварин до неприродних дій, які призводять до травм, нанесення побоїв і травм з метою змусити тварин виконувати будь-які вимоги та використання тварин в умовах надмірного фізіологічного стресу тощо [1].

У ст. 35 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», передбачено настання кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення вимог Закону у частині жорстокого поводження з тваринами [1].

У контексті Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» поняття жорстоке поводження з тваринами розуміється як знущання над тваринами, зокрема безпритульними, що спричинило мучення, завдало їм фізичного страждання, тілесні ушкодження, каліцтво або призвело до загибелі, нацькування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення домашніх та сільськогосподарських тварин напризволяще, зокрема порушення правил утримання тварин [1].

Відповідно до ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, а саме знущання над тваринами, нанесення побоїв чи вчинення інших насильницьких дій, що спричинили фізичний біль і страждання тварини, а не тілесні ушкодження, каліцтво або загибель, залишення тварини, зокрема порушення правил утримання тварин, – караються штрафом від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на сьогодні це сума у розмірі від 3400 грн. до 5100 грн.) з конфіскацією тварини.

У разі вчинення одних і тих самих дій до двох і бі-

льше тварин або групою осіб, або особою, яка протягом року була піддана адміністративному стягненню за таке ж правопорушення, пропаганда жорстокого поводження з тваринами тягне за собою накладення штрафу від 300 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 5100 грн. до 8500 грн.) або адміністративний арешт на строк до 15 діб з конфіскацією тварини.

Крім того, насильницькі дії над тваринами з метою задоволення статевої пристрасті також тягнуть за собою накладення штрафу від 200 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 3400 грн до 8500 грн) з конфіскацією тварини [3].

Кримінальний кодекс, зі свого боку, у ст. 299 передбачає відповідальність за жорстоке поводження з хребетними тваринами, зокрема безпритульними, за порушення правил перевезення тварин, якщо такі дії призвели до тілесних ушкоджень, каліцтва або загибелі тварини, за взаємне нацьковування тварин вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, а також пропаганда, публічні заклики до дій з ознаками жорстокого поводження з тваринами, розповсюдження матеріалів із закликами до таких дій, – караються обмеженням волі на строк від 1 до 3 років або позбавленням волі на строк від 2 до 3 років з конфіскацією тварини.

У разі вчинення таких дій у присутності малолітнього чи неповнолітніх, вони караються у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років із конфіскацією тварини.

Крім того, такі дії, вчинені з особливою жорстокістю або до двох чи більше тварин, або повторно, або групою осіб, або в активній формі, або акти насильства до тварини, спрямовані на задоволення статевої пристрасті, караються позбавленням волі від 5 до 8 років з конфіскацією тварини.

У разі вчинення жорстокого поводження з тваринами з метою створення зображень, творів, кіно-, відео- та аудіопродукції або з метою продажу чи розповсюдження зображень, творів, кіно-, відео- та аудіопродукції, які пропагують жорстоке поводження з тваринами, такі дії караються позбавленням волі на строк від 5 до 8 років з конфіскацією тварини [2].

Слід зазначити, що чинне законодавство спрямоване на захист тварин від страждань і смерті внаслідок жорстокого поводження з ними, захист їхніх природних прав та підвищення моральності та гуманності суспільства, проте воно все ще потребує вдосконалення.

Європейські країни давно серйозно підійшли до питання благополуччя тварин. Європа є першим регіоном у світі, який визнав його важливість, і запровадив багато ініціатив для втілення відповідних ідей і концепцій у конкретні дії та правила. Рада Європи була першою, хто вирішив питання добробуту тварин на регіональному рівні, за нею успішно пішов ЄС. Потім неминуче ця тема була включена в міжнародну діяльність Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин.

Зі свого боку, Всесвітня організація охорони здоров'я тварин визначила принципи добробуту тварин:

- не страждати від голоду, спраги та недоїдання;
- не відчувати фізичних і термічних навантажень;
- бути вільним від болю, травм і хвороб;
- мати можливість виражати нормальну поведінку свого виду;
- бути захищеним від страху і страждань [4].

Загалом у всій Європі зростає усвідомлення проблем жорстокого поводження з тваринами. Поступово законодавство про захист тварин стає чіткішим, покарання за жорстоке поводження з тваринами стають суворішими, але відмінності між країнами залишаються.

Європейська Комісія як гарант дотримання законодавства ЄС державами-учасниками має у своєму підпорядкуванні кілька департаментів і служб. Департаменти відомі як генеральні директорати, кожен з яких класифікується відповідно до політики, якою він займається. Питання добробуту тварин не мають власного директорату, а розподіляються між двома: сільське господарство та розвиток сільських районів та здоров'я та споживачі, які не спеціалізуються на питаннях добробуту домашніх тварин. Кожна держава-член ЄС має власне законодавство про добробут домашніх тварин і відповідальності за жорстоке поводження з ними, яке значно відрізняються між державами ЄС.

У більшості цивілізованих країн законодавство про жорстоке поводження з тваринами передбачає великі штрафи та тюремне ув'язнення. Розглянемо на прикладі законодавство Італії, Норвегії, Греції та Франції.

Італія. Італійське право у сфері захисту тварин містить загальне положення, викладене у Законі «Про заходи із захисту тварин», яке забороняє, серед іншого, жорстоке поводження з тваринами, залучення тварин до ігор, які можуть завдати їм болю чи інших страждань, або містить заборону на неправильне поводження з тваринами під час транспортування [5].

Крім того, в італійському законодавстві є низка спеціальних законів, які стосуються захисту домашніх та диких тварин. Кримінальний кодекс Італії має великий вплив на захист тварин, оскільки регулює т.зв. злочини проти почуттів тварин. У ст. 544 регулюється питання відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Жорстоке поводження з тваринами вчиняється особою, яка несправедливо або жорстоко травмує, завдає страждань або погано поводить з твариною. Такий правопорушник може бути засуджений до позбавлення волі від 3 до 18 міс. або штрафу в розмірі від 5 тис. до 30 тис. євро. Таке ж покарання буде застосовано до того, хто поводиться з твариною так, що завдає шкоди її здоров'ю. Покарання збільшується вдвічі, якщо злочинець спричинив смерть тварини. Іншим злочином за Кримінальним кодексом Італії є вбивство тварин. Крім того, є заборона на бійки між тваринами. Ст. 727 встановлює суть злочину, пов'язаного з відмовою від тварин, згідно з якою той, хто покидає домашню тварину, карається позбавленням волі на строк до одного року або штрафом у розмірі від 1000 до 10 000 євро. У другому абзаці встановлено, що таке ж покарання буде застосовано до тих, хто утримує тварин в умовах, несумісних з їх природою [6].

Норвегія. Норвегія заслуговує на особливу увагу, оскільки вона, не будучи членом ЄС, є однією з перших країн у Європі, де захист тварин закріплено у законодавстві. Це дало поштовх іншим європейським країнам розвивати своє власне законодавство.

Перший закон, який забороняв жорстоке поводження з тваринами, прийнято ще у 1842 р. Чинне законодавство – Закон «Про добробут тварин», який базується на таких принципах, як підтримка поваги до тварин або принцип визнання того, що кожна тварина має власну

внутрішню цінність [7]. Закон також забороняє непотрібні страждання тварин і базується на ідеї, що хоча неможливо захистити всіх тварин від усіх страждань чи стресу, але цьому можна певною мірою запобігти.

Крім того, кожен, хто виявляє або обґрунтовано підозрює, що тварина піддається фізичному насильству або має місце серйозне порушення догляду за тваринами, зобов'язаний повідомити про це поліції.

Дуже важливий розд. 14 Закону «Про добробут тварин», який є основним положенням у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. Відповідно до нього забороняється насильство над тваринами, залишення тварини у безпорадному стані, вчинення з тваринами статевого акту чи іншої статевої дії, використання живої тварини як корму чи приманки [7].

Закон Норвегії не містить загальної заборони жорстокого поводження з тваринами, як це має місце в інших країнах, але визначає окремі форми поведінки, які вважаються жорстоким поводженням, і забороняє їх. Так, окремим органам влади надається широке поле для тлумачення терміну жорстоке поводження.

Наглядний орган або поліція можуть прийняти рішення про взяття тварини під тимчасову опіку, або вони можуть вжити інших заходів, що ведуть до забезпечення належного догляду за твариною. Будь-кого, хто грубо та неодноразово порушує положення закону або не виконує важливих інструкцій, може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Покарання за навмисні або необережні порушення положень закону карається позбавленням волі на строк до одного року [8].

Прогресивність норвезького законодавства проявляється, зокрема, у законодавчому закріпленні обов'язку того, хто знайшов, надати допомогу постраждалій тварині та згаданого вище обов'язку повідомляти про факти насильства над твариною.

Греція. Згідно із законодавством Греції за знущання над тваринами може наставати адміністративна чи кримінальна відповідальність.

У Греції Закон «Про домашніх і бродячих тварин і захист тварин від експлуатації або використання з метою отримання прибутку» передбачає особливо суворі покарання для тих, хто жорстоко поводить з тваринами [9].

Зокрема, ст.ст. 16, 20 і 21 Закону створюють сувору систему кримінальних та адміністративних санкцій за катування, знущання, жорстоке поводження з будь-якими видами тварин, а також будь-який акт насильства до них, зокрема отруєння, повішення, утоплення, спалювання, розчавлення та каліцтво.

Такі дії караються позбавленням волі на строк не менше одного року та штрафом у розмірі від 5 тис. до 15 тис. євро [9].

Адміністративні стягнення варіюються від 100 євро за несвоєчасне очищення середовища від екскрементів тварини до 30 тис. тисяч євро за участь тварини у програмі або виставі, що проводиться у цирку або трупю з різноманітною програмою [9].

Проте відповідно до останньої поправки до Закону «Про домашніх і бродячих тварин і захист тварин від експлуатації або використання з метою отримання прибутку» кримінальна відповідальність за знущання над тваринами передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 10 років замість мінімального

1 року, передбаченого для тих, хто вбиває або катує тварин шляхом навмисного заподіяння сильного фізичного болю або фізичного виснаження, небезпечного для їхнього здоров'я. Також посилюються фінансові санкції. Замість нинішнього штрафу від 5 тис. до 15 тис. євро, грошове стягнення новим законодавством встановлено від 30 тис. до 50 тис. євро [10].

Франція. У Франції основою політики захисту тварин є Закон від 10 липня 1976 р. «Про охорону природи». Ст. 9 Закону передбачає, що *будь-яка тварина, яка є розумною істотою, повинна бути поміщена її власником в умови, сумісні з біологічними імперативами її виду* [11].

Закон забороняє жорстоке поводження з домашніми тваринами та дикими тваринами, прирученими або утримуваними в неволі. Для тварин, які вирощуються на фермах, це стосується визначення відповідних заходів для забезпечення захисту тварин від поганого поводження, жорстокого використання та страждань під час загону, транспортування чи забою. Подібно у ньому зазначено, що **використання тварин у наукових цілях має обмежуватися випадками суворої необхідності**.

Кримінальний кодекс передбачає покарання за серйозне або сексуальне насильство та акти навмисної жорстокості, вчинені до тварин. Наприклад, **залишення домашньої тварини прирівнюється до акту жорстокості**. Людина, яка кидає свою тварину під час відпустки, може бути засуджена до двох років ув'язнення та штрафу в 30 тис. євро [12]. У разі засудження власника тварини її можуть у нього конфіскувати. Крім того, суд може встановити заборону на утримання тварини навіть на постійній основі.

У 2014 р. Вищий суд Франції призначив рік в'язниці для чоловіка, який жорстоко жбурнув kota об стіну кваліфікуючи це як *садистське збочення*. У 2015 р. Касаційний суд Франції визнав склад правопорушення, коли власник залишив тварин на лузі без їжі та води, навіть за відсутності жорстокого поводження чи актів жорстокості, вчинених добровільно. У 2021 р. молодого чоловіка, який до смерті замучив своє цуценя, засудили за жорстоке поводження до двох років позбавлення волі, зокрема одного року умовно, та постійної заборони утримувати тварину [13].

Кримінальна відповідальність міститься у ст. 521-1 Кримінального кодексу Франції, згідно з якою факт публічно чи непублічно серйозного насильства або сексуального насильства, або вчинення акту жорстокого поводження з твариною карається двома роками позбавлення волі та штрафом у розмірі 30 тис. євро. Слід також зазначити, що стаття вводить певну кількість обтяжуючих обставин, а саме вчинення зазначених дій до тварини, затриманої службовими особами під час виконання службових обов'язків; перебування у власності власника або опікуна тварини, що вчиняє ці знущання у присутності неповнолітнього і додає, що якщо факти призвели до смерті тварини, покарання посилюються до п'яти років позбавлення волі та штрафу в розмірі 75 тис. євро. Однак у п. 9 статті зазначено, що положення не застосовуються до кориди, коли можна посылатися на безперервну місцеву традицію. Тому жорстокість кориди визнана законом, але допускається в ім'я традиції з 1950-х рр. [12].

У 2021 р. прийнято Закон № 2021-1539 від 30

листопада 2021 р., який спрямовано на боротьбу із жорстоким поводженням з тваринами та зміцнення зв'язку між тваринами та людьми.

Цей Закон передбачає заходи, що спрямовано на:

Боротьбу із залишенням домашніх тварин. Майбутні перші власники домашньої тварини повинні підписати свідоцтво про зобов'язання та знання за кілька днів до придбання тварини. Крім того, з 2024 р. заборонять продавати собак і котів у зоомагазинах.

Посилення покарання за жорстоке поводження з домашніми тваринами, зокрема, якщо дії вчиняються у присутності дитини. Добровільне вбивство домашньої або прирученої тварини вважається правопорушенням, якщо це не є частиною місцевої традиції, наприклад, кориди.

Припинення показів з 2026 р. дельфінів і косаток, а також їхнє утримання та розведення в неволі, за винятком програм наукового дослідження або в притулках чи заповідниках для диких тварин, що містяться в неволі.

– *Заборону з 2028 р. на володіння та виступ диких тварин у пересувних цирках.*

Припинення вирощування норок та інших диких тварин заради їх хутра [14].

ВИСНОВКИ

Для вітчизняного законодавства захист тварин від жорстокого поводження з ними є новою соціально-правовою проблемою. Здійснений аналіз надає змогу дійти висновку, що чинне законодавство все ще потребує нововведень. Із застосуванням порівняльно-правового методу визначено, що зарубіжне законодавство вже впровадило значну кількість нормативно-правових актів, які дають змогу на законодавчому рівні здійснювати захист тварин.

У всіх європейських країнах знущання над тваринами вважається злочином і карається штрафом або

навіть тюремним ув'язненням.

В Італії термін позбавлення волі становить від 3 до 18 міс., а штраф, який повинен буде заплатити кривдник тварини, може сягати 30 тис. євро. Заслугує на увагу і Норвегія, де передбачено покарання у вигляді позбавлення волі до 1 року, накладення штрафу з конфіскацією тварини. У Греції за жорстоке поводження з тваринами передбачається адміністративна та кримінальна відповідальність. Адміністративна відповідальність може сягати 30 тис. євро. Кримінальна відповідальність полягає у позбавленні волі на строк до 10 років, та штрафів від 30 тис. до 50 тис. євро. У Франції передбачено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі до 5 років та штраф в розмірі до 75 тис. євро.

Як видно, усі європейські країни застосовують до правопорушників штрафи у значних розмірах, причому як у конкретно визначеній сумі, так і залежно від тяжкості вчиненого. Законодавство європейських країн передбачає можливість конфіскації тварини за рішенням суду або тимчасову чи постійну заборону утримувати тварину. На нашу думку, варто запозичити зарубіжний досвід та у разі жорстокого поводження з тваринами крім передбаченої конфіскації тварини встановити заборону на їх подальше утримання, як це передбачено у Франції.

Крім того, глобальною проблемою у сфері притягнення до відповідальності є низька обізнаність населення в юридичній відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, тому одним з важливих заходів є проведення правопросвітніх заходів з адміністративних та кримінальних норм, які передбачають відповідальність та міру покарання за вказане правопорушення. Вважаємо, що такі заходи є не просто перспективною, а швидше – нагальною необхідністю сучасності.

Список використаних джерел

1. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 № 3447- IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
4. Bien-être animal. Organisation mondiale de la santé animale. URL: <https://www.woah.org/fr/ce-que-nous-faisons/sante-et-bien-etre-animal/bien-etre-animal/>
5. Provvedimenti per la protezione degli animali. Data: 12/06/1913. Numero: 611. URL: http://www.edizioneuropee.it/law/html/90/zn97_01_001.html
6. Codice Penale. Regio Decreto 19 ottobre 1930 , n. 1398. Approvazione del testo definitivo del Codice Penale. (030U1398) (Gazzetta Ufficiale n.251 del 26-10-1930). URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/sommario/codici/codicePenale>
7. Lov om dyrevelferd. Dato LOV-2009-06-19-97. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-97>
8. Lov om ikraftsetting av straffeloven 2005 (straffelovens ikraftsettingslov). URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2015-06-19-65>
9. Law № 4039/2012 (Government Gazette A 15) For home pets and stray pets and to protect animals from exploitation or use for profit. URL: <https://www.digihome.eu/law-number-40392012-government-gazette-a-15-for-home-pets-and-stray-pets-and-to-protect-animals-from-exploitation-or-use-for-profit/>
10. Το ποινολόγιο για την κακοποίηση ζώων: Κάθειρξη έως 10 χρόνια και πρόστιμο από 30.000-50.000 ευρώ (αναλυτικοί πίνακες). Dikastiko. URL: <https://www.dikastiko.gr/eidhsh/to-poinologio-gia-tin-kakopoiisi-zoon-katheirxi-eos-10-chronia-kai-prostimo-apo-30-000-50-000-eyro-analytikoi-pinakes/>
11. Loi № 76-629 du 10 juillet 1976 relative à la protection de la nature. Dernière mise à jour des données de ce texte : 21 septembre 2000. Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006068553>
12. Code pénal. Dernière mise à jour des données de ce code : 21 mai 2023. Legifrance. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/
13. Bien-être animal: une préoccupation croissante. Vie-publique. URL: <https://www.vie-publique.fr/eclairage/18774-bien-etre-animal-une-preoccupation-croissante>
14. Loi № 2021-1539 du 30 novembre 2021 visant à lutter contre la maltraitance animale et conforter le lien entre les animaux et les hommes (1)Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044387560>

References

1. On the protection of animals from cruelty: Law of Ukraine dated February 21, 2006 No. 3447-IV. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15> (in Ukrainian).
2. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04/05/2001 No. 2341-III. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (in Ukrainian).
3. Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine dated December 7, 1984 No. 8073-X. *Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (in Ukrainian).
4. Bien-être animal. Organisation mondiale de la santé animale. URL: <https://www.woah.org/fr/ce-que-nous-faisons/sante-et-bien-etre-animal/bien-etre-animal/>
5. Provvedimenti per la protezione degli animali. Data: 12/06/1913. Numero: 611. URL: http://www.edizionieuropee.it/law/html/90/zn97_01_001.html
6. Codice Penale. Regio Decreto 19 ottobre 1930, n. 1398. Approvazione del testo definitivo del Codice Penale. (030U1398) (Gazzetta Ufficiale n.251 del 26-10-1930). URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/sommario/codici/codicePenale>
7. Lov om dyrevelferd. Dato LOV-2009-06-19-97. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-97>
8. Lov om ikraftsetting av straffeloven 2005 (straffelovens ikraftsettingslov). URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2015-06-19-65>
9. Law № 4039/2012 (Government Gazette A 15) For home pets and stray pets and to protect animals from exploitation or use for profit. URL: <https://www.digihome.eu/law-number-40392012-government-gazette-a-15-for-home-pets-and-stray-pets-and-to-protect-animals-from-exploitation-or-use-for-profit/>
10. Το ποινολόγιο για την κακοποίηση ζώων: Κάθειρξη έως 10 χρόνια και πρόστιμο από 30.000-50.000 ευρώ (αναλυτικοί πίνακες). Dikastiko. URL: <https://www.dikastiko.gr/eidhsh/to-poinologio-gia-tin-kakopoiisi-zoon-katheirxi-eos-10-chronia-kai-prostimio-apo-30-000-50-000-eyro-analytikoi-pinakes/>
11. Loi № 76-629 du 10 juillet 1976 relative à la protection de la nature. Dernière mise à jour des données de ce texte : 21 septembre 2000. Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006068553>
12. Code pénal. Dernière mise à jour des données de ce code : 21 mai 2023. Legifrance. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/
13. Bien-être animal: une préoccupation croissante. Vie-publique. URL: <https://www.vie-publique.fr/eclairage/18774-bien-etre-animal-une-preoccupation-croissante>
14. Loi № 2021-1539 du 30 novembre 2021 visant à lutter contre la maltraitance animale et conforter le lien entre les animaux et les hommes (1)Legifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044387560>

Alla KIRYK

PhD in Legal Sciences, Senior Lecturer, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0729-5986>

e-mail: Kirykalla@gmail.com

Anna DANILOVA

Assistant, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0744-5523>

e-mail: a_danilova@univer.km.ua

LEGAL RESPONSIBILITY FOR ANIMAL CRUELTY: EU AND UKRAINE PRACTICE

The paper examines the issue of legal responsibility for animal cruelty in Ukraine and EU member states. The main acts of domestic legislation, which specialize in the protection of animals from cruel treatment, have been identified. It has been established that the EU member states have implemented a significant number of legal acts that allow the protection of animals at the legislative level. In all European countries, abuse of animals is considered a crime and is punishable by a fine or even imprisonment. The legislation of Italy, Norway, Greece and France was analyzed. It has been established that in Italy the term of imprisonment ranges from 3 to 18 months, and the fine that the animal abuser will have to pay can reach 30,000 euros. Norway is also worthy of attention, where the penalty is imprisonment for up to 1 year, the imposition of a fine with confiscation of the animal. In Greece, animal cruelty is subject to administrative and criminal liability. Administrative responsibility can reach 30,000 thousand euros. Criminal liability consists of imprisonment for up to 10 years and fines from 30,000 to 50,000 euros. In France, criminal liability is provided in the form of imprisonment for up to 5 years and a fine of up to 75,000 thousand euros. Based on the analysis of the legislation of European countries, changes to the domestic legislation are proposed, namely, it is worth borrowing foreign experience and in case of cruel treatment of animals, in addition to the prescribed confiscation of the animal, establish a ban on their further keeping. In addition, a global problem in the area of prosecution is the low public awareness of legal responsibility for animal cruelty, so one of the important measures is the implementation of legal education measures regarding administrative and criminal norms that provide for responsibility and the degree of punishment for the specified offense.

Keywords: criminal responsibility, administrative responsibility, cruel treatment, European Commission

Максим Ігорович СКИДАН

аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1846-7154>e-mail: cmximys@gmail.com

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті визначено сутність інституціоналізації забезпечення якості вищої освіти. Наголошено, що інституціоналізація передбачає впровадження ефективних систем, структур та практик, що уможливають ефективну реалізацію цілей розвитку на різних рівнях в розрізі освітньої галузі, а також досягнення цілей в регіональному та національному розрізах. Застосовано стейкхолдерський підхід як основу для реалізації управління якістю вищої освіти у контексті інституціонального підходу до управління освітньою галуззю. Перспективами подальших досліджень є поглиблений аналіз факторів впливу на інституціоналізм забезпечення якості вищої освіти у контексті євроінтеграції та адаптації до українських реалій кращих практик міжнародного рівня.

Ключові слова: інституціоналізація, сектор вищої освіти, стратегічне управління, цілі розвитку, стейкхолдер

ВСТУП

Формалізація та уніфікація процедур управління в освітній галузі є критично важливими на сучасному етапі розвитку. Відповідно такий рух укладається в рамках інституціоналізації управління у секторі вищої освіти. Хоча даний підхід до управління спрямовано на підвищення ефективності, результативності та прозорості, інституціоналізація також зумовила низку ускладнень, зокрема, бюрократизацію, складність у реалізації системи стратегічного управління, надмірну централізацію управлінських ініціатив, неадекватне посилення системи контролю та моніторингу тощо. Відповідно заклади вищої освіти мають інституціоналізувати управління у гнучкий і фокусний спосіб, залучаючи ключові групи стейкхолдерів до процесу прийняття рішень, а також забезпечити неперервну систему оцінювання та вдосконалення практики управління у відповідь на зворотний зв'язок та зміну потреб основних груп заінтересованих сторін. У світлі цього впровадження ефективних процедур управління у вищій освіті має важливе значення для забезпечення спроможності закладів вищої освіти виконувати свою ключову мету, пропонуючи високу якість освітніх послуг, а також створювати сприятливе середовище для викладачів, дослідників, співробітників і місцевих громад.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

З метою визначення особливостей інституційних засад забезпечення якості вищої освіти застосовано методи синтезу – для виявлення та узагальнення основних спостережень за поточним станом та перспективами розвитку сектору вищої освіти з погляду інституціоналізації; структурно-логічні методи – для здійснення аналізу основних потреб і мотивацій у контексті груп заінтересованих осіб закладів вищої освіти у ключі інституційних засад забезпечення якості вищої освіти. У рамках такого методу, зокрема, застосовано інструментарій стратегічного аналізу, що визначає напрями основних пріоритетів управління закладом вищої освіти в контексті задач інституціоналізації.

Методологічною базою даного дослідження є стратегічний аналіз. Сутність стратегічного аналізу полягає у застосуванні інструментарію дослідження поточного

та перспективного стану соціально-економічного середовища, враховуючи драйвери екзогенного та ендегенного впливу, що покликані сприяти розробленню загальної або спеціалізованої стратегії організації мікро- або макrorівня. У рамках даної методології застосовано метод стейкхолдерського аналізу, що широко застосовується в рамках методології стратегічного аналізу Delft University of Technology, Нідерланди [1] та Project Management Institute, США [2]. Такий метод поглиблює результати стратегічного аналізу у частині дослідження та врахування мотивацій та потреб основних груп зацікавлених сторін сектору вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблемі сутності та особливостей інституційних засад забезпечення якості вищої освіти присвячено низку досліджень.

У цьому контексті Н. Батечко [3, с. 14-15] вивчає проблематику якості вищої освіти в призмі синергії наукових підходів і приділяє окремий фокус проблематиці інституціоналізації управління в секторі вищої освіти. Л.О. Белова, В.Г. Бульба, О.В. Поступна [4, с. 3-4] аналізують стан і проблеми здійснення управління якістю освіти в Україні, зокрема, в частині потреби інституціоналізації. О.С. Гринькевич, О.О. Левицька [5, с. 86-87] досліджують міжнародний і національний аспекти інституціоналізму забезпечення якості системи вищої освіти у розрізі ключових екзогенних і ендегенних викликів сектору вищої освіти. Л.О. Белова, О.В. Потій [6, с. 32-33] аналізують системно-структурні характеристики якості вищої освіти з погляду регулювання органами державної влади та іншими профільними організаціями, зокрема, у площині акредитації та ліцензування. В.П. Андрущенко [7, с. 6-7] вивчає ключові характеристики вищої освіти в ЄС і розглядає можливості їх реалізації у секторі вищої освіти в Україні з основним фокусом на інституційні засади забезпечення якості вищої освіти. M. Gulden, K. Saltanat, R. Doszhan, T. Dauren, A. Assel [8] досліджують проблематику забезпечення якості вищої освіти на основі інноваційного підходу у світлі інституційного руху у секторі вищої освіти. X. Xianming [9, с. 72-73] вивчає проблематику реформування системи управління якістю у секторі вищої освіти в контексті поля здійснення реформ. M.I. Reed [10, с. 167-168] досліджує проб-

лематику застосування інструментарію менеджерського підходу у контексті підвищення рівня якості управління закладами вищої освіти на прикладі сектору вищої освіти Великої Британії. F. Adams [11, с. 3-4] аналізує зміну управлінського підходу у контексті забезпечення якості вищої освіти в нових умовах функціонування вищої освіти, що ґрунтується на менеджерському підході на прикладі закладів вищої освіти в ПАР. R. Deem, K.J. Brehony [12, с. 219-220] вивчають прийняття менеджського підходу до управління закладом вищої освіти у контексті зміни його інституціональної природи та стратегічних задач. S.I. Bakhromovich [13, с. 366-367] аналізує сучасні підходи до забезпечення якості в секторі освіти у контексті врахування впливу цифровізації та інших ключових трендів сьогодення. Г.С. Лопушняк, Х.В. Рибчанська [14, с. 71-72] зазначили, що необхідно стимулювати покращення якості вищої освіти, шляхом вдосконалення нормативно – правових актів функціонування інституцій, які формують систему якості освіти (на прикладі НАЗЯВО). У монографії Г.С. Лопушняк, Х.В. Рибчанської [15, с. 48-49] доводять, що держава повинна брати активну участь у розвитку цієї сфери і її участь має відображатися у застосуванні відповідного методичного інструментарію державного регулювання вищої освіти задля створення комфортних умов для учасників освітнього процесу. Г.С. Лопушняк [16, с. 79-80] зазначає, що визначення ролі вищої освіти у розвитку економіки і суспільства, доцільно розглядати її щонайменше у трьох аспектах: освіта як капітал, освіта як різновид споживання та освіта як різновид інвестицій. І саме інституції відіграють значну роль у розвитку цих трьох аспектів.

Однак, аспект стейкхолдерського підходу в контексті сучасних екзогенних і ендогенних змін у секторі вищої освіти у ключі інституційних засад забезпечення якості вищої освіти недостатньо вивчено в наявному масиві досліджень.

МЕТА дослідження – виявлення особливостей інституціонального підходу до забезпечення якості вищої освіти, спираючись на стейкхолдерський підхід у частині потреб і мотивацій заінтересованих осіб на рівні закладу вищої освіти. У межах сформованої мети поставлено низку **завдань**:

Вивчити поняття інституціоналізації управління в секторі вищої освіти;

Сформулювати основні напрями забезпечення якості освіти з погляду стейкхолдерів у контексті інституціоналізації управління сектором вищої освіти;

Скласти рекомендації у науково-практичній площині з забезпечення якості вищої освіти в рамках комплексу потреб стейкхолдерів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Впровадження ефективних систем, структур та практик, які дають змогу досягти освітніх цілей, становить інституціоналізацію управління у вищій освіті. Інституціоналізація, зокрема, передбачає формалізацію та інтеграцію управлінських практик, процесів та структур у діяльність закладів. Ряд управлінських та організаційних теорій служать теоретичною основою для інституціоналізації управління у вищій освіті.

Зокрема, за Вебером, групи повинні мати структуровану ієрархію, різні обов'язки та зобов'язання, а також

стандартизовані процеси. Ця теорія заохочує розвиток формалізованої системи управління у секторі вищої освіти, що покликано гарантувати ефективне прийняття рішень, розподіл ресурсів і виконання політики.

Інституціоналізація управління вищою освітою також перебуває під впливом теорії організаційної культури. Зокрема, це загальні цінності, переконання та практики, які впливають на те, як люди поведуться всередині організації, що формуються в загальну рамку організаційною культурою. У межах задачі, що покликана інституціоналізувати управління у вищій освіті, має бути створена організаційна культура з фокусом на ефективне управління, командну роботу та творчість для досягнення інституційних цілей.

Відповідно до теорії систем, організації є складними системами, що складаються з взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів. Розуміння зв'язків між різними частинами закладу (викладачі, керівництво, дослідницькі центри тощо) та застосування на практиці методів управління, які враховують ці зв'язки та забезпечують ефективну координацію, є важливими кроками в інституціоналізації управління у вищій освіті.

Зі свого боку, теорія стратегічного управління акцентує на цінності довгострокового планування та координації дій, ресурсів та навичок організації з її цілями. В межах забезпечення гнучкості закладу та його сприйнятності до змін екзогенного та ендогенного середовища інституціоналізація управління у вищій освіті передбачає включення процедур стратегічного планування, систем оцінювання ефективності та ініціатив безперервного розвитку.

У рамках теорії зацікавлених сторін організації мають враховувати інтереси всіх відповідних сторін у прийнятті рішень. Створення управлінських практик, які сприймають потреби та вимоги різних зацікавлених сторін, таких як студенти, викладачі, співробітники, випускники, бізнес, місцева громада та інших, є ключовим компонентом інституціоналізації управління у вищій освіті.

Відповідно до теорії залежності від ресурсів, надбання та управління ресурсами має ключове значення для існування та розвитку організації. Процес інституціоналізації управління у вищій освіті тягне за собою створення політик і процедур, які максимізують результат розподілу та використання ресурсів (фінансових, людських, матеріальних тощо) для підтримки навчального процесу та досягнення високої якості освіти.

Зауважимо, що в рамках інституціоналізації можуть розвиватися управлінські структури та практики, які добре підходять до конкретних обставин і допомагають закладам вищої освіти досягти успіху в довгостроковій перспективі. Відповідно підхід й інструментарій в рамках інституційні засади забезпечення якості вищої освіти має бути скорегований до особливостей побудови системи, специфіки закладу вищої освіти, потреб ключових груп стейкхолдерів.

Окремо наголосимо, що інституціолізований підхід до забезпечення якості у секторі вищої освіти має враховувати регіональні, національні, глобальні моделі вищої освіти, потреби та мотивації ключових груп стейкхолдерів, ендогенні особливості закладу вищої освіти, інші відповідні фактори. Відповідно стратегічна система у рамках такої моделі забезпечує взаємодію

між ендегенними та екзогенними факторами, а також системою забезпечення якості. Передусім такими факторами впливу є регіональні, національні, глобальні стандарти та вимоги до якості в секторі вищої освіти.

Відповідно до мети визначити очікування якості на світовому рівні у закладах вищої освіти слід враховувати такі підходи та стандарти якості, як Болонський процес, а також галузеві та міжгалузеві стандарти та моделі забезпечення якості (зокрема, EFQM Excellence Model; ISO 21001). Ці стандарти можуть слугувати управлінням в освітній галузі як дорожня карта для провадження змін у закладах вищої освіти в рамках їх стратегічного руху до сформованих цілей, а також можуть бути переліком чітких вимог і KPI, досягнення яких є необхідним для виконання зобов'язань у рамках змін у секторі вищої освіти, а також доведення рівня якості освіти у закладі до цільового рівня за стандартом. У рамках виділеного вище підходу заклади вищої освіти також мають спиратися на нормативно-правову базу і відповідати стандартам із забезпечення якості, що сформовано державою.

Водночас заклади вищої освіти також мають відповідати стандартам і потребам ключових груп стейкхолдерів. Розуміння та задоволення вимог різних заінтересованих сторін, – таких як студенти, викладачі, співробітники, керівництво закладу, держава, громадськість – мають важливе значення для досягнення результатів в рамках інституціоналізації забезпечення якості вищої освіти. Для інституціоналізації адміністрування у вищій освіті важливо відзначити ключові групи стейкхолдерів у контексті забезпечення якості вищої освіти з інституціонального погляду подано у табл. 1.

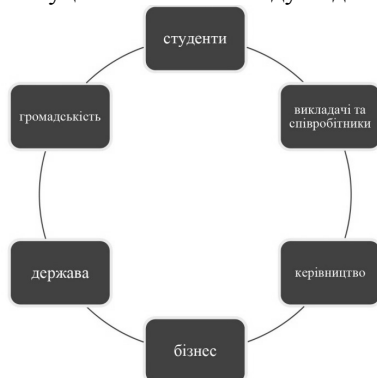

Рис. 1. Ключові групи стейкхолдерів в площині інституціоналізації забезпечення якості вищої освіти (складено автором)

Для задоволення цих вимог необхідна комплексна стратегія, яка враховує взаємозалежність різних груп

Таблиця 1 – Потреби та мотивації ключових груп стейкхолдерів в площині інституціоналізації забезпечення якості вищої освіти (складено автором)

Групи стейкхолдерів	Потреби та мотивації груп стейкхолдерів
1	2
Студенти	– Якісні освітні послуги – Кар'єрні перспективи – Адекватна матеріально-технічна база – Вільний доступ до освітніх можливостей – Сприятлива атмосфера в закладі вищої освіти – Транспарентність навчального процесу та результатів оцінювання рівня знань

заінтересованих сторін. Освітні досягнення, інновації, життєздатність та стратегічний довготерміновий розвиток закладу вищої освіти повинні заохочуватися ефективним інституційним управлінням в освітній галузі.

ВИСНОВКИ

Інституціоналізація управління сектором вищої освіти передбачає впровадження ефективних систем, структур та практик, які дають змогу досягти цілей розвитку на рівні закладу вищої освіти, освітньої галузі, цілей розвитку регіонального та національного рівня. Низка управлінських та організаційних теорій слугують ґрунтовним базисом для формування підходу до управління сектором вищої освіти в контексті інституціоналізації. Відповідно це зумовлює потребу у врахуванні екзогенного та ендегенного контексту в інституціоналізації забезпечення якості вищої освіти. Передусім інституційні засади забезпечення якості вищої освіти ґрунтуються на галузевих та міжгалузевих нормах і рамках забезпечення якості, а також на Болонському процесі. Досягнення таких стандартів вимагається для виконання зобов'язань в рамках змін у сфері вищої освіти, а також досягнення стратегічних цілей розвитку. До того ж ці стандарти надають управлінням в освітній галузі дорожню карту та систему KPI для інституціалізованого забезпечення вищої освіти.

Зауважимо, що інституційні засади забезпечення якості вищої освіти охоплюють не тільки застосування міжнародних і національних стандартів, а також кращих практик, але й врахування потреб і мотивацій стейкхолдерів. Ці потреби та мотивації за групами заінтересованих осіб складають комплекс напрямів операційного та стратегічного спрямування у контексті забезпечення якості вищої освіти. Цей комплекс напрямів передусім охоплює такі аспекти якості освітніх послуг, наявність кар'єрних можливостей, адекватність матеріально-технічної бази, транспарентність і рівний доступ до освітніх можливостей тощо. Зауважимо, що такі аспекти у розрізі такої стейкхолдерської групи, як студенти мають бути підкріплені реалізацією потреб і мотивацій інших заінтересованих груп, зокрема, викладачів і співробітників, керівництва закладів вищої освіти та інших заінтересованих осіб, що укладаються в єдину систему інституційні засади забезпечення якості вищої освіти.

Перспективним напрямом дослідження є аналіз проблематики інституціоналізації забезпечення якості вищої освіти в Україні в контексті євроінтеграції та зближення національних стандартів вищої освіти зі стандартами країн ЄС, а також міжнародними стандартами в освітній галузі.

1	2
Викладачі та співробітники	– Можливості для творчої реалізації – Кар'єрні перспективи в секторі вищої освіти, дослідницькій роботі – Конкурентоспроможний рівень оплати праці – Чітко виражені посадові обов'язки та вимоги відповідно займаної посади – Доброзичливе ставлення з боку колег і керівництва – Достатність матеріально-технічної бази, адекватність інфраструктури для навчального процесу високого рівня якості
Керівництво	– Організаційні системи та процедури, які є ефективними – Стратегічне планування в довгостроковій перспективі та розподіл ресурсів – Адекватність ресурсів у розпорядженні – Підтримка з боку викладачів і співробітників, а також інших груп стейкхолдерів стратегічного курсу закладу, що сформовано керівництвом
Бізнес	– Забезпечення національного бізнесу фахівцями високого рівня – Налагодження ефективної співпраці в площині бізнес-заклад вищої освіти з погляду залучення молодих спеціалістів – Сприяння побудові бренду роботодавця
Держава	– Дотримання положень нормативно-правової бази і стандартів – Високий рівень якості у використанні фінансування, наданого державою – Регулярне надання даних високого рівня якості – Забезпечення довгострокового функціонування закладу вищої освіти – Підтримка національних і регіональних цілей розвитку
Громадськість	– Формування спільноти випускників, які є фахівцями, що реалізувалися у професійному та творчому полі – Відповідність якості вищої освіти потребам ринку праці – Сприяння розвитку культури інновацій – Врахування потреб і мотивацій місцевої громади – Залучення закладу в розвиток місцевої громади

Список використаних джерел

1. Delft University of Technology. Stakeholder Analysis. 2022. URL: <https://www.tudelft.nl/citg/over-faculteit/afdelingen/watermanagement/onderzoek/chairs/water-resources/water-resources-management/research/tools/stakeholder-analysis>
2. PMI. Stakeholder Analysis. 2022. URL: <https://www.pmi.org/learning/library/stakeholder-analysis-pivotal-practice-projects-8905>
3. Батечко Н. Якість вищої освіти в контексті синергії наукових підходів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2017. №3-4(52-53). С. 12–19.
4. Белова Л.О., Бульба В.Г., Поступна О.В. Стан і проблеми здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні: експертне оцінювання. *Теорія та практика державного управління*. 2018. №2(61). С. 1–10.
5. Гринькевич О.С., Левицька О.О. Інституційне середовище забезпечення якості системи вищої освіти: міжнародний і національний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. №15(1). С. 84–90.
6. Белова Л.О., Потій О.В. Онтологічні виміри якості вищої освіти в контексті механізмів ліцензування освітньої діяльності та акредитації освітніх програм. *Вісник НАДУ*. 2015. №1. С. 30–36.
7. Андрущенко В.П. Основні характеристики європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2011. № 26. С. 3–15.
8. Gulden M., Soltanat K., Doszhan R., Dauren T., Assel A. Quality management of higher education: Innovation approach from perspectives of institutionalism. An exploratory literature review. *Cogent Business & Management*. 2020. № 7(1). 21 p.
9. Xianming X. Academic Management and Administration System Reform in Higher Education Institutions. *Frontiers of Education in China*. 2006. №1(1). pp. 70–78.
10. Reed M.I. New Managerialism, Professional Power and Organisational Governance in UK Universities: A Review and Assessment. *Higher Education Dynamics*. 2002. №3. pp. 163–185.
11. Adams F. Managerialism and higher education governance: Implications for South African universities? *South African Journal of Higher Education*. 2006. № 20(1). pp. 1–10.
12. Deem R., Brehony K.J. Management as ideology: the case of 'new managerialism' in higher education. *Oxford Review of Education*. 2005. №31(2). pp. 217–235.
13. Bakhromovich S.I. Analysis Of Modern Approaches To Ensuring The Effectiveness Of Management In Higher Education Institutions. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. 2020. № 12. pp. 364–369.
14. Лопушняк Г.С., Рибчанська Х.В. Інституційні засади підвищення якості вищої освіти. Формування ринкових відносин в Україні. 2017. № 6. С. 66-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2017_6_13
15. Лопушняк Г.С., Рибчанська Х.В. Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку: монографія. Львів, 2018. 283 с.
16. Лопушняк Г.С. Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період. *Матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу* (Тернопіль, 16 квітня 2008 р.). Тернопіль, 2008. С 78-80.

References

1. Delft University of Technology. Stakeholder Analysis. 2022. URL: <https://www.tudelft.nl/citg/over-faculteit/afdelingen/watermanagement/onderzoek/chairs/water-resources/water-resources-management/research/tools/stakeholder-analysis>
2. PMI. Stakeholder Analysis. 2022. URL: <https://www.pmi.org/learning/library/stakeholder-analysis-pivotal-practice-projects-8905>

8905

3. Batechko N. Quality of higher education in the context of synergy of scientific approaches. *Continuous professional education: theory and practice*. 2017. № 3-4(52-53). pp. 12–19. (in Ukrainian).
4. Bielova L.O., Bulba V.H., Postupna O.V. State and problems of quality management of education and educational activities in Ukraine: expert evaluation. *Theory and practice of public administration*. 2018. № 2(61). pp. 1–10. (in Ukrainian).
5. Hrynkevich O.S., Levitska O.O. Institutional environment of quality assurance of the higher education system: international and national aspects. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2017. №15(1). pp. 84–90. (in Ukrainian).
6. Bielova L.O., Potii O.V. Ontological dimensions of the quality of higher education in the context of mechanisms for licensing educational activities and accreditation of educational programs. *Bulletin of NADU*. 2015. №1. pp. 30–36. (in Ukrainian).
7. Andrushchenko V.P. The main characteristics of European university education and the possibilities of their implementation in the education system of Ukraine. *Scientific journal of the NPU named after M.P. Drahomanov*. 2011. № 26. pp. 3–15. (in Ukrainian).
8. Gulden M., Saltanat K., Doszhan R., Dauren T., Assel A. Quality management of higher education: Innovation approach from perspectives of institutionalism. An exploratory literature review. *Cogent Business & Management*. 2020. № 7(1). 21 p.
9. Xianming X. Academic Management and Administration System Reform in Higher Education Institutions. *Frontiers of Education in China*. 2006. №1(1). pp. 70–78.
10. Reed M.I. New Managerialism, Professional Power and Organisational Governance in UK Universities: A Review and Assessment. *Higher Education Dynamics*. 2002. №3. pp. 163–185.
11. Adams F. Managerialism and higher education governance: Implications for South African universities? *South African Journal of Higher Education*. 2006. № 20(1). pp. 1–10.
12. Deem R., Brehony K.J. Management as ideology: the case of 'new managerialism' in higher education. *Oxford Review of Education*. 2005. №31(2). pp. 217–235.
13. Bakhromovich S.I. Analysis Of Modern Approaches To Ensuring The Effectiveness Of Management In Higher Education Institutions. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. 2020. № 12. pp. 364–369.
14. Lopushniak H.S., Rybchanska H.V. In Institutional principles of improving the quality of higher education. *Formation of market relations in Ukraine*. 2017. № 6. pp. 66–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2017_6_13 (in Ukrainian).
15. Lopushniak H.S., Rybchanska H.V. Higher education of Ukraine: state regulation and development prospects: monograph. Lviv, 2018. 283 p. (in Ukrainian).
16. Lopushniak H.S. Economic, legal, information and humanitarian problems of the development of Ukraine in the post-stabilization period. *Materials of the scientific conference of the teaching staff* (Ternopil, April 16, 2008). Ternopil, 2008. pp. 78–80. (in Ukrainian).

Maksym SKYDAN

postgraduate student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1846-7154>e-mail: cmaksimys@gmail.com**INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF QUALITY ASSURANCE IN HIGHER EDUCATION**

Higher education institutions both in Ukraine and in the world as a whole are under the influence of significant changes caused by exogenous and endogenous trends. The aim of the paper is to determine the essence and characteristics of institutionalism in ensuring the quality of higher education, based on the stakeholder approach in terms of the needs and motivations of stakeholders in the higher education sector. The article defines the essence of institutionalization of higher education quality assurance. It is emphasized that institutionalization involves the introduction of effective systems, structures and practices that allow the effective implementation of development goals at different levels in the context of the educational sector, as well as the achievement of development goals in the regional and national contexts. The need to comply with sectoral and cross-sectoral norms and quality assurance frameworks in the context of the institutional framework was emphasized. Emphasis is placed on the need to form a complex of institutionalism in the management of the higher education sector around the Bologna process. This study can be useful to specialized scientists and analysts of the educational sector, non-profit organizations in the field of higher education management, higher education institutions, state authorities, local authorities. Prospects for further research are an in-depth analysis of the factors influencing the institutionalism of higher education quality assurance in the context of European integration and adaptation to Ukrainian realities of international best practices.

Keywords: institutionalization, higher education sector, strategic management, development goals, stakeholder

Оксана Миколаївна ЗАЛІЗКО

к.ю.н., асистент, Навчально-науковий інститут права КНУ ім. Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7271-6505>

e-mail: oksanazal10@gmail.com

Віталій Сергійович ДАНИЛЬЧЕНКО

магістр; директор, Юридичний департамент Української асоціації футболу

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2088-3157>

e-mail: v.danylchenko@uaf.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СПОРТИВНИХ ФЕДЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено визначенню особливостей правового статусу спортивних федерацій в Україні. Авторами встановлено, що правовий статус спортивних федерацій є гібридним. З одного боку, вони є підзвітні центральному органу виконавчої влади, а з іншого вони є автономними та самостійно визначають напрямки своєї діяльності, серед яких: організація та проведення всеукраїнських, регіональних, міжнародних змагань; затвердження регламентів, положень, кодексів та забезпечення їх виконання; впровадження системи атестації клубів, тренерів та інших фахівців у сфері спорту; заснування для досягнення своїх статутних цілей та завдань установ, підприємств і організацій, участь у цивільно-правових відносинах, набуття майнових і немайнових прав; визначення механізму вирішення спортивних спорів тощо.

Ключові слова: спортивне право, спортивні федерації, громадські об'єднання

ВСТУП

Останнім часом як науковці, так і практики все частіше акцентують увагу на автономності спорту, тобто незалежності (самостійності, відокремленості) сфери спорту від органів державної влади та місцевого самоврядування, політичних організацій, сфери бізнесу тощо. Проте говорити про абсолютну автономність спорту неможливо, оскільки сфера спорту є одним із напрямів діяльності кожної держави. Складно відокремити спорт, наприклад, від соціальної, економічної чи політичної системи країни. У зв'язку з цим необхідно говорити про відносну автономність. Водночас спорт є децентралізованою системою, що включає, зокрема, величезний масив різноманітних громадських спортивних організацій, пов'язаних складними відносинами. Центральне місце серед яких займають спортивні федерації.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження базується на національному законодавстві, актах спортивних федерацій. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, формально-логічний, порівняльно-правовий, комплексного аналізу тощо.

МЕТА статті – визначення особливостей правового статусу та напрямів діяльності спортивних федерацій в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про фізичну культуру і спорт», спортивні федерації (асоціації, спілки, об'єднання тощо) – це громадські об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості, основними завданнями яких є: забезпечення інтересів членів відповідних спортивних федерацій у сфері спорту, зокрема, сприяння захисту їх соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних та інших інтересів; сприяння розвитку відповідного виду (видів) спорту

шляхом участі у розробленні та виконанні відповідних програм; залучення різних груп населення до фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності; сприяння підготовці спортсменів національних збірних команд та забезпечення їх участі в офіційних міжнародних спортивних змаганнях; організація та проведення фізкультурно-оздоровчих, спортивних заходів та спортивних змагань; участь у здійсненні кадрового забезпечення розвитку відповідного виду (видів) спорту; сприяння розвитку міжнародного співробітництва у сфері фізичної культури і спорту [1].

Досить часто як науковці, так і практики ототожнюють поняття «спортивна федерація» і «спортивна організація», що є не зовсім вірно. Спортивна організація – більш широке поняття. Так, спортивними організаціями є спортивні федерації, спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, фізкультурно-спортивні товариства, школи вищої спортивної майстерності, Національний олімпійський комітет України, Спортивний комітет України тощо.

Визначаючи правовий статус спортивних федерацій насамперед слід звернути увагу, що спортивні федерації можуть мати всеукраїнський або місцевий статус. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, може надати спортивній федерації статус національної спортивної федерації. Статус національної спортивної федерації надається лише одній спортивній федерації з відповідного виду спорту, яка має всеукраїнський статус [1]. У такому контексті слід зазначити, що центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту є Міністерство молоді та спорту України (надалі – Міністерство).

Надання на конкурсних засадах спортивним федераціям статусу національної спортивної федерації та позбавлення цього статусу здійснюються відповідно до Положення про надання на конкурсних засадах спортивній федерації статусу національної та позбавлення

такого статусу, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 22 від 18 січня 2012 р. [2]. Так, надання спортивній федерації статусу національної здійснюється згідно з кваліфікаційними вимогами до учасників конкурсу: розвиток відповідного виду (видів) спорту на території України; членство у відповідній міжнародній спортивній федерації, включеної до переліку, що затверджується Мінмолодьспортом з урахуванням пропозицій Національного олімпійського комітету, Спортивного комітету, Національного комітету спорту інвалідів (крім всеукраїнських федерацій, які сприяють розвитку національних видів спорту, за умови відсутності відповідної міжнародної спортивної федерації); організація і проведення офіційних міжнародних та всеукраїнських змагань; наявність кваліфікованих кадрів (спортсмени, тренери, судді та фахівці, що мають відповідну кваліфікацію і досвід роботи); наявність необхідної матеріально-технічної та інформаційної бази, організаційно-методичного забезпечення.

За результатами конкурсу між Міністерством та спортивною федерацією укладається договір про співпрацю, відповідно до якого, зокрема, федерації забезпечують розвиток відповідного виду спорту, представляють відповідний вид спорту у міжнародних спортивних федераціях, здійснюють у визначеному порядку організацію та проведення офіційних міжнародних спортивних змагань на території України та всеукраїнських спортивних змагань тощо. Станом на сьогодні в Україні налічується 107 спортивних федерацій зі статусом національної спортивної федерації (38 спортивних федерацій з олімпійських видів спорту, 69 спортивних федерацій з неолімпійських видів спорту) [3].

Так, Законом України «Про фізичну культуру і спорт» передбачено делегування повноважень з розвитку відповідного виду спорту, організації та проведення офіційних міжнародних та всеукраїнських спортивних змагань на території України тощо громадським об'єднанням фізкультурно-спортивної спрямованості. Водночас говорити про повну автономність спортивних федерацій не слід, оскільки спортивна федерація, серед іншого, забезпечує спільно зі своїми місцевими осередками співпрацю зі структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування стосовно розвитку відповідного виду спорту; погоджує з Міністерством, відповідними місцевими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування питання щодо проведення на території України міжнародних спортивних змагань до подання заявок на включення їх до календарних планів відповідних міжнародних спортивних організацій; виконує і вимагає такого ж виконання від своїх членів рішень Міністерства (виданих у межах його повноважень), відповідних договорів з місцевими органами виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту; надає звіт про використання бюджетних коштів у разі надання з державного бюджету фінансової підтримки спортивній федерації на розвиток виду спорту, організацію та проведення спортивних заходів; зобов'язана подавати щороку до 30 листопада до Міністерства звіт про стан виконання договору про співпрацю (інформацію про діяльність спортивної федерації у поточному році) тощо. Невиконання (порушення) умов договору про співпрацю може призвести до позбавлення

статусу національної.

Особливість правового статусу спортивних федерацій (спілок, асоціацій) з різних видів спорту полягає в тому, що вони можуть створюватися тільки як некомерційні організації. Це випливає зі ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» [4], відповідно до якої громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку. Водночас неможна стверджувати, що спортивні федерації (спілки, асоціації) взагалі позбавлені права на одержання прибутку, оскільки згідно зі ст. 86 Цивільного кодексу України непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої їх створено, та сприяє її досягненню [5].

Отже, спортивні федерації можуть самостійно або через створені ними юридичні особи здійснювати підприємницьку діяльність, якщо така діяльність не є їх основною діяльністю і відповідає меті, для якої їх створено, та сприяє її досягненню (зокрема, але не виключно, реалізація сувенірної та іншої продукції з метою популяризації певного виду спорту). Відповідно головною метою діяльності спортивної федерації є розвиток та популяризація певного виду спорту в Україні.

Так, головною метою діяльності Української асоціації футболу (УАФ) є розвиток та популяризація футболу в Україні, що направлено на зростання рівня і масовості цього виду спорту серед всіх верств населення країни, а також провадження оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, просвітньої, освітньої та наукової діяльності у сфері футболу, впровадження та реалізація фізкультурно-спортивних, реабілітаційних, для інвалідів (дітей-інвалідів) та соціальних програм [6]. Метою Федерації легкої атлетики України є здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема спортивних та інших інтересів з управління, розвитку та популяризації легкої атлетики [7].

Серед основних напрямів діяльності спортивних федерацій слід виділити: організацію та проведення всеукраїнських, регіональних, міжнародних змагань, навчально-тренувальних зборів відповідних видів спорту та забезпечення під час таких заходів проживання, проїзду, харчування та іншими необхідними для проведення змагань (зборів) ресурсами, здійснення організаційного, фінансового та іншого забезпечення підготовки та проведення таких заходів; затвердження регламентів, правил, положень та інших документів, пов'язаних з проведенням змагань та діяльністю федерації і забезпечення їх виконання; розроблення та реалізація комплексних, цільових та навчальних програм розвитку відповідного виду спорту; представництво, захист інтересів та іміджу відповідного виду спорту; визначення шляхів розв'язання різноманітних проблем

розвитку відповідного виду спорту; протидія використанню допінгових засобів, зокрема методів їх використання у відповідному виді спорту; протидія порушенню прав суб'єктів спорту, зокрема проявам дискримінації (за ознакою політичної належності, статі, віросповідання, раси тощо) чи іншої неналежної поведінки та сприяння розвитку та популяризації відповідного виду спорту у душі миру, розуміння та чесної гри; впровадження системи атестації клубів, тренерів та інших фахівців у галузі спорту; розроблення кваліфікаційних вимог до присвоєння відповідних категорій суддям (арбітрам) та кваліфікаційних нормативів для спортсменів; здійснення сертифікації спортивних споруд, трас і об'єктів інфраструктури, які застосовують у спортивній діяльності; заснування для досягнення своїх статутних цілей та завдань установ, підприємств та організацій, участь у цивільно-правових відносинах, набуття майнових та немайнових прав тощо.

Крім того, спортивна федерація визначає свою внутрішню структуру, порядок, форми організації та оплати праці штатних працівників та залучених спеціалістів; відкриває рахунки в банківських установах у національній та іноземній валюті; має власну символіку; створює робочі органи за основними напрямками діяльності; встановлює заявкові та/або щорічні членські внески та внески учасників; володіє, користується та розпоряджається рухомим та/або нерухомим майном, зокрема земельними ділянками, спортивними та допоміжними спорудами, транспортними засобами та іншими матеріальними цінностями, які є власністю спортивної федерації, у порядку встановленому законодавством України; може бути позивачем і відповідачем у суді.

Отже, у контексті свого правового статусу, встановленого законодавством, та відповідно до делегованих федераціям повноваженнями, спортивні федерації мають виключні повноваження загального керівництва та контролю за проведенням змагань з відповідного виду спорту, організатором яких вони є, а також здійснення організаційного, фінансового та іншого забезпечення. Так, згідно зі ст. 2 Статуту Української асоціації футболу УАФ має виключні та невід'ємні повноваження загального керівництва та контролю за проведенням змагань з футболу, організатором яких вона є, а також здійснення організаційного, фінансового та іншого забезпечення: здійснення футбольного правосуддя; атестації футбольних клубів – учасників змагань під егідою УАФ; атестації українських футбольних клубів для участі в європейських клубних змаганнях; заходи з підготовки, атестації, перепідготовки тренерських кадрів усіх рівнів та інших фахівців, дитячо-юнацького, аматорського, професіонального футболу; заходи з підбору і підготовки арбітрів, делегатів, директорів матчів, офіцерів безпеки, спостерігачів арбітражу УАФ та підвищення їх кваліфікації; арбітражу, спостереження на змаганнях під егідою УАФ та контроль за роботою арбітрів, делегатів, директорів матчів, офіцерів безпеки та спостерігачів арбітражу УАФ; допінг-контролю футболістів; контролю навчально-тренувального процесу національних збірних команд та у професіональних клубах; контролю за виконанням фінансових зобов'язань професіональних футбольних клубів і ліг, визначених цим

Статутом та іншими регламентними документами УАФ; здійснює інші повноваження керівництва та контролю за проведенням змагань з футболу на території України [6].

Зупинимось детальніше на одному із напрямів діяльності федерацій – вирішення спортивних спорів. Більшість спортивних федерацій у своїх статутних і регламентних документах передбачають обов'язок суб'єктів відповідного виду спорту, у разі виникнення спору, звертатись до внутрішніх органів спортивних федерацій (квазіарбітражних органів). Зазначені органи іменуються квазіарбітражними з огляду на те, що сама процедура розгляду схожа на третейський або арбітражний розгляд (наявність арбітражної угоди, досліджуються докази, виноситься рішення тощо), однак сутнісні характеристики такого вирішення спортивного спору не дають підстав для поширення на них вимог Закону України «Про третейські суди» та «Про міжнародний комерційний арбітраж». Варто також відмітити, що у спорті в межах однієї федерації можуть функціонувати дві різні процедури (перша інстанція і апеляційна).

Відповідно до статуту Федерації гімнастики України (ФГУ), органом, що здійснює спортивне правосуддя та застосовує дисциплінарні заходи відповідно до правил та регламентів федерації, є Дисциплінарна комісія та Президія федерації. Дисциплінарна комісія ФГУ створюється з метою розгляду питань порушень членами ФГУ приписів чинного статуту, регламентів, положень та рішень ФГУ, неетичної та неспортивної їх поведінки, а також для профілактики недопущення вказаних порушень [8].

Згідно зі ст. 29 Дисциплінарних правил УАФ для вирішення будь-яких спірних питань і конфліктів, що виникають між суб'єктами футболу в межах дії статуту або регламентних документів УАФ юридичні особи, клуби, офіційні та посадові особи, тренери, футболісти повинні застосовувати виключно внутрішні засоби правового захисту в межах норм статутних і регламентних документів УАФ, а також у Спортивному арбітражному суді як останній інстанції [9]. Під внутрішніми засобами правового захисту слід розуміти звернення до Контрольнодисциплінарного комітету УАФ, Апеляційного комітету УАФ, Палати з вирішення спорів УАФ, дисциплінарних органів юридичних осіб.

Варто також констатувати, що застереження передати спір на розгляд органам здійснення спортивного правосуддя є імперативною нормою. До того ж у статутних і регламентних документах деяких спортивних федерацій містяться норми стосовно заборони суб'єктам спорту звертатися до судів загальної юрисдикції. Так, у випадку подання позовних заяв до судів загальної юрисдикції для вирішення будь-яких спірних питань і конфліктів, що виникають між суб'єктами футболу в межах дії Статуту або регламентних документів УАФ, а також в Спортивному арбітражному суді, орган зобов'язує заявників відмовитися від позову шляхом подання відповідної заяви до суду загальної юрисдикції, наслідком чого повинно стати закриття провадження у справі судом загальної юрисдикції, та застосовує дисциплінарні санкції згідно з Дисциплінарними правилами УАФ (ч. 2 ст. 29 Дисциплінарних правил УАФ) [9].

Статут Федерації боксу України (ФБУ) [10] встановлює, що зацікавлена особа може звернутись до судів загальної юрисдикції з позовом про оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів управління ФБУ за умови вичерпання всіх заходів на оскарження, передбачених цим Статутом (звернення до Контрольно-дисциплінарної комісії ФБУ та оскарження рішення у Спортивному арбітражному суді (м. Лозанна, Швейцарія)).

Крім квазіарбітражних органів спортивних організацій необхідно відзначити, що у 2018 р. в Україні створено Спортивний арбітражний суд. Спортивний арбітражний суд є самостійним, постійно діючим третейським судом, який вирішує шляхом третейського розгляду спори, що виникають у сфері спорту, на підставі законодавства України та організаційних документів відповідних спортивних організацій. Водночас слід констатувати, що такий суд повноцінно не функціонує і спортивні спори розглядаються квазіарбітражними органами спортивних організацій.

Останньою інстанцією спортивного правосуддя є Спортивний арбітражний суд в м. Лозанна Швейцарія (CAS). Застереження про це внесені до статутів та інших документів більшості національних і міжнародних спортивних організацій. Крім того, відповідно до Всесвітнього антидопінгового кодексу CAS є єдиним ор-

ганом, що розглядає апеляції з даної категорії справ. Водночас варто зауважити, що у сфері баскетболу є своя арбітражна установа – Баскетбольний арбітражний трибунал, що діє під егідою Міжнародної федерації баскетболу.

ВИСНОВКИ

Зважаючи на вищевикладене слід констатувати, що ключові повноваження щодо розвитку та популяризації відповідних видів спорту покладено на спортивні федерації, правовий статус яких є гібридним. З одного боку, вони є підзвітні центральному органу виконавчої влади – Міністерству молоді та спорту України (місцевим органам виконавчої влади), а з іншого – вони є автономними та самостійно визначають напрями своєї діяльності, серед яких: організація та проведення всеукраїнських, регіональних, міжнародних змагань; затвердження регламентів, положень, кодексів та забезпечення їх виконання; впровадження системи атестації клубів, тренерів та інших фахівців у сфері спорту; заснування для досягнення своїх статутних цілей та завдань установ, підприємств і організацій, участь у цивільно-правових відносинах, набуття майнових і немайнових прав; визначення механізму вирішення спортивних спорів тощо.

Список використаних джерел

1. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 грудня 1993 року №3808-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>
2. Про затвердження Положення про надання на конкурсних засадах спортивній федерації статусу національної та позбавлення такого статусу: постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-2012-п#n8>
3. Перелік спортивних федерацій зі статусом національної спортивної федерації – олімпійські види спорту. Перелік спортивних федерацій зі статусом національної спортивної федерації – неолімпійські види спорту. URL: <https://mms.gov.ua/sport/nadannya-ta-pozbavleniya-statusu-nacionalnoyi-sportivnoyi-federaciyi>
4. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року №4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Статут Української асоціації футболу. URL: https://uaf.ua/files/Статут_УАФ_2020.pdf
7. Статут Федерації легкої атлетики України. URL: <https://uaf.org.ua/statut-flau/>
8. Статут Федерації гімнастики України. URL: <http://ukraine-rg.com.ua/wp-content/uploads/2015/02/STATUT-FGU-2013.pdf>
9. Дисциплінарні правила Української асоціації футболу. URL: https://uaf.ua/files/biblioteka/referee/docs/Дисциплінарні_правила_УАФ.pdf
10. Статут Федерації боксу України. URL: https://fbu.org.ua/assets/storage/86/2022_.pdf

References

1. On Physical Culture and Sport: Law of Ukraine of 24 December 1993 №3808-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (in Ukrainian).
2. On approval of the Regulation on the grant of national status to a sports federation on a competitive basis and the deprivation of such status: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 18 January 2012 №22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-2012-п#n8> (in Ukrainian).
3. List of sports federations with the status of national sports federation - Olympic sports. List of sports federations with the status of a national sports federation - non-Olympic sports. URL: <https://mms.gov.ua/sport/nadannya-ta-pozbavleniya-statusu-nacionalnoyi-sportivnoyi-federaciyi> (in Ukrainian).
4. On Public Associations: Law of Ukraine of 22 March 2012 №4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (in Ukrainian).
5. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16 January 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (in Ukrainian).
6. Statute of Ukrainian Association of Football. URL: https://uaf.ua/files/Статут_УАФ_2020.pdf (in Ukrainian).
7. Statute of Ukrainian Athletic Federation. URL: <https://uaf.org.ua/statut-flau/> (in Ukrainian).
8. Statute of Ukrainian Gymnastics Federation. URL: <http://ukraine-rg.com.ua/wp-content/uploads/2015/02/STATUT-FGU-2013.pdf> (in Ukrainian).
9. Disciplinary rules of Ukrainian Association of Football. URL: https://uaf.ua/files/biblioteka/referee/docs/Дисциплінарні_правила_УАФ.pdf (in Ukrainian).
10. Statute of Ukrainian Boxing Federation. URL: https://fbu.org.ua/assets/storage/86/2022_.pdf (in Ukrainian).

Oksana ZALIZKO

PhD in Legal Sciences, assistant, Educational and Scientific Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7271-6505>

e-mail: oksanazal10@gmail.com

Vitalii DANYLCHENKO

master; Director, Legal Department of Ukrainian Association of Football

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2088-3157>

e-mail: v.danylchenko@uaf.ua

FEATURES OF THE LEGAL STATUS OF SPORTS FEDERATIONS IN UKRAINE

Introduction. Sport is an autonomous system that includes a huge array of various public sports organizations connected by complex relationships, the central place among which is occupied by sports federations.

The purpose of the paper is to determine the specifics of the legal status and areas of activity of sports federations in Ukraine. Results.

Results. The Law of Ukraine "On Physical Culture and Sports" provides for the delegation of powers for the development of the relevant sport, organization and holding of official international and all-Ukrainian sports competitions on the territory of Ukraine, etc. to public associations of physical culture and sports orientation. At the same time, it is difficult to talk about the complete autonomy of sports federations, since the sports federation, among other things, ensures cooperation with the structural units of local state administrations and local self-government bodies regarding the development of the respective sport; agrees with the Ministry, relevant local bodies of executive power and local self-government bodies on the issue of holding international sports competitions on the territory of Ukraine; implements and demands the same implementation from its members of the decisions of the Ministry, relevant contracts with local executive bodies in the field of physical culture and sports; submits a report on the use of budget funds in case of financial support from the state budget to a sports federation for the development of a sport, organization and holding of sports events; is obliged to submit a report to the Ministry on the state of implementation of the cooperation agreement, etc. every year. The peculiarity of the legal status of sports federations in various sports is that they can be created only as non-commercial organizations. At the same time, sports federations can independently or through legal entities created by them carry out entrepreneurial activities, if such activities are not their main activity and correspond to the purpose for which they were created and contribute to its achievement.

Conclusion. The legal status of sports federations is hybrid. On the one hand, they are accountable to the central body of executive power - the Ministry of Youth and Sports of Ukraine, and on the other hand, they are autonomous and independently determine the directions of their activities, including: organization and holding of competitions; approval of internal documents and their implementation; implementation of the system of certification of clubs, coaches and other specialists in the field of sports; establishment of institutions, enterprises and organizations to achieve their statutory goals and objectives, participation in civil-law relations, acquisition of property and non-property rights; determination of the mechanism for resolving sports disputes.

Keywords: sports law, sports federations, public associations

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. Значна (!) економія коштів на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua

***Пропонуємо доєднатись до підписників та авторів журналу «Економіка.
Фінанси. Право»***

***We invite you to join the subscribers and authors of the journal
"Economics. Finances. Law"***

Інформаційно-аналітичний журнал «Економіка. Фінанси. Право» видається з 1994 р. Журналу присвоєно міжнародні ідентифікаційні номери ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print), включено в міжнародну наукометричну базу Index Copernicus та Репозитарій Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук – з економічних та юридичних наук (2020 р.), а також з обліку та аудиту (2017 р.).

Журнал містить також науково-популярний розділ.

На вебсайті видання (efp.in.ua) можна дізнатись про подробиці подачі матеріалів для опублікування.

Цифрова версія журналу доступна в архіві з 2015 р. (<http://efp.in.ua/uk/releases>)

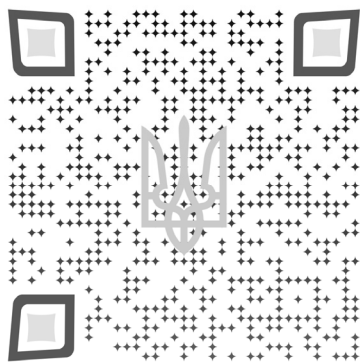
**РОЗПОЧИНАЄМО КАМПАНІЮ З РОЗШИРЕННЯ
АВТОРІВ І РЕДАКТОРІВ
З ІНШИХ КРАЇН СВІТУ!**

**ЗАПРОШУЄМО ДОЛУЧАТИСЯ
ВАШИХ КОЛЕГ ІЗ ЗАКОРДОНУ!**

ПІДТРИМУЙТЕ українську Пресу!
Передплачуйте видання на 2023 рік та надсилайте свої статті до опублікування.

**Підписатися на видання означає підтримати
редакційну команду і систему розповсюдження
ЗМІ України!**

**Замовлення доставки в межах України та світу
шукайте за QR-кодом!**

Оформити передплату можна і в редакції:
<http://efp.in.ua/uk/subscription>

Information-analytical journal "Economics. Finances. Law" is published since 1994. The journal is awarded the international identification numbers ISSN 2786-5517 (Online), ISSN 2409-1944 (Print), included in the international scientometrics base Index Copernicus and Electronic Vernadskyi National Library of Ukraine Repository.

The journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, in which the results of dissertations to obtain the degree of doctor and candidate (PhD) can be published – economic and legal sciences (2020) as well as accounting and audit (2017).

The journal also contains a popular science section.

On the edition's website (efp.in.ua) you can find out on the details for submitting the materials to publish.

The journal's digital version is available in the archive since 2015 (<http://efp.in.ua/en/releases>)

**WE START THE CAMPAIGN FOR EXPANSION OF
AUTHORS AND EDITORS FROM OTHER
WORLD'S COUNTRIES!**

**WE INVITE YOUR COLLEAGUES
FROM ABROAD TO JOIN!**

SUPPORT the Ukrainian Press!
Subscribe to the edition for 2023
and submit your papers for publishing

**Subscribing the edition means to support the
editorial team and the distribution system of mass
media of Ukraine!**

**Search for delivery orders within Ukraine and the
world by QR-code!**

You can also make a subscription in the editorial office:
<http://efp.in.ua/en/subscription>